

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS
TA‘LIM VAZIRLIGI**

TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK UNIVERSITETI

RUSTAM SHARIPOV

BADIIY TARJIMA

**“Tarjima nazariyasi va amaliyoti” yo‘nalishi
talabalari uchun o‘quv qo‘llanma**

Toshkent – 2024

Rustam Sharipov. Badiiy tarjima. - T., TDSHU, 2024. – 120 bet.

Ushbu o'quv qo'llanma Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti Tarjimashunoslik va xalqaro jurnalistika kafedrasida "Tarjima nazariyasi va amaliyoti" bakalavriat yo'nalishi talabalari uchun "Badiiy tarjima" fani o'quv dasturiga muvofiq ishlab chiqilgan bo'lib, unda badiiy tarjima bilan bog'liq masalalar qamrab olingan. Qo'llanma badiiy tarjimaning eng muhim muammolari, asosiy prinsiplari, talab-qoidalari, usullari haqida muxtasar ma'lumot berishga yo'naltirilganligi uchun undan bakalavriat bosqichida o'qitiladigan tarjimashunoslik va tarjima mahorati bilan bog'liq bo'lgan "Matn stilistikasi va tahriri", "Film va sahna asarlari tarjimasi", shuningdek magistratura mutaxassisligida o'qitiladigan "Yozma tarjimanning lingvistik tahlili" fanlarini o'qitishda ham foydalanish mumkin.

Mazkur o'quv qo'llanmani tayyorlashda E.Ochilovning "Badiiy tarjima asoslari" o'quv qo'llanmasi (- T., TDSHU, 2014), abxaz yozuvchisi Mixail Lakerbay hikoyalarining o'zbek tiliga Rustam Sharipov tomonidan amalga oshirilgan tarjimalaridan ("Mehmon". - T., Istiqlol nuri, 2014) hamda boshqa adabiy manbalardan foydalanilgan.

Mas'ul muharrir:

TDSHU "Tarjimashunoslik va xalqaro jurnalistika"
kafedrası professori, filologiya fanlari doktori (DSc)

Xayrulla Hamidov

Taqrizchilar:

O'zbekiston davlat xoreografiya Akademiyasining
dotsenti, filologiya fanlari doktori (DSc)

Xulkar Xamroyeva

TDSHU "Tarjimashunoslik va xalqaro jurnalistika" kafedrası
mudiri, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Nilufar Xodjayeva

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim
vazirligining 2021 yil 25 dekabrda 538-son buyrug'i bilan
nashrga tavsiya etilgan.

© R.Sharipov

© Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, 2024.

MUNDARIJA

<u>KIRISH.....</u>	<u>3</u>
<u>1-mavzu: Badiiy tarjimaning o'ziga xos xususiyatlari.....</u>	<u>4</u>
<u>2-mavzu: Badiiy tarjimada so'z tanlash.....</u>	<u>6</u>
<u>3-mavzu: Badiiy tarjima yozma tarjimaning o'ziga xos turi.....</u>	<u>12</u>
<u>4-mavzu: Tarjimada shakl va mazmun birligini qayta yaratish.....</u>	<u>27</u>
<u>5-mavzu: Tarjimada muallif uslubini aks ettirish</u>	<u>35</u>
<u>6-mavzu: Milliylikning tarjimada aks etishi.....</u>	<u>39</u>
<u>7-mavzu: Nasriy asarlar tarjimasining o'ziga xos xususiyatlari.....</u>	<u>47</u>
<u>8-mavzu: Frazologiya va tarjima.....</u>	<u>51</u>
<u>Amaliy mashg'ulotlar.....</u>	<u>57</u>
<u>Mustaqil ta'lim uchun topshiriqlar.....</u>	<u>59</u>
<u>Glossariy.....</u>	<u>111</u>
<u>Tavsiya etilgan adabiyotlar.....</u>	<u>117</u>

KIRISH

Badiiy tarjima kursi tarjima nazariyasi va amaliyoti yoʻnalishida taʼlim olayotgan talabalarga moʻljallangan boʻlib, ixtisoslik fanlari blokidagi fanlari sirasida turadi. Badiiy asar tarjimasi oʻzbek tili va sharq tillaridagi badiiy asarlarni ogʻzaki (sinxron) va yozma ravishda tarjima qila olish, mavjud tarjimalar sifatini aniqlash, badiiy tarjimaning oʻziga xos xususiyatlari kabi masalalarni oʻz qamroviga oladi. Bunda amaliy tarjima boʻyicha egallangan barcha malakalar badiiy tarjima (maxsus adabiyotlar tarjimasi) misolida tarjimada mavjud usul va metodlardan foydalanishga alohida ahamiyat beriladi. Ushbu qoʻllanma badiiy tarjimaning ana shunday eng muhim masalalarini imkon qadar yoritib berishga yoʻnaltirilgan.

“Badiiy tarjima” fani “Tarjima nazariyasi va amaliyoti” yoʻnalishida tahsil olayotgan talabalarda badiiy tarjima toʻgʻrisida yaxlit tasavvur hosil qilish maqsadida sohaning eng muhim masala va muammolari, asosiy prinsip va qoidalari, har bir tarjimon rioya qilishi zarur boʻlgan shart va talablari, asrlar tajribasidan oʻtgan yoʻriq va usullari haqida muxtasar maʼlumot berishni koʻzda tutadi.

Qoʻllanma 8 ta maʼruza va 9 ta amaliy mashgʻulot mavzularini, shuningdek 28 soatga moʻljallangan mustaqil taʼlim uchun topshiriqlarni oʻz ichiga olgan boʻlib, u talabalarning tarjima yoʻnalishi boʻyicha olgan nazariy bilimlarini yanada chuqurroq oʻzlashtirishga, tarjimaning turli uslublarini qoʻllab, tarjima qilingan asarlarni asliyat bilan solishtirib tahlil qilish, tarjimonlik malakalarini rivojlantirishga qaratilgan. Qoʻllanmada nazariy mavzular, amaliy mashgʻulotlar hamda mustaqil taʼlim uchun topshiriqlar bilan bir qatorda sohaga oid boʻlgan asosiy terminlarning izohli lugʻati (glossariy), shuningdek, foydalanilgan va talabalarga tavsiya etiladigan kengaytirilgan adabiyotlar roʻyxati hamda manbalar ham berilgan.

1- mavzu. BADIY TARJIMANING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Reja:

1. Badiiy tarjima-yozma tarjimaning o'ziga xos turi
2. Badiiy tarjimaning boshqa turli tarjimalardan farqi
3. Badiiy matnning o‘ziga xos xususiyatlari.
4. Badiiy tarjimaning emotsional xususiyatlari
5. Badiiy matn tarjimasi tahlili

Badiiy tarjima ijodiy jarayon sifatida asliyat mazmunini boshqa tilda qayta yaratish uchun muqobil vositalar izlab topish va ular orasidan eng muvofiq‘ini tanlash demakdir. Yozma tarjimaning bunday turi asliyat tilining ifodaviyligi bilan bog‘liqligi, turli adabiy usullar va badiiy san‘atlar asosiga qurilganligi sababli san‘at hisoblanadi. Agar ilmiy, ijtimoiy, siyosiy, publisistik matnlar tarjimasi bilan til bilgan har qanday kishi shug‘ullanishi mumkin bo‘lsa, badiiy tarjimaga faqat yozuvchilik va shoirlik qobiliyatiga ega, ijodkorlikdan xabardor kishigina qo‘l urmog‘i kerak.

Badiiy tarjima har jihatdan badiiy ijod bilan deyarli bir xil darajada turadi. Chunki adib yoki shoirning iste’dodi va mahorati mahsuli bo‘lgan badiiy asarni badiiy asar tarjimoni boshqa til vositalari bilan asliyatga muvofiq tarzda qayta yaratadi. Ushbu jarayonda badiiy asar tarjimonining she’rni tarjima qilish uchun uning vazni, qofiyasi, radifi, nasr tarjimasi uchun esa badiiy san‘atlar, tasvir va ifoda vositalari, ritm, ohang, muallif uslubi, milliy va tarixiy kolorit, personajlar nutqi, asarning grammatik-uslubiy qurilishi, frazeologik birliklar, asarning shakl va mazmun birligi singari qator muammolarga yechim topishiga to‘g‘ri keladi. Tarjimashunoslik terminlarining izohli lug‘atlarida badiiy tarjimaga quyidagicha ta’rif beriladi:

Badiiy tarjima. 1. Badiiy adabiyot tarjimasi. Bu dunyoni madaniy jihatdan o‘zlashtirish va insoniyatning jamoaviy xotirasini kengaytirish vositasi, madaniyatning omilidir. Uning nazariy asosini adabiy tarjima nazariyasi tashkil etadi. 2. Badiiy adabiyotlarni tarjima qilish. Badiiy tarjimaning qoidasi bitta – tarjima qilinayotgan asarning ruhini berish. Asar shunday tarjima qilinishi kerakki, o‘quvchi uni asliyat muallifi qanday yozgan bo‘lsa, tarjimasi ham xuddi shunday o‘qilishi kerak. 3. Har bir tarjima o‘z o‘quvchisiga asliyatni o‘qigan kitobxonda qol-

dirganchalik taassurot qoldirishi kerak. 4. Badiiy tarjimada hech qanday qo'shimcha qilish, qisqartirish, o'zgarishlarga yo'l qo'yilmaydi. Agar aslyatda kamchiliklar bo'lsa, u ham tarjimada to'g'ri yetkazilishi kerak. 5. Tarjimonning tajribasi, qobiliyatlari qanchalik kam bo'lsa, u o'ziga shunchalik ko'p erk beradi va muvaffaqiyatga da'vo qiladi. Tajribali tarjimon esa o'zining ijodiy fantaziyasini aslyatga sadoqatga bo'ysundiradi. Yomon tarjimon yaxshi narsani o'ziga qarab tortsa, yaxshi tarjimon muallifga qarab tortadi. 6. Badiiy tarjimada asarning estetik idrok etilish xususiyati ham saqlanadi. 7. Unda madaniyatlara, madaniy-etnik muloqot hukmronlik qiladi.

Ma'lumki, har qanday tarjima muayyan darajada ijodiy ish hisoblanadi. Badiiy asarlar tarjimasi esa alohida yondashuvni talab etishi, mahorat va san'atkorlikni taqozo qilishi jihatidan san'at iqlimidir. Bu masalani o'zbek olimi G'.Salomov shunday asoslaydi: "Tarjima jaryonining mohiyati asl nusxada aks etgan shakl bilan mazmunning birligini, yaxlitligini saqlash uchun bo'lak tildan muqobil vositalar qidirib topishdan iborat. Bundan tashqari, asl nusxa mazmunini boshqa tilda berishning mavjud bir nechta imkoniyatlari orasida eng muqobil va muvofiq variantini tanlash ham adekvat tarjimaning asosiy talablaridan biri hisoblanadi. Ana shu muqobil til vositalarini qidirib topish va muvofiq variant tanlash ijodiy xarakterga ega bo'lib, tarjima qiluvchi kishi, ya'ni tarjimondan ongli mehnatni talab etadi. Tilning ifodaviyligi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan ijtimoiy-siyosiy adabiyotlar tarjimasida ham muayyan badiiy-ijodiy masalalarni yechishga to'g'ri keladi. Bu tarjimondan adabiy mahoratni talab qiladi. Bunday tarjima san'at jumlasiga kiradi"¹.

Nazorat uchun savollar:

1. Badiiy tarjima tushunchasining mazmun-mohiyati.
2. Badiiy tarjimaning she'riy va nasriy turlari.
3. Badiiy tarjimaning boshqa tur tarjimalardan farqi.
4. Badiiy tarjima – yozma tarjimaning o'ziga xos turi.
5. Badiiy matnning o'ziga xos xususiyatlari.
6. Badiiy tarjimaning emotsional xususiyatlari.

Adabiyotlar:

1. Salomov G'. Tarjima nazariyasiga kirish. – T.: "O'qituvchi", 1978.
2. Ochilov E. Tarjimashunoslik terminlari izohli lug'ati. –T.: 2014.

¹ S a l o m o v G'. Tarjima nazariyasiga kirish. – T.: "O'qituvchi", 1978. 149-bet.

3. Hamidov X., Hasanova Sh., Ruscha sinxron tarjima terminlarining o'zbekcha izohli lug'ati. – T., 2020. – 184 b.

2- mavzu. BADIY TARJIMADA SO‘Z TANLASH

Reja:

- 1.Badiiy matn tarjimasini tahlil qilish va sharhlash.
- 2.Badiiy matn uslubi va janriy xususiyatlarini aniqlash
- 3.Badiiy asar tarjimonlariga qo‘yiladigan talablar.
- 4.Badiiy asarlar tarjimasida ekvivalentlik va adekvatlik..

Tarjima jarayoni ikki yoki undan ortiq bir-biridan farqli bo‘lgan tilni puxta bilish majburiyati bilan bog‘liq bo‘lib, tarjimondan asl matn tili bilan bir qatorda matn tarjima qilinayotgan tilni mukammal va chuqur egallagan bo‘lishni talab etadi. Shu bilan birga, tarjimon o‘zga xalq adabiyotining o‘zbek kitobxoni uchun qiziqarli va foydali bo‘lgan durdona asarlarini ko‘ra olish didiga ham ega bo‘lishi kerak.

Tarjima xalqaro do‘stlik, qardoshlik va hamkorlik manfaatlariga, xalqlar o‘rtasidagi iqtisodiy-siyosiy, ilmiy, madaniy va adabiy aloqalarning kengayishiga xizmat qilish bilan birga, odamlarning bir-birini tushunishiga ko‘maklashadi va ularni ma‘naviy-ruhiy jihatdan yaqinlashtiradi. U turli xalqlar adabiyotlarining o‘zaro aloqasi va bir-biriga ta’siri jarayonini ham tezlashtiradi.

Tarjima asarlari tufayli kitobxonlar jahon adabiyoti durdonalaridan bahramand bo‘lish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Shu bilan birga, tarjima tillarning rivojlanish sur‘atini jadallashtiruvchi, lug‘at boyligini oshiradigan va takomillashtiradigan vosita sifatida ham muxim ahamiyatga ega. Ushbu jihatlar tarjimini inson ma‘naviy xayotini boyituvchi, ona tilining bor bisotini ro‘yobga chiqaruvchi, ayni paytda, uning serjilo bo‘lishini ta‘minlovchi, kitobxonning tafakkurini charxlab, yangi g‘oyalar, tushunchalar bilan boyituvchi xususiyatga ega ekanligini namoyon etadi.

Shuningdek, tarjima asarlar jamiyatda yangicha munosabatlar, qarashlar qaror topishiga xizmat qiladi. Tarjima tufayli milliy adabiyotlarga yangi g‘oyaviy yo‘nalish, yangicha syujet, janr, yangi obraz va badiiy tasvir vositalari kirib keladi. Shu ma’noda, tarjimini asliyatni qayta yaratish, talqin etish san’ati deb ham ta’riflash mumkin. Tarjimaning maqsadi u yoki bu tilda yaratilgan matnni ikkinchi bir til vositasida qayta yaratishdan iborat. Buning uchun tarjimondan, birinchi navbatda, asliyat matni mazmun-mohiyatini to‘la-to‘kis idrok etish, uni o‘girilayotgan tilda bekami ko‘st qayta ifodalashga erishish talab qilinadi.

Bu masalaga lingvistik nuqtai nazardan yondashiladigan bo'lsa, tarjimani bir tilda yaratilgan matnni uning shakl va mazmun birligini saqlab qolgan holda, o'zga til vositalari asosida qayta yaratish maqsad qilib qo'yilgan hamda ilmiy jihatdan asoslangan ijodiy-adabiy jarayon sifatida ta'riflash mumkin. Demak, tarjima jarayonida asliyat tili vositalari yordamida yaratilgan asar tarjima tili qonuniyatlari va imkoniyatlariga mos ravishda qayta yaratiladi va buning natijasida asliyat hamda tarjima matnlarining mazmuniy-uslubiy muqobilligi yuzaga keladi. Bu esa o'z navbatida lingvomadaniy qatlamlarning yaqinlashuviga zamin yaratadi.

Insoniyat tarixiga nazar tashlar ekanmiz, hech bir milliy madaniyat boshqa ma'naviy-ma'rifiy qatlamlardan, shuningdek tamaddun rivojlanish jarayonlaridan ajralgan holda yuksak taraqqiyot bosqichiga ko'tarilganini ko'rmaymiz. Aksincha, dunyodagi barcha madaniyatlar bir-birlariga u yoki bu darajada ta'sir o'tkazib, o'ziga xos rivojlanish yo'lini boshidan o'tkazib kelgan. Shuning uchun turli millatlar madaniyatlarida umumiylik va xususiylik borligini hisobga olib, tarjimani xalqlar o'rtasidagi lingvomadaniy ko'pri, tarjimonlarni esa madaniyat elchilari deyishga to'la asosimiz bor.

Elchi maqomiga erishishga da'vogar bo'lgan tarjimon zimmasiga nihoyatda jiddiy mas'uliyat yuklanadi. Yuqorida ta'kidlanganidek, u asl matn tilini mukamal egallagan bo'lishi, o'sha tilda so'zlashuvchi xalqning milliy ruhiy holati, tarixi, madaniyati, mentaliteti, qolaversa mamlakatshunoslikka oid ma'lumotlardan xabardor bo'lishi hamda eng asosiysi, matn tarjima qilinayotgan tilning (bizning holatimizda o'zbek adabiy tilining) barcha qonun-qoidalarini puxta egallagan bo'lishi shart. Shuningdek, tarjimon o'zga xalq madaniyati namunasining o'quvchi uchun qiziqarli va foydali bo'lish-bo'lmasligini avvaldan ko'ra bilish xususiyatiga, adabiyot va san'atning asosiy sharti bo'lgan badiiy-estetik didga ham ega bo'lishi kerak. Buning uchun esa tarjimon chuqur bilim va tajribaga ega bo'lishi kerak. Xullas, tarjima – bu jiddiy tayyorgarlik talab etadigan og'ir va mashaqqatli mehnat.

Lingvomadaniy qatlamlarning tarjima vositasida o'zaro yaqinlashuvi shak-shubhasiz har ikki madaniyatning ham boyishiga xizmat qiladi. Sababi, o'zga tilda yaratilgan badiiy asarning mukammal tarjima natijasida yangicha qirralari va jilolari ko'z oldimizda namoyon bo'lsa, biz o'quvchilar o'z ona tilimizda undan ma'naviy-estetik ozuqa olish imkoniyatiga ega bo'lamiz. Demak, bu jarayonda tarjimon

shaxsiyati va uning badiiy mahorati nihoyatda katta ahamiyat ega bo'ladi.

Tarjimaning tur va xillari ko'p. Ular orasida badiiy tarjima o'zining qiyinligi, murakkabligi, talablarining yuksakligi bilan alohida ajralib turadi. Badiiy tarjimada mutarjim muallif bilan huquq talashar darajadagi mavqega ega bo'ladi.

Badiiy tarjima original ijoddan tayyor ob'ektning mavjudligi bilan farq qiladi. Tarjimon mavjud asarga yangi ijtimoiy, adabiy va milliy muhit sharoitida yangi hayot bag'ishlovchidir. Realistik tarjima talablariga ko'ra, tarjimon asl nusxaning san'at asari sifatida shakl va mazmun birligini qayta yaratishi, milliy va individual xususiyatlarini saqlashi lozim.

Quyida abxaz yozuvchisi Mixail Lakerbay qalamiga mansub bir hikoyaning rus tilidan tarjimasini ko'rib chiqamiz:

ГОСТЬ

Старый Ханашв Цугба сидел под чинарой во дворе своей пацхи и шил из сыромятной кожи чувяки своему единственному сыну - юноше Темыру.

Залаяла собака. Старик поднял голову и увидел молодого незнакомого ему человека; тот, не добежав до калитки, перескочил через забор: видно, очень спешил. Увидев старика, он бросился к нему и, на ломаном абхазском языке стал умолять спрятать его. Произношение выдавало в нем черкеса.

- Погоня, - волнуясь сказал он. - Спаси меня, укрой! Если нагонят, меня убьют.

- Заходи в дом! - быстро ответил Ханашв и ввел гостя в пацху. Проставив к стене лесенку, он указал на чердак.

MEHMON

Keksa Xanashv Sugba hovlining to'rida qad ko'targan chinor ostida o'tirganicha endi balog'at yoshiga qadam qo'yan yolg'iz o'g'li Temur uchun oshlangan teridan choriq tikardi.

Itning akillashidan boshini ko'tarib, notanish yigitchaga ko'zi tushdi; u juda shoshardi chog'i, ko'cha eshikka ham yetib kelmay panjaradan sakrab o'tdi. Cholni ko'rib, yoniga keldi-da, buzilgan abxazchada yashirinishga joy so'radi. Talaffuzidan uning cherkesligi ayon edi.

- Ortimdan quvib kelishyapti, - hayajon bilan dedi u. - O'tinaman, qutqaring! Ushlab olishsa, sog' qo'yishmaydi.

- Uyga kir! - dedi Xanashv hozirjavoblik bilan va kutilmagan mehmonni pasxa² tomon boshladi. Narvonni devorga tirab, chordoqni ko'rsatdi.

² P a s x a – abxazlarning qadimgi to'qima kulbasi.

- Полежай, дад! Устройся в углу на куче шерсти. Будь спокоен: у меня ты в безопасности.

- Да будет безмятежна твоя старость! - благодарно пробормотал гость и поспешно влез на чердак.

Старик вышел во двор и, убедившись, что там никого нет, вернулся в пацху. Стоя внизу, он сказал:

- Ты не бойся, дад! Никого не видно. Наверное, никто не заметил, как ты ко мне забежал. Но скажи - кто за тобой гонится и почему?

- Я убил человека. Его друзья погнались за мной, чтобы отомстить за него.

- За что же ты убил?

- Он оскорбил меня: он хлестнул нагайкой моего коня на джигитовке!

- Кого же ты убил? Как его имя?

- Не знаю. Я ведь впервые в вашем селении...

В этот миг опять неистово залаяла собака, и оба они застыли в испуге.

- Тише! Я пойду посмотрю, - негромко предупредил старик и вышел во двор.

Вдалеке из-за бугра показались несколько человек, вслед за ними двигалась толпа. Старик заслонил ладонью глаза от солнца и начал всматриваться. Теперь уже была ясно видна вереница приближающихся к его дому людей. Они двигались медленно, не спеша.

"Это не за ним ли, за убийцей?" — подумал старик и приготовился грудью защищать гостя.

Но вот несколько человек, опередив других, открыли калитку и

- Chiqaqol, dad³ Burchakdagi bir uyum junni tagingga yoyib ol. Xotiring jam bo'lsin: mening uyimda sen xavf-xatardan xolisan.

- Iloyo, umring farog'atda o'tsin! — deya mehmon minnatdorchilik bildirib, chordoqqa chiqib ketdi.

Qariya hovliga chiqib, hech kim yo'qligiga ishonch hosil qilgach, mehmon yoniga qaytib keldi.

- Xavotir olma, dad, hech kim ko'rinmaydi. Balki bu yerga kirganingni hech kim ko'rmagandir. Menga ayt-chi, ortingdan kim quvib kelayapti? Nima ayb ish qilding?

- Odam o'ldirdim. Do'stlari uning qasdini olish uchun ortimdan quvib kelishayapti.

- Nima uchun bunday qilding?

- U meni haqoratladi: ot poygasi chog'ida otimni savaladi!

- Kim ekan o'zi, oti nima?

- Bilmasam. Axir men qishlog'ingizga endi kelishim...

Suhbat shu yerga kelganida itning vovillashi eshitildi.

- Sekinroq! Men borib, xabar olib kelay, - dedi qariya va asta hovliga chiqdi.

Uzoqdagi tepalik ortidan bir necha kishining qorasi ko'rindi, ularning ortidan olomon kelardi. Mo'ysafid kaftini soyabon qilib peshonasiga tiraganicha odamlar kelayotgan tomonga tikildi. Bir ozdan so'ng u kelayotgan kishilarni yaqqol ajrata boshladi. Ular asta-sekin shu uy tomon kelishardi. "Bular qotilni izlab kelayotgan bo'lishmasin, tag'in!" — degan o'y bilan qariya mehmonni ko'ksi bilan himoya qilmoqqa chog'landi.

Bir necha kishi boshqalarni ortda qoldirib, ko'cha eshikni ochib hovliga kirdi. Ketidan boshqalar ham kirib

³ D a d – abxazlarda yoshi ulug' odam o'zidan yoshrog'iga shunday murojaat etadi.

вошли во двор. Вслед за ними хлынула толпа.

И тут Ханашв увидел, что на руках у людей лежала тяжелая, завернутая в бурку ноша, поддерживаемая со всех сторон.

При виде знакомой бурки у старика потемнело в глазах. Точно полоснули его по сердцу кинжалом.

Из толпы выступил убеленный сединами старик Ашвью Абидж, его сверстник и друг, и сказал:

- Крепись, Ханашв! Тебя постигло сегодня великое горе. Но нет ничего на свете, что с течением времени не ослабевало бы. Не ты ли всегда учил нас: чем сильнее у человека характер, тем крепче выдержка, - особенно в горе? Сегодня неизвестным черкесом убит твой Темыр!

У старика подкосились ноги. Он схватился за сердце и, наверное, упал бы, если бы люди не поддерживали.

Плач и крики женщин огласили двор.

Двое суток пролежало бездыханное тело его сына на тахте в пацхе.

И двое суток под разными предлогами поднимался старик на чердак, чтобы отнести еду гостю-черкесу.

На третьи сутки, похоронив убитого, товарищи Темыра возвратились вместе с Ханашвом во двор. До позднего вечера они сидели со стариком.

- Мы знаем, - сказал один из юношей, самый любимый сверстник Темыра и неразлучный его друг, - все вместе мы не сможем заменить тебе сына. Но мы разделим с тобой горе. Каждый день мы будем тебя навещать, как будто все еще жив

kelishdi. Bir zumda hovlini tumonat odam bosdi.

Shundagina uning ko'zi odamlar ko'tarib olgan og'ir va dahshatli yukka tushdi.

Ertalab o'g'li kiyib chiqib ketgan kiyimlarini ko'rgan qariyaning ko'z oldi xiralashib, yuragini xanjar tilganday bo'ldi.

Olomon ichidan soch-soqoli oppoq tengdosh do'sti Ashvyu Abij chiqdi-da, unga yuzlandi.

- Bardam bo'l, Xanashv! Bugun boshingga og'ir musibat tushdi. Vaqti bilan unitilmaydigan musibatning o'zi bo'lmaydi. Naqadar og'ir bo'lmasin, bu ham o'tar-ketar. Axir, odam qanchalik kuchli bo'lsa, uning irodasi, ayniqsa, musibat boshiga tushgan chog'da shunchalik mustahkam bo'ladi, deb o'zing aytmasmiding? Bugun bir noma'lum cherkes o'g'ling Temurni nobud qildi! Bardam bo'l!

Odamlar suyab qolmaganida bormi, mo'ysafid, shubhasiz, yuragini changallaganicha xushidan ayrilib, chalqancha yiqilardi.

Ayollarning dod-faryodi hovlini tutib ketdi.

O'g'lining jonsiz jasadi taomilga ko'ra ikki kun uyda saqlandi.

Ikki kun qariya har xil bahonalar bilan chordoqqa, chaqirilmagan mehmonga yegulik berish uchun chiqib turdi. Uchinchi kun Temur yerga qo'yildi. Marosimdan so'ng o'g'lining do'stlari ham hovliga qaytib kelishdi va kechgacha qariyaning musibatiga sherik bo'lishdi.

- Tushunamiz, - dedi Temurning eng yaqin do'stlaridan biri, - hammamiz bir bo'lsak ham Temurning o'rnini bosolmaymiz. Qayg'ungizga sherikmiz. Bu musibat hammamizning yuragimizni larzaga keltirdi. Tez-tez holingizdan

наш Темыр, и во всем будем тебе помогать.

- Даем тебе слово, - добавил другой, - что отомстим убийце. Черкес ловко прячется. Он ускользнул от нас в лесу, и, наверное, здесь, где-то рядом, кто-то его умело укрывает. Но мы разыщем его и убьем. Скоро, очень скоро ты об этом узнаешь. Может быть, хоть это немного успокоит тебя.

Слова их, произнесенные торжественно и решительно, громко прозвучали в пацхе.

И друзья Темыра ушли.

Безутешный старик огляделся, нет ли кого поблизости, наполнил дорожную сумку едой, приставил лесенку к чердаку и позвал черкеса.

- Сойди, мой гость! Сойди! Здесь нет никого. Все ушли.

И когда черкес спустился, старик дрожащей рукой протянул ему сумку.

- Возьми, — сказал он. - Здесь еды на два дня. Поспешి домой, дад! Лесом ближе пройти к перевалу. Ночь темна, тебя никто не увидит.

Низко-низко склонился перед стариком гость и приложил к губам край его черкески. Потом выпрямился и, не сказав ни слова, вышел из пацхи.

xabar olib, o'g'lingizning yo'qligini bildirmaslikka harakat qilamiz. Bardam bo'ling, ota!

- Do'stimiz uchun qotildan albatta qasd olamiz, - deya qo'shimcha qildi yana birovi. — Cherkes ustalik bilan yashirinib yuribdi, Ammo, baribir uning kuni bitgan. Qo'limizga tushgan zahoti joni uziladi. Tez orada bundan xabardor bo'lib, hech bo'lmasa shundan yuragingiz taskin topar.

Shu so'zlarni aytib, Temurning do'stlari tarqalishdi.

Musibat qaddini dol etgan mo'ysafid atrofdagi hech kim yo'qligiga ishonch hosil qilgach, xurjunga yegulik soldi, devorga narvonni tirab, cherkesni chaqirdi.

- Pastga tush, mehmon! Tushaver! Bu yerda hech kim yo'q. Hamma ketdi.

Cherkes pastga tushgach titroq bosgan qo'llari bilan unga xurjunni uzatdi.

- Manavini ol, - dedi u. — Bunda ikki kunga yetadigan ovqat bor. Endi uyingga ket! O'rmon bilan borsang, yo'ling ancha yaqin bo'ladi. Tun qorong'usi seni begona ko'zdan asraydi.

Mehmon qariya oldida tiz cho'kib, boshini egdi va chakmoni etagini labiga bosdi. Uning vujudini hayajon va qilib qo'ygan ishi uchun pushaymonlik tuyg'usi qamrab olgan edi. Keyin qaddini rostlab, lom-mim demay uydan chiqib ketdi.

Nazorat uchun savollar:

1. Badiiy matn tarjimasini tahlil qilish va sharhlashda nimalarga e'tibor qaratiladi?
2. Badiiy asar tarjimonlariga qanday talablar qo'yiladi?
3. Badiiy asarlar tarjimasida ekvivalentlik va adekvatlikka qanday erishiladi?
4. Yuqorida keltirilgan tarjimadagi asliyat matni bilan tarjima matnini solishtiring.

5. Asliyat va tarjima matnidagi frazeologik birliklarni aniqlang va ularga o‘z munosabatingizni bildiring. Ularning o‘zaro o‘xshash va farqli jihatlarini izohlang.

6. Lingvomadaniy qatlamning bir tildan ikkinchi tilga ko‘chishi hodisasini matn misolida tushuntiring.

7. Asliyatdagi xos so‘zlarning tarjimada berilishi yuzasidan tushuntirish bering (masalan, pasxa, dad).

8. Asliyatdagi “sen” olmoshining tarjimada “siz” shaklida berilganiga izoh bering.

9. Muallif uslubiga xos xususiyatlarning tarjima matnida saqlanib qolishining sababini tushuntiring.

10. Matnni bevosita asliyatdan yoki vositachi – o‘zbek tilidan o‘rganilayotgan sharq tiliga tarjima qiling.

Adabiyotlar:

1. M.Lakerbay. Mehmon. –T., Istiqlol nuri, 2014. – 6 b.
2. Ochilov E. Tarjimashunoslik terminlari izohli lug‘ati. –T., 2014.
3. Hamidov X., Hasanova Sh., Ruscha sinxron tarjima terminlarining o‘zbekcha izohli lug‘ati. – T., 2020. – 184 b.
4. Hamidov X.X. Maqol va idiomalar tarjimasi muammolari. – Toshkent: ToshDShI, 2017. –128 b.

3-mavzu. BADIY TARJIMA YOZMA TARJIMANING O‘ZIGA XOS TURI

Reja:

- 1.Badiiy tarjima – yozma tarjimaning o‘ziga xos turi.
- 2.Badiiy matnning asosiy belgilari.
- 3.Tarjimada so‘z qo‘shish va tushirib qoldirish.
- 4.Badiiy tarjimaning o‘ziga xos xususiyatlari.

Tarjima o‘z tabiati bilan ham original ijod jarayonidan farq qiladi. Yozuvchi hayot voqealaridan olgan mushohadalarini tilda badiiy ifodalasa, tarjimon asl nusxa matnini yangi til vositasida qayta gavdalandiradi. Tarjimon muallifning g‘oyaviy-estetik dunyosi, kitobxonni rom etgan jozibani yangi o‘quvchilarga yetkazishga bel bog‘lagan kishi. Buning uchun u muallif darajasida predmetni puxta bilishi darkor.

Bundan tashqari, muallifning boshqa adiblardan farq qiladigan jihatlari, badiiy uslubini chuqur idrok qilishi lozim”⁴.

Ma’lum bo’ladiki, badiiy asarlar tarjimasiga qo’l uradigan tarjimon har ikki – asliyat va tarjima tilini chuqur bilishi, ijodkorlik iste’dodiga ega bo’lishi bilan birga badiiyat qonuniyatlariga ham “tishi o’tishi” taqozo qilinadi. Chunki adabiyot turli adabiy priyomlar, badiiy tasvir vositalari bilan ish ko’radi. She’riy tarjimada esa yana vazn, qofiya, radif, ohangdorlik muammolari ko’ndalang bo’ladi. Bugina emas. Badiiy tarjimaning yana muallif uslubini qayta yaratish, asar ritmi va intonatsiyasini saqlash, personajlar nutqini asliyatdagi tabiiyligi bilan aks ettirish, miliy koloritni berish, frazeologizmlarning muqobil variantlarini topish, sheva xususiyatlarini ifodalash kabi ko’plab katta-kichik talab-shartlari mavjudki, ular tarjimonning chindan ham hal qiluvchi maqomga ega ekanligini ko’rsatadi. Asarning boshqa tildagi nash’u namosi, muallifning boshqa xalq o’rtasidagi shuhrati aynan tarjimon xizmati bilan bog’liq. Buning uchun tarjimon muallif o’z asarining o’qishliligi, jozibasini, ta’sirchanligini ta’minlash uchun qo’llagan barcha usul va vositalarni boshqa tilda asliyatga muvofiq qayta yarata olishi kerak.

Badiiy matn – nasriy, she’riy, dramatik va publisistik asarlar matni. U boshqa matnlardan tasviriyligi va ta’sirchanligi bilan ajralib turaadi. Badiiy matn – san’at namunasi. Badiiy matnda har bir so’z uzukka qo’yilgan ko’zdek chertib tanlanadi va ko’pincha bir necha ma’no qirralariga ega bo’ladi hamda bir necha badiiy vazifani bajaradi. She’riy asarlarda-ku hatto harflar takroriyu ularning jarangli-jarangsizligiga ham hisobga olinadi. Badiiy matnning asosiy belgilari sifatida quyidagilarni ko’rsatish mumkin: 1) obrazlilikka asoslanadi; 2) badiiy tasvir vositalariga boy bo’ladi; 3) turli uslubda yaratiladi; 4) tilning barcha boyluklaridan keng foydalanadi; 5) ta’sirchanlik kasb etadi.

She’riy matn yana qo’shimcha xususiyatlarga ega bo’ladi. Jumladan: 1) muayyan vaznda yaratiladi; 2) qofiyali bo’ladi; 3) radif qo’llanadi; 4) badiiy san’atlar keng ishlatiladi; 5) har bir so’z, har bir harfga muayyan estetik vazifa yuklanadi; 6) ravon, jarangdor, ta’sirchan bo’lishi talab etiladi.

Dramatik asarlar matni ham nasriy va she’riy asarlar matniga o’xshaydi, chunki ular yo nasriy, yo she’riy, yo aralash usulda yaratiladi. Lekin asosan harakatga asoslangani uchun dramatik asarlar ortiqcha tasvirlar, bayonlardan xoli bo’ladi, ulardagi har bir so’z biror voqeaga

⁴ S a l o m o v G’. Tarjima nazariyasiga kirish. – Toshkent: “O’qituvchi”, 1978. 97-98-betlar.

ishora qiladi, biror mazmunni ochishga yo‘naltiriladi, qahramonlarning xarakterini ochishga xizmat qiladi.

Tarjimonning butun ijodkorligi so‘z sohasida – u bir tilda yaratilgan asarni hech narsa qo‘shmay va olib tashlamay ikkinchi til vositalari yordamida qayta asliga monand jaranglata olishi kerak. Bu yo‘lda u xuddi muallif kabi mashaqqatli izlanishlar olib boradi, har bir so‘z ustida ishlaydi, ma’noni tushunarli qilib aks ettirish uchun goh o‘zidan so‘z qo‘shsa, she’riy tarjimada vazn talabi bilan goh so‘zni tushirib qoldiradi. “Tajriba shuni ko‘rsatadiki, asliyatni boshqa tilga har doim ham o‘ziga mos so‘z bilan tarjima qilib bo‘lmaydi (agar shunday bo‘lganda edi, tarjima san’at emas, osongina hunar bo‘lib qolardi). Ana shunday hollarda tarjimon o‘zining bor mahoratini, bilim saviyasini, til boyligini ishga soladi. Ya’ni “tarjima qilib bo‘lmaydigan” so‘zlarning ma’nosini ochib berish, shu ma’noda ishlatiladigan boshqa so‘z (ibora, jumla)lar bilan almashtirish, qiyoslash kabi bir qator usullarni a’lo darajada qo‘llay olgan bo‘lsagina, qilingan tarjimani adekvat tarjima deb atash mumkin”⁵.

Badiiy matn – nasriy, she’riy, dramatik va publisistik asarlar matni. U boshqa matnlardan tasviriyligi va ta’sirchanligi bilan ajralib turadi.

Badiiy matn – san’at namunasi. Badiiy matnda har bir so‘z uzukka qo‘yilgan ko‘zdek chertib tanlanadi va ko‘pincha bir necha ma’no qirralariga ega bo‘ladi hamda bir necha badiiy vazifani bajaradi. She’riy asarlarda hatto harflar takroriyu ularinng jarangli-jarangsizligigacha hisobga olinadi. Badiiy matnning asosiy belgilari sifatida quyidagilarni ko‘rsatish mumkin:

- 1) obrazlilikka asoslanadi;
- 2) badiiy tasvir vositalariga boy bo‘ladi;
- 3) turli uslubda yaratiladi;
- 4) tilning barcha boyliklaridan keng foydalanadi;
- 5) ta’sirchanlik kasb etadi.

She’riy matn yana qo‘shimcha xususiyatlarga ega bo‘ladi. Jumladan:

- 1) muayyan vaznda yaratiladi;
- 2) qofiyali bo‘ladi;
- 3) radif qo‘llanadi;
- 4) badiiy san’atlar keng ishlatiladi;
- 5) har bir so‘z, har bir harfga muayyan estetik vazifa yuklanadi;

⁵ Q o s i m o v a Z. Ruschadan o‘zbekchaga adekvat tarjima qilish xususida//Badiiy tarjimaning actual masalalari (Maqolalar to‘plami). – Toshkent: “Fan”, 1977. 212–213-betlar.

6) ravon, jarangdor, ta'sirchan bo'lishi talab etiladi.

Dramatik asarlar matni ham nasriy va she'riy asarlar matniga o'xshaydi, chunki ular yo nasriy, yo she'riy, yo aralash usulda yaratiladi. Lekin asosan harakatga asoslangani uchun dramatik asarlar ortiqcha tasvirlar, bayonlardan xoli bo'ladi, ulardagi har bir so'z biror voqeaga ishora etadi, biror mazmunni ochishga yo'naltiriladi, qahramonlarning xarakterini ochishga xizmat qiladi.

Ma'lumki, tarjimonning butun ijodkorligi so'z sohasida – u bir tilda yaratilgan asarni hech narsa qo'shmay va olib tashlamay ikkinchi til vositalari yordamida qayta asliga monand jaranglata olishi kerak. Bu yo'lda u xuddi muallif kabi mashaqqatli izlanishlar olib boradi, har bir so'z ustida zargar kabi ishlaydi, ma'noni tushunarli qilib aks ettirish uchun goh o'zidan so'z qo'shsa, she'riy tarjimada vazn talabi bilan goh so'z tushirib qoldiradi.

Quyida abxaz yozuvchisi Mixail Lakerbay qalamiga mansub bir hikoyaning rus tilidan tarjimasini ko'rib chiqamiz:

БРАТЯ

В тот день, когда все это случилось, с утра лил дождь. Горы были окутаны тучами. Только к вечеру они рассеялись.

После дождей горы становятся до того ясными и четкими, что кажется, будто они рядом - рукой до них подать, и будто они только что возникли. Воздух чист и прозрачен, как голубой алмаз. В такой час в горах каждый зверь радуется жизни, и козули выходят из лесных тайников на открытые поляны и скалы, чтобы оттуда посмотреть вниз, в долины. Об этом хорошо знают охотники и не теряют времени зря. Братья Кязым и Шарах слыли страстными охотниками. Не успело просохнуть крыльцо их дома, как они уже вышли с ружьями за плечами.

- Не ходите далеко, нан, скоро вечер! - крикнула им из окна мать.

JIGARGO'SHALAR

Bu voqea sodir bo'lgan kun ertalabdan yomg'ir yog'di. Tog'larni o'rab olgan bulutlar kechga boribgina tarqaldi.

Yomg'irdan so'ng atrof shunday tiniqlashdiki, uzoqdagi toqqa qo'l cho'zsang, yetgudek. Havo toza va shaffof. Bunday paytda tog'dagi har bir jonzod hayotdan zavqlanadi, kiyiklar o'zlarining ko'z ilg'amas go'shalarini tark etib, pastda yastangan vodiya ko'z tashlash ilinjida baland-baland qoyalar tomon shoshadilar. Bundan xabardor ovchilar ham vaqtni boy bermaslikka harakat qilishadi.

Uzoq-yaqinga dong'i ketgan ovchi og'a-inilar Kozim va Sharax ko'k yuzini so'nggi bulut parchasi tark etmasidanoq yelkalariga miltiq-larini ilib, yo'lga ravona bo'ldilar.

Но разве знает охотник, надолго ли он идет и какой дорогой вернется домой? — Мы притащим тебе самую жирную косулю, мать, пожелай нам удачи! — откликнулся младший, Шарах, скрываясь за поворотом.

- Да сопутствует вам удача, нан! - сказала мать вдогонку сыновьям, но они уже не слышали ее.

Прямым путем, через лес, братья шли к скалистой горе Коначхир, самой высокой и самой отвесной во всей горной Абхазии. Много там дичи, но только хороший ходок, природный горец, сможет пройти по ее кручам.

Быстро добрались братья до подножия горы и узкой, козьей тропой, пренебрегая длинными, более отлогими обходами, начали подъем. Часто тропа обрывалась, возникала голая отвесная скала, и приходилось то ползти, то прыгать с выступа на выступ. Скоро охотники достигли тех мест, которых любят касаться облака и редко - нога человека.

Дикие кручи вздымались над ними, круто падали стены пропастей. Братья карабкались по карнизу над ущельем, и, если кто-нибудь из них случайно сталкивал камень, шум падения замирал внизу, не достигая слуха. Наконец они добрались до небольшой каменной площадки, образовавшейся после обвала. Узенькая тропинка вела отсюда вдоль отвесной скалы к лесистому склону — излюбленному месту косуль.

- Камень чист, - сказал Шарах, глядя вперед. - Значит, косули еще не приходили.

- Uzoqqa ketib qolmanglar, nan⁶. Kech tushib qoldi! — deya xitob qildi ona o'g'illari ortidan.

Ammo ovchi zoti qiziqqon emasmi: qancha vaqtga ketayotganini va qaysi yo'ldan qaytishini bilar ekanmi?

- Biz sizga eng semiz kiyikni otib kelamiz, onajon. Bizga omad tilab qoling! — deb javob qildi kichik o'g'li Sharax, muyulish ortidan qorasi o'char ekan.

- Omad sizlarga yor bo'lsin, nan! — degan onaning so'zlari o'g'illari qulog'iga yetib bormadi. Ular ancha yiroqlab ketishgan edi.

Og'a-inilar o'rmon oralab o'tgan yo'ldan Abxaz o'lkasining eng baland va tikka tog'laridan bo'lmish Qonachxir tomon borishardi. U yer qushga mo'l, ammo shu bilan birga xatarli joy sanalardi.

Ovchilar tog' etagiga tez yetib kelishdi. Aylanma va ancha uzoq, ammo bexatar yo'ldan yurmay, tikka yo'ldan toqqa ko'tarila boshlashdi. Bir necha bor xatarli so'qmoq uzilib, qoyadan-qoyaga sakrashga to'g'ri keldi. Tez orada ovchilar odam oyog'i yetmagan, paru bulutlar o'ziga makon qurgan baland qoyaga yetishdi.

Vahimali qoyalar yana ham balandga viqor bilan bo'y cho'zgan, oyoq ostida esa dahshatli jarlik yastanib yotardi. Ovchilar ensizgina so'qmoq bo'ylab ehtiyotkorlik bilan o'ta boshlashdi. Oyoqlari ostidan sirpanib chiqqan toshlar jarlikka o'qday uchib, ko'zdan g'oyib bo'lardi. Axiri ular tosh ko'chish natijasida paydo bo'lgan kichik maydonchaga yetib kelishdi. Tikka

⁶ N a n — bolam (abxaz ayollari o'zlaridan yosh erkaklarga shunday murojaat etadilar).

- Ты прав, - откликнулся Кязым. - Но они скоро здесь будут, мы опередили их.

- Они выйдут из лесу, - сказал Шарах и вновь посмотрел вверх.

Но впереди, кроме стройных высокогорных елей, казавшихся издалека синими, ничего не было видно. Шарах поднял глаза - над тропой кое-где среди неглубоких трещин скалы угадывались легкие выступы. Шарах бросил взгляд вниз - там, в далекой глубине, лежала голубоватая дымка да яростно пенился омывающий скалу Коначхир горный поток Кодор. Площадка висела над глубокой пропастью.

"На этом самом месте погиб Шоуа Маф, - вспомнил Шарах. - Он карабкался за косулей по этой тропинке и сорвался. Даже костей его не нашли".

Братья наклонились над пропастью. Ветер рвал их башлыки и подолы архалуков.

- Тише! - насторожился Кязым.

Сквозь посвист ветра и шуршание ящериц до него донесся легкий топот. Он приложил ухо к земле.

- Идут! - прошептал он, указывая в сторону леса.

Охотники залегли за ближайшей скалой. Пронеслось несколько мгновений томительного ожидания. Кому из охотников не знакомо это чувство?! Кровь кипит, но рассудок и воля укрощают дрожь твоей руки. Чем крепче держишься, тем вернее добыча...

Легкий топот козых копыт послышался совсем рядом, а затем пять косуль, одна красивее другой, выбежали на площадку. Коричневые, с белой линией вдоль спины, они

qoya bo'ylab o'tgan tor so'qmoq yo'l bu maydonchani kiyiklarning sevimli manzilgohi - tog' yonbag'ridagi o'rmon bilan tutashtirib turardi.

- Izlar ko'rinmaydi, - dedi Sharax yon-verisini ko'zdan kechirib. - Demak, kiyiklar hali kelishmabdi.

- Shunga o'xshaydi, - dedi Kozim. - Ammo ular tez orada kelib qolishadi.

- O'rmondan chiqishsa kerak, - dedi Sharax va yana bir bor o'sha tomon ko'z tashladi.

Ammo u yerda ko'm-ko'k baland tog' archalaridan boshqa hech narsa ko'rinmasdi. Oldinda so'qmoq yo'l uzra qirrador toshlar elas-elas ko'zga tashlanar, oyoq ostida esa tikka Qonachxir qoyasi etagini yuvganicha Kadar daryosining oppoq bulutni eslatuvchi shovqinli suvlari vajohat bilan oqardi. Ovchilar turgan maydoncha dahshatli jarlik ustida osilib turardi.

"Xuddi shu yerda Shoua Maf halok bo'lgan edi, - xayolidan o'tkazdi Sharax. - U kiyik ortidan quvib, xuddi shu tor so'qmoqdan jarga qulab tushgan, shu bilan nom-nishonsiz ketgandi".

Aka-uka enkayganicha jarga tikildilar.

- Jim! - xushyor tortdi Kozim.

Shamolning guvillashiyu kaltakesak-larning shitirlashi bilan birga kiyiklarning asta yurib kelayotgani eshitilganday bo'ldi. Kozim qulog'ini yerga berib, bir daqiqa jim qoldi.

- Kelishyapti, - shivirladi u o'rmon tomonga imo qilib.

Ovchilar qoyatosh ortiga bekinishdi. Bir necha daqiqaga oraga og'ir sukunat cho'kdi. Ov oldidan bo'ladigan bunday bir lahzalik

отчетливо выделялись на фоне чистого неба.

Косули сгруппировались на краю площадки.

Шарах, который лежал ближе к ним, хорошо видел, как одна из косуль стала к нему боком, словно испытывая его выдержку. Но он помнил непреложный закон охоты - первый выстрел принадлежит старшему.

Первым и выстрелил Кязым в ту самую косулю, которую наметил себе Шарах. Косуля подпрыгнула и исчезла за краем пропасти. Тотчас выстрелил и Шарах; но выбирать цель теперь было некогда; вспугнутые выстрелом Кязыма, косули шарахнулись назад, в сторону леса. Поэтому выстрел Шараха был неудачен, как и выстрел старшего брата. Вторая подбитая косуля пробежала по самому краю обрыва и также исчезла. Шарах мгновенно нагнулся к краю пропасти и увидел, как обе косули, кувыряясь в воздухе и ударяясь о выступы скал, падали вниз. Они быстро уменьшались и исчезли в горном потоке Кодора, над которым уже носились клочья вечернего тумана.

Шарах оглянулся. Кязым гнался за убежавшими косулями по карнизу в сторону леса. Не пробежав и половины пути, косули кинулись вверх по крутому склону, цепляясь за его выступы так, как это умеют делать, только горные козы. Кязым не отставал, и Шарах был готов поверить, что брат загонит одну из косуль. Она отбилась от стада и теперь металась от одной отвесной Щели к другой, стараясь избавиться от своего преследователя. Шарах с возрастающим азартом следил за нею.

sukunat qaysi ovchining yuragida hayajon uyg'otmagan deysiz?! Shunday vaqtda tomirdagi qon qaynab, yurakning zarbi miyada aks-sado beradi, ovchi o'zini ortiqcha harakatdan arang tiyadi...

Shu lahza maydonchada bir-biridan ko'rkam besh nafar kiyik paydo bo'ldi. Ular oftobda tovlanayotgan jigarrang terilari bilan yelkalaridagi oq dog'larini osmonga ko'z-ko'z qilishayot-ganday edi.

Bir payt kiyiklar maydonning bir chetida g'uj bo'lib yig'ilib olishdi.

U yerga yaqinroq bo'lgan Sharax o'q uzib yuborishdan o'zini arang tiydi. Chunki abxaz odatiga ko'ri birinchi o'qni yoshi katta odam otishi kerakligini u yaxshi bilardi.

Kozim o'zining birinchi o'qini ukasi Sharax mo'ljalga olib turgan kiyikka qarab otdi. Kiyik bir sakrادیu jar yoqasidan g'oyib bo'ldi. Sharax otgan o'q ham mo'ljalga tegmadi – kiyiklar o'zlarini o'rmonga urishdi.

Kozim o'zi urolmagan kiyik ortidan chopib ketdi. Bir ozdan keyin kiyiklar to'g'ri yo'l qolib, yovvoyi echkilar singari tikka qoyaga qarab chopishdi. Kozim ham ularning izidan yugardi. Boshqalardan orqada qola boshlagan kiyikka yetay deganida, Sharax kunning botib, tog'larga xos zimiston kechaning yaqinlashib kelayotganini payqab: - Kozim, orqaga qayt, kech tushayapti! – deya ogohlantirdi.

Ammo akasi uning so'zlariga e'tibor bermay kiyikni quvishda davom etdi.

- Qayt, Kozim! – yana qichqirdi Sharax. – Uyga qaytish vaqti bo'ldi.

Yana javob bo'lmadi.

И вдруг он заметил, что видимость резко ухудшилась, что стремительно набегают горная ночь.

- Кязым, вернись! - крикнул он.

Брат, не оглядываясь, продолжал карабкаться вслед за косулей.

- Вернись, Кязым! - крикнул вновь Шарах. — Пора спускаться!

Ответа не последовало.

Но до слуха Шараха долетел голос брата:

- Проклятая косуля, скрылась, как шайтан, в расщелине.

Голос доносился издалека, и Шарах с трудом разглядел темное пятно, еле видимое в сгустившихся сумерках. И тут все скрылось с глаз — поднявшийся туман сразу окутал скалу непроницаемым покрывалом. - Не торопись, Кязым! - кричал теперь Шарах. - Подожди, пока рассеется туман. Не оступись в темноте.

Осторожно вдоль скалы он пробирался поближе к тому месту, где последний раз видел брата. Мелкие камешки, по временам сыпавшиеся сверху, остановили его. Он догадался, что Кязым, нащупывая путь, ползет вниз. Вскоре падение камешков прекратилось... Туман стал как будто рассеиваться, над головой проступили звезды. Но глаза по-прежнему не различали ничего - кругом стояла горная ночь.

- Кязым, а Кязым! Видишь ли ты выступы? — кричал Шарах, припадая к скале.

- Ничего не вижу... — глухо донеслось сверху.

- Как же сойдешь теперь? Ответа не последовало.

- Как спустишься вниз? - громче повторил Шарах. Сверху упали слова — еще глуше и отдаленнее:

- Не знаю.

Lekin uzoqdan akasining:

- La'nati kiyik, shaytonga o'xshaydiya, ko'zdan g'oyib bo'ldi, - degan so'zlari qulog'iga chalindi.

Tovush uzoqdan kelar, Sharax yiroqdagi ko'lankani bazo'r ko'rayotgan edi. Bir ozdan so'ng u ham ko'zdan g'oyib bo'ldi — ko'tarilgan tuman bir lahzada qoyalar uzra o'zining sirli choyshabini to'shadi.

- Shoshmaytur, Kozim! — tovushining boricha qichqirdi Sharax. — Tuman tarqashini kut. Yo'qsa, toyib ketish hech gap emas.

U qoya uzra akasining sharpasi oxirgi marta ko'ringan joy tomon asta-sekin yura boshladi. Tepadan mayda toshlar tushayotganini sezib to'xtadi. Kozim timirskilanib tushayotgandi. Lekin bir ozdan so'ng u ham to'xtadi... Tuman tarqala boshladi chog'i, boshlari uzra yulduzlar ko'rindi. Ammo ko'zlarining oldi hamon qorong'u, hech narsani ko'rib bo'lmadi.

- Kozim, hoy Kozim! Oyoq qo'yishga joy bormi? — deb qichqirdi Sharax.

- Hech narsa ko'rinmayapti...- degan javob keldi.

- Endi nima qildik?

Javob bo'lmadi.

- Qanday qilib pastga tushasan? — yana ham balandroq tovushda qichqirdi Sharax.

- Bilmadim.

Sharaxning yuragiga qo'rquv oraladi.

- Mahkam turibsanmi? — qichqirdi u. Bu tovushda qo'rquv va hayajon yaqqol sezilib turardi.

Oraga yana uzoq jimlik cho'kdi. Sharax so'zlarini shamol uchirib ketdi

Сердце Шараха сжалось в тревоге за брата.

- А крепко ли ты держишься? - крикнул он, и голос его дрогнул.

Опять долгое молчание. Шарах подумал было, что слова его унесло ветром. Но вот сверху послышался голос Кязыма:

- Под ногой небольшой выступ... Только для одной ноги... другая в воздухе...

Слова долетали медленно, отрывисто. Казалось, они отделены одно от другого бездонной пропастью.

- Ну, а руки? — спрашивал Шарах. - Крепко ли держишься руками?

- Держусь пальцами одной руки...

И Шарах как бы почувствовал в эту минуту прерывистое дыхание брата, его тяжкие усилия...

- Кязым! - крикнул он умоляюще. - Сумеешь ли продержаться до утра?

- Не знаю... хватит ли сил...

- Надо найти силы, иначе...

Шарах не договорил.

- Постараюсь, - еле-еле расслышал он. - Спой мне песню... Мою любимую...

Шарах понял брата с полуслова. Кязым хотел, чтобы в эти часы, когда жизнь его висит на волоске, зазвучала песня о славном охотнике Озбакье, которому всегда сопутствовала удача. Но однажды он подстрелил шестнадцатирогого оленя, и тот, катясь с кручи, упал на Озбакья и увлек его с собой в пропасть. В пылу охоты Озбакья даже не успел и подумать о смерти.

Этой песней Кязым хотел, видимо, поддержать в себе дух отваги. Шарах запел и скоро услышал, как брат подпевает ему наверху.

деган xayolga kelgan ham ediki, tepadan Kozimning tovushi keldi:

- Oyog'im ostida kichik bir do'nglik... faqat bitta oyoqni qo'yish mumkin... ikkinchisi osilib turibdi.

So'zlar uzuq-yuluq holda yetib kelardi. Ularni ham bir-biridan tubsiz jar ajratib turganday.

- Qo'llaring-chi? — so'radi Sharax. — Mahkam ushlab turibsanmi?

- Faqat bir qo'l bilan ...

Shu lahzada Sharax akasining og'ir nafasini his qilganday bo'ldi.

- Kozim, - deb so'radi u. — Ertalabgacha turib berasanmi?

- Bilmadim ... kuchim yetarmikin..

- Kuch topish kerak, aks holda ...

Sharax gapini tugatish uchun o'zida kuch topmadi — ko'zining oldi xiralashdi.

- Harakat qilaman, - dedi akasi. — Faqat qo'shiq aytib bergin ... Mening sevimli qo'shig'imni ...

Sharax uni tushundi. Kozim hayoti qil ustida turgan bir vaqtda ko'ngli o'zining sevimli ashulasi — omadli ovchi O'zbakya haqidagi qo'shiqni tusagan edi. Qo'shiqda aytilishicha, kunlardan bir kun omad ovchidan yuz o'giradi. Uning o'qidan yaralangan o'n olti shoxli bug'u qoyadan yiqila turib, o'limni xayoliga ham keltirishga ulgurmagan ovchi yigitni o'zi bilan birga tubsiz jarga tortib ketadi.

Bu qo'shiq bilan Kozim o'z ruhini ko'tarmoqchi edi. Sharax qo'shiqni ayta boshlashi bilan akasi unga jo'r bo'ldi.

Aka-ukalar qo'shiq aytar ekanlar, Qonachxir tog'i ustidan tun qushi uchib o'tdi. Ovchilarning tovushini eshitgan qush bir lahza to'xtab, g'aroyib manzaraning guvohi bo'ldi:

В то время, когда братья пели, гору Коначхир облетала ночная птица, которая видит в темноте. Услышав голоса охотников, она на мгновение застыла на месте и увидела все, как было: на смертельной высоте над пропастью прижались к скале два человека. Один стоит на узком карнизе, другой висит над ним, обнимая скользкий камень. Оба поют - младший, подняв кверху тревожный взгляд, старший - прижавшись щекой к скале, словно ласкаясь к ней. Черный ветер играет концами их башлыков, полами архалуков и уносит песню вдаль.

Долго пел Шарах, пока не заметил, что Кязым замолк. Тогда Шарах запел песню героев.

И снова подтянул Кязым, и еще раньше, чем прежде, смолк. Понял тогда Шарах, что брата охватывает усталость, что сердце его просит отдыха, а это теперь - хуже всего.

- Кязым, не спеть ли нам еще песню? - крикнул он, но не услышал ответа.

Долго стоял Шарах и ждал, прислушиваясь. Наконец сверху послышался слабый голос, как бы стон:

- Шарах!... Шарах... Если я погибну - береги мать... она стара... Ты один ей будешь опорой...

- Не сдавайся, Кязым! - прервал его младший брат. — Надо напрячь все силы и продержаться до рассвета. А на рассвете я срежу лозу и спущу ее тебе сверху.

- Да, если бы выдержать... Уже онемели пальцы, и я даже не в силах сменить ногу...

- Продержись как-нибудь!.. Вот показалась утренняя звезда! Мужайся, Кязым!

tubsiz jarlik uzra qad ko'targan tog'ning eng baland yerida ikki kishi bag'rini qoyaga berib yotardi. Biri qoya turtib chiqqan ensizgina yolg'izoyoq so'qmoqda turar, ikkinchisi esa xuddi uning tepasida toshni mahkam ushlaganicha osilib qolgan edi. Kichigi xavotirli ko'zlarini tepaga tikkanicha, kattasi esa qoya toshiga betini erkalangandek bosib, ikkisi ham qo'shiq aytish bilan band. Shamol kiyimlarini tortqilab, qo'shiqlarini uzoq-uzoqlarga olib ketardi.

Sharax qo'shiqni uzoq aytdi. Bir mahal Kozim jimib qolgan edi, Sharax qahramonlar qo'shig'ini boshlab yubordi.

Kozim unga yana jo'r bo'ldi, ammo avvalgidan ham tezroq jimib qoldi. Shu zahoti Sharax akasining vujudini kuchli charchoq va xolsizlik chulg'ab olganini sezdi – bu o'lim bilan barobar edi.

- Kozim, yana bir qo'shiq aytmaymizmi? — akasini chalg'itmoqchi bo'ldi u, ammo javob bo'lmadi.

Sharaxning butun vujudi quloqqa aylanib, uzoq javob kutdi. Oxir-oqibatda tepadan madorsiz, ko'proq ingroqni eslatuvchi tovush keldi:

- Sharax! Sharax ... Agar men halok bo'lsam, onamizni ehtiyot qil ... ancha munkayib qolgan ... Endi yolg'iz sen ularga suyanchiq bo'lasan...

- Kozim, sen bo'sh kelmasliging kerak, - gapni bo'ldi ukasi. — Hamma kuch va irodani to'plab, albatta, eshityapsanmi, albatta, tonggacha chidashing kerak. Tong otishi bilan men daraxt kesib kelib, senga uzataman.

В это время ночная птица второй раз облетела гору Коначхир. Полет этой птицы не слышен, она всегда появляется там, где грозит смерть, и криком своим предостерегает о ней все живое. Облетая гору первый раз, она бросила братьям свой печальный крик, но тогда они заглушили его песней. Теперь в голосе птицы слышалось последнее предостережение.

Но недолго мог Шарах раздумывать о ночной птице. До него снова донесся голос Кязыма — на этот раз он прозвучал как предсмертный вопль:

- Все, Шарах, все кончено!.. Не могу больше... Я держусь на двух пальцах... Все усилия бесполезны... Стоит ли цепляться за жизнь, которой мне уже не видать?..

Кто может объяснить, что тут произошло с Шарахом? Чужая душа, говорят, потемки, и даже душу брата может окутать тьма, в которой ничего не прочтешь.

Шарах откликнулся во весь свой звонкий голос, и смысл его слов был столь неожидан, как если бы человека подменили.

- Я не ослышался? - кричал он. - Все кончено? Ты сейчас упадешь? Верно ли это? Ну, наконец-то! Как я рад!..

Ветер утих, и Кязым слышал даже стук приплясывавших ног Шараха.

- Значит, ты сорвешься и погибнешь, как Озбак, и даже костей твоих не найдут?.. Вот хорошо, наконец-то я дождался своего счастья!..

Шарах кричал так громко и так торопливо сыпал слова, что Кязым с трудом перекричал его:

- Eh, qaniydi... Qo'llarim qotib qoldi, hatto oyoqlarimni ham almashtirishga majolim yo'q.

- Chidash kerak!.. Ana tong yulduzi ham ko'rindi. Bardam bo'l, Kozim!

Shu vaqtda tun qushi ikkinchi bor Qonachxir tog'i ustidan uchib o'tdi, Bu o'lim darakchisi bo'lajak mudhish fojia haqida atrofga xabar berayotgandek edi. Birinchi marta uni aka-ukaning qo'shig'i bosib ketgandi. Endi esa uning tovushida oxirgi ogohlantirish ohanglari yaqqol sezilib turardi.

Sharaxning tungi qush haqidagi o'ylarini Kozimning tovushi bo'ldi:

- Tamom, Sharax, hammasi tugadi... Boshqa kuchim qolmadi. Ikki barmog'imda osilib turibman... Endi foydasi yo'q...

Shunda Sharax birdan o'zgardi. Buning sababini kim bilsin deysiz. O'zganing ko'nglidagini uqish qiyin. Nima bo'lganda ham, Sharax o'zgardi-qoldi.

- Shu gap rostmi? – xitob bilan qichqirdi u. – Xudoga ming qatla shukur. Demak, sen jarga qulab tushasanu suyaklaringni ham topa olishmaydi! Juda soz. Endi baxtinga erishadigan bo'ldim.

- Hoy, to'xta, bu nima deganing? Aqldan ozdingmi? Nimaga xursand bo'layapsan?

- Nimaga deysanmi? Sening o'limingga! Endi umidim ro'yobga chiqadigan bo'ldi. O'zing kuchim qolmadi deding-ku, demak, yashirishga hojat yo'q. Sen halok bo'lsang, Habiba meniki bo'ladi, ha, meniki!..

- Nima?! – qichqirib yubordi Kozim. Uning tovushi yo'lbarsning xayqirig'ini eslatardi. – Nima deding?

- Эй, стой, что ты там мелешь? С ума, что ли, сошел? Чему ты радуешься?..

- Чему радуюсь? Твоей гибели! Я радуюсь ей, потому что она принесет мне счастье. Я ждал и не смел надеяться, все ободрял тебя. Но теперь, когда ты сам говоришь, что не сможешь удержаться, теперь мне нечего скрывать мою радость. Ты погибнешь, а Хабиба достанется мне! Да, она будет моей, Кязым, моей!..

- Что?! - взревел Кязым. - Повтори, что ты сказал!.. Может быть, я ослышался...

- Нет, ты не ослышался. Твоя невеста Хабиба будет моей женой. Ты стоял между нами, ты нам мешал. Ты старший брат, я должен был таить свое горе. И вот наконец сбываются мои надежды...

- Замолчи!.. — прервал его Кязым.

- Ты заговариваешься, ты, я вижу, потерял от страха рассудок...

Братья ругались до рассвета. Рассеивался туман, и все явственнее выступали контуры гор, выступы и тропы на серой скале. А затем Кязым услышал голос над собой:

- Держи, Кязым!

Он поднял глаза и увидел Шараха - тот протягивал ему лозу, другой конец которой был привязан к большому камню.

Кязым оттолкнул лозу и стал высматривать, как бы ему выбраться. Но выхода не было.

- Держи, Кязым, - повторил Шарах.

И второй раз оттолкнул старший брат лозу. И лишь когда третий раз Шарах подал лозу, Кязым ухватился за нее и выбрался на тропу.

Встретились братья лицом к лицу.

- Кязым, я думаю, ты понял меня по-настоящему, - сказал Шарах. - Я

Qani qaytar-chi! Gapingni yanglish eshitganga o'xshayman.

- Yo'q, hammasini to'g'ri tushunding. Qallig'ing Habiba mening xotinim bo'ladi. Sen doimo oramizda g'ov bo'lib turarding. Katta bo'lganing sababli muhabbatimni yashirishimga to'g'ri kelardi. Mana endi umidlarim ro'yobga chiqadigan bo'ldi...

- Jim bo'li! - xayqirib yubordi Kozim. - Bir kechada aqldan ozdingmi?

Shu tariqa aka-uka tongga qadar so'kishib chiqishda. Tuman tarqab, tog'dagi so'qmoqlar ko'rina boshlagach, Kozim ukasining:

- Ushla, Kozim, - degan ovozi eshitdi.

Boshini ko'tarib, Sharaxni ko'rdi: ukasi so'qmoq yo'ldan yuqoriga ko'tarilib, xavfsiz yerda turib, bir uchi katta toshga bog'langan uzun novdani akasiga uzatardi.

Kozim novdani itarib yuborib, boshqa yo'l qidira boshladi. Ammo boshqa yo'l yo'q edi.

- Ushla, Kozim, - qaytardi Sharax.

Ikkinchi marta ham rad javobi bo'ldi. Sharax uchinchi bor novdani uzatganidagina Kozim unga tirmashib, yuqoriga chiqib oldi.

Aka-uka yuzma-yuz kelganida Sharax akasiga shunday dedi:

- Kozim, gaplarimni to'g'ri tushungan-dirsan. Madordan qolayotganingni ko'rib, Adzin Xojarat aytgan so'zlar yodimga tushdi. Jahlingni chiqarish kerakligini tushundim...

Ammo Kozim ukasining gaplariga quloq solmadi - uning nazarida izzat-nafsi qattiq haqoratlangan edi.

видел, что ты слабеешь... Вспомнил поговорку Адзин Хаджарата. И я решил обозлить тебя...

Но не понял Кязым брата.

- Бессовестный ты! - закричал он.
- Молчи! И слышать тебя не хочу!

- Хорошо, хорошо, я молчу, - безропотно сказал Шарах и умолк.

Кязым стал спускаться по тропинке вниз. Шарах шел за ним следом, как подобает младшему брату. Кязым остановился, снял чужак, чтобы вытряхнуть из него камешки. Шарах прошел вперед. Вот он увидел свое селение, дымок над родным домом и большую чинару, под которой они с братом играли когда-то. Первые лучи солнца упали на его лицо, и он с улыбкой обернулся к брату.

Заметив его улыбку, Кязым вспомнил прошедшую ночь. Гнев душил его. И он вскинул ружье... Когда рассвелся дым, он увидел только, как Шарах схватился за сердце и скатился в пропасть.

"Все обман, — думал Кязым, идя домой. - Хабиба клялась и обманула. Был брат, и нет его. И сам я легко мог погибнуть. Такова жизнь".

Будто перед чужим местом остановился он у своего дома.

- Нан Кязым, почему ты стоишь там и неходишь в дом? - спросила его старая мать.

Дрогнув Кязым и вошел в дом тяжелым шагом.

- Где Шарах? Разве он не с тобой был? - спросила мать.

Молчал Кязым. Мать закружилась вокруг него, и каждое ее слово терзало потемневшее сердце Кязыма.

- Он разбился? Упал? Говори!

- Он - махагья! (нечестивец) Я сделал с ним то, что делают с махагья.

- Insofing yo'q ekan, - dedi u. - Jim bo'l! Gaplaringni tushunishni ham istamayman. Tushingni suvga ayt.

- Yaxshi, yaxshi, jim bo'ldim, - og'ir tin oldi Sharax.

Kozim so'qmoq bo'ylab pastga tusha boshladi. Sharax uning ortidan ergashdi. Kozim to'xtab, oyog'iga botayotgan mayda toshlarni olib tashlash uchun chorig'ini yechishga tutindi. Sharax oldinga o'tib, yo'lida davom etdi. U pastda yastanib yotgan qishlog'ini, qadrdon uyi uzra ko'tarilayotgan tutunni, hovlisidagi katta chinor daraxtini ko'rdi. Shu chinor ostida yoshlik chog'larida aka-uka o'yin bilan o'tkazgan vaqtlari ko'z oldiga keldi. Quyoshning ilk nurlari ko'zlarini qamashtirib, dilini yayratdi. Sharax qayrilib, akasiga qaradi.

Kozim uning chehrasidagi quvonchni o'zicha yo'yib, kechasi ro'y bergan voqeani esladi. Qahr va g'azabdan bo'g'ilayozdi... bir daqiqada miltig'ini o'qlab, ukasiga to'g'irladi... Tutun tarqalgach, Sharaxning yuragini changal-laganicha jarga qulayotganini ko'rdi.

"Hayot bo'xtondan iborat, - deb o'yladi Kozim uyi tomon yo'l olar ekan. - Habiba sevaman derdi - aldadi. Ukam bor edi, endi yo'q, O'zim ham nobud bo'lishimga oz qoldi. Hayot deganlari shu ekan".

Uy ostonasini hatlab o'tishga Kozimning yuragi dov bermadi.

Kozim, nega uyga kirmay turib qolding? - dedi uni ko'rgan onasi.

Bu so'zlardan Kozim seskanib ketdi. Og'ir qadamlar bilan u uyga kirdi.

- Sharax qani? Birga emasmidinglar? - so'radi ona.

Упала старая мать на скамейку под чинарой и в кровь исцарапала свое лицо.

Во двор сбежались соседи. Пришла и Хабиба. Кязым поведал все, как было.

- Я не знаю, почему так сказал тебе Шарах, - молвила Хабиба, - но вижу теперь, что ты плохо обо мне думал. Не бывать нашей свадьбе! - И она ушла.

Мать задыхалась от гнева:

- Ты сам махагья! Ты - братоубийца! Уходи прочь!

У нее потемнело в глазах, и она упала.

Кязым увидел в толпе старика Адзин Хаджарата. И тут в его памяти ожили последние слова Шараха, и он подумал: "Почему брат упомянул имя этого старика?"

И словно в ответ на этот вопрос выступил вперед старик Адзин Хаджарат и сказал: - Бедная Ханжаж! Большое несчастье тебя постигло. - И, обращаясь ко всем, повторил часто произносимую им поговорку: - "От большого горя человек лишается сил, а от большой злобы силы его удваиваются".

И от этих слов будто что-то зажглось в голове Кязыма. Только теперь понял он настоящую и страшную правду. Кязым поднялся и побрел со двора. Никто не проводил его.

Он ушел в горы, к тому самому месту, где убил Шараха.

Пастухи пасли неподалеку овец. Они слышали выстрел. Что-то тяжело свалилось в пропасть. Они подошли и увидели внизу мертвое тело Кязыма. Из ствола его ружья еще полз дым.

Kozim boshini quyi solganicha jim turib qoldi. Onaning har bir so'zi yuragini xanjardek tilardi.

- Unga nima bo'ldi? Nobud bo'ldimi? Gapirsang-chi!

- U xaromi ko'rnamak ekan. Men uni o'ldirdim.

Ona yuzlarini timdalab faryod chekdi. Uning ovozigga qo'ni-qo'shnilar yig'ilishdi. Habiba ham keldi.

Kozim kechasi bo'lib o'tgan voqeani ro'y-rost gapirib berdi.

- Sharax nima sababdan bunday deganini bilmayman-ku, - dedi Habiba shasht bilan, - ammo men haqimda yomon fikrda ekansan. Endi to'yimiz bo'lmaydi!

U shunday dedi-yu hovlidan yugurib chiqib ketdi.

- Sen o'zing xaromi ko'rnamaksan! Qotil! Yo'qol bu yerdan! - dedi g'azabdan bo'g'ilgan ona. Uning ko'z oldi qorong'ilashib, xushidan ayrildi.

Shunda Kozimning ko'zi tumonat ichida turgan Adzin Xojaratga tushdi. Uning esiga Sharaxning oxirgi so'zlari kelib, "Ukam nima uchun uning nomini esga oldi ekan?" - deb o'yladi.

Shu zahoti mo'ysafid Adzin Xojarat odamlar orasidan ajrab chiqib, shunday dedi:

- Bechora Xanjaj! Sho'ring qurib qolibdi. - Keyin hammaga yuzlanib, Sharax nazarda tutgan maqolni qaytardi: "Katta qayg'u odamni kuchdan qoldirsa, g'azab unga tengsiz kuch baxsh etadi".

Bu so'zlardan Kozim seskanib ketdi. Haqiqatni u endigina tushunib yetgandi. Kozim o'rnidan turib, hovlidan chiqib ketayotganida uni hech kim kuzatib qolmadi.

Shu ketganicha u toqqa, Sharaj
halok bo'lgan joyga bordi...

Shu atrofda echki boqib yurgan
cho'ponlar o'q ovozi eshitib,
tepadan nimadir qulaganini ko'rishdi.
Yugurib kelishganida Kozim jonsiz
yotar, yonidagi miltiq esa hali sovib
ulgurmagandi...

Nazorat uchun savollar:

1. Badiiy matnning asosiy belgilari nimadan iborat?
2. Keltirilgan tarjimadagi asliyat matni bilan tarjima matnini solishtiring.
3. Asliyat va tarjima matnidagi frazeologik birliklarni aniqlang va ularga munosabat bildiring. Ularning o'zaro farqli jihatlarini izohlang.
4. Badiiy matn tarjimasida "erkin yondashuv" zaruratiga nisbatan munosabat bildiring. Ruschadan o'zbekchaga matn tarjimasida yuzaga keladigan sintaktik muammolar xususida o'z munosabatingizni bildiring.
5. Asliyat matnidagi maqol va matallarni tarjima matnidagi muqobillari bilan solishtiring, bu xususda izoh bering. Maqol va matallarning asar g'oyasini ochib berishdagi o'rnini tushuntiring ("Ot bolshogo gorya chelovek lishaetsya sil, a ot bolshoy zlobi sili yego udvaivayutsya" – "Katta qayg'u odamni kuchdan qoldirsa, g'azab unga tengsiz kuch baxsh etadi").
6. Lingvomadaniy qatlamning bir tildan ikkinchi tilga ko'chishi hodisasini mazkur matn misolida tushuntiring.
7. Tarjima jarayonida tarjimon shaxsiyatining o'rni masalasini berilgan matn misolida sharhlang.
8. Matnni bevosita asliyatdan yoki vositachi – o'zbek tilidan o'rganilayotgan sharq tiliga tarjima qiling.

Adabiyotlar:

1. Salomov G'. Tarjima nazariyasiga kirish. – Toshkent: "O'qituvchi", 1978.
2. Ochilov E.Z. Tarjimashunoslik terminlari izohli lug'ati. –Toshkent: 2014.
3. Qosimova Z. Ruschadan o'zbekchaga adekvat tarjima qilish xususida // Badiiy tarjimaning aktual masalalari (Maqolalar to'plami). – Toshkent: "Fan", 1977. 208–220-betlar.
4. "Tarjima san'ati" to'plamlari. 1-6-kitoblar. – Toshkent, 1961–1985.

4- mavzu. TARJIMADA SHAKL VA MAZMUN BIRLIGINI QAYTA YARATISH

Reja:

- 1.Shakl va mazmun haqida tushuncha
- 2.Tarjimada shakl va mazmunni qayta yaratish
- 3.Mazmuniy moslik va shakliy nomuvofiqlik muammosi
- 4.Badiiy tarjimada shakl va mazmun tengligini ta'minlash

Mazmun badiiy asarning mohiyatini ifodalasa, shakl shu mohiyatning namoyon bo'lishi, ya'ni ifodalanish usulidir. Mazmunsiz shakl, shaklsiz mazmun bo'lmaydi. Albatta, mazmun birlamchi, lekin u shaklsiz ro'yobga chiqolmaydi, shakl mazmunning ifodalanishidir.

“Badiiy asarning mazmuni unda aks etgan hayot faktlaridan iborat bo'ladi, unda yozuvchining g'oyaviy pozitsiyasi ifodalanadi. Asar mavzusi ham uning mazmunidan kelib chiqadi. Yozuvchi hayot materialini o'z dunyoqarashiga, o'z manfaatlariga muvofiq tanlagani uchun uning shu hayot voqea-hodisalariga bo'lgan munosabati va ularni tasvirlashdagi nuqtai nazar adabiy asarning g'oyaviy mazmunini, ya'ni yozuvchining badiiy umumlashmalar asosidagi yetakchi fikrini, voqelikka bergan g'oyaviy bahosini belgilaydi. Bu g'oyaviy mazmun yozuvchi tanlagan hayotiy voqea va lavhalar tasvirida, asarda ishtirok etadigan obrazlar xatti-harakati, o'y-fikrlari, kechinmalari va xarakterida mujassamlashadi, shu tarzda mazmun shaklga ega bo'lib, o'z mohiyatini butun to'laligi bilan namoyon qiladi”⁷.

Ma'lum bo'ladiki, shakl va mazmun birligi badiiylikning zaruriy sharti, badiiy asar yaxlitligi, mukammaligining qat'iy talabidir. Shuning uchun ham taniqli rus munaqqidi V.G. Belinskiy: “Shakl mazmunning ifodasi bo'lganidan, u mazmun bilan shunchalik mustahkam bog'langanki, shaklni mazmundan ajratish – mazmunning o'zini yo'q qilish demakdir va, aksincha, mazmunni shakldan ajratish – shaklni yo'q qilish demakdir”, – degan edi.

Shakl asar mazmuniga mos bo'lmasa, asarning g'oyasi buziladi. Masalan, yozuvchi hikoyada aytish mumkin bo'lgan fikrni romanga aylantirsa, u o'quvchini zeriktiradi yoki she'riy asar mazmuni nasrda ifodalansa, uning ta'sir kuchi susayadi.

⁷ H o t a m o v N., S a r i m s o q o v B. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati. – Toshkent: “O'qituvchi”, 1983. 304-bet.

Shakl va mazmun birligini saqlash talabi turli tur va janrdagi asarlardan tortib, jumla va iboralar tarjimasigacha birday taalluqli hisoblanadi. Aytaylik, S.Baruzdinning “Samo saboy” (“Oydek ravshan”) qissasi tarjimasida “Katyushe tridsat pyat. Sxoditsya, rasxoditsya” degan beshta soʻzdan iborat gap “Katyusha oʻttiz beshga kirdi. Nuqul erga tegib, erdan chiqish bilan ovora” tarzida kengaytirilib tarjima qilinar ekan, mazmunni kengaytirish oʻrniga ixcham shakl boy berilgan. “Chunki fikr oʻz qolipi bilan fikr. Qolip oʻzgarishi, fikrda ham ozmi-koʻpmi, oʻzgarish yuz berishi tabiiy”⁸.

Har qanday badiiy asar shakl va mazmunning ajralmas birligidan iborat ekan, tarjimada ham bu yaxlitlikni saqlab qolish talab etiladi. Holbuki, koʻpchilik tarjimonlar asosiy eʼtiborni mazmunni qayta yaratishga qaratib, shakl bilan hisoblashmaydilar. Natijada ularning tarjimalari mazmun jihatidan har qancha asliyatga qoyilmaqom boʻlmasin, shakl tomonidan nomuvofiq boʻladi.

Toʻgʻri, mazmun birlamchi – u oʻziga muvofiq shaklni taqozo qilganidan, shakl qaysidir darajada mazmunga tobe boʻladi. Lekin bu shakl ikkinchi darajali narsa degani emas. Mazmunni goʻzal va taʼsirchan shaklda ifodalash uchun xizmat qiladigan vazn, qofiya, radif, badiiy tasvir vositalari, kompozisiya, muallif uslubi, jumla qurilishi, soʻz tanlash kabilarning barchasi shakliy vositalarga kiradi.

Quyida abxaz yozuvchisi Mixail Lakerbay qalamiga mansub bir hikoyaning rus tilidan tarjimasini koʻrib chiqamiz:

АРГУН СЕЙДЫК

ARGʻUN SAYDIQ

Была темная осенняя ночь, и за стенами пацхи неумолчно барабанил дождь. Внезапно во дворе раздался яростный лай собак, и, перекрывая его, до Джарназа донесся крик:

- Эй, хозяин!

Эш Джарназ поспешил навстречу гостю и, к великой радости, узнал в нем своего старого закадычного друга.

- Это ты, Кучита? Вот обрадовал! Добро пожаловать! Заходи, заходи сюда! - суетился Джарназ. - Наконец-то ты вспомнил обо мне.

Tim qorongʻu kuz oqshomlaridan birida yomgʻir sharros quyar edi. Bexosdan tashqaridan kuchukning vovullagani va kimningdir:

- Hoy, xoʻjayin! – degan tovushi keldi.

Esh Jarnoz chaqirilmagan mehmonga peshvoz chiqdi, oʻzining eski qadrdon doʻstini tanib, uni quchoq ochib kutib oldi.

- Kuchita, senmisan? Boshim osmonga yetdi. Xush kelibsan, doʻstim! Kiraver, kiraver. Bizni eslaydigan kuning ham bor ekan-ku.

⁸ O l i m o v S. Ilmiy tarjima murakkabliklari // Tarjima sanʼati. 6-kitob. 110-bet.

Он ввел друга в дом и познакомил со своей молоденькой женой.

- Принимай гостя! — сказал он жене. - Мы с ним друзья детства, вместе воспитывались у нашего учителя, уважаемого всеми Аргуна Сейдыка.

Женщина принялась готовить ужин, а друзья, уютно устроившись, начали вспоминать свое детство, советы и наставления старого Сейдыка. Сладко им было поговорить о былом.

- А как живет Сейдык? - спросил Кучита. - Давно я его не видел, не меньше восьми лет.

- Нехорошо! - заметил Джарназ. - Совсем забросил старика. А он каждый раз спрашивает, все интересуется тобой. Я его часто навещаю.

- Ну, тебе ближе, - оправдывался Кучита. - А я ведь живу от него так далеко! Редко приходится приезжать в эти места. Да и теперь, если бы не важное дело...

- Если бы не это важное дело, ты бы и не вспомнил обо мне? — упрекнул друга Джарназ. - Что же это за дело? Кстати, как твоя женитьба на Назире?

- В том-то все и дело, Джарназ. Родители дали наконец согласие, а она сама, понимаешь, упрямится!

- Почему же? Раздумала, что ли?

- Нет. Но она требует от меня почти невозможного.

- Чего же?

- Джарназ, ты видел вороного коня Арыша Хабуга?

- Ну, конечно, видел. Ведь это лучший конь в нашей округе.

- Да, Джарназ. И надо было, чтоб на чьих-то поминках во время джигитовки Назира увидела этого

Uy sohibi do'stini uyga boshlab kirib, uni yoshgina xotiniga tanishtirdi.

- Mehmonni kutib ol, - dedi u. - Yoshlikdan birga o'sgan do'stim. U bilan ustoz Arg'un Saydiq qo'lida ham birga tahsil olganmiz.

Ayol ovqatga unnadi, do'stlar esa qulaygina joylashib olib, yoshlik yillarini, keksa Saydiq o'gitlarini eslay ketishdi.

- Ustoz yaxshi yuribdilarmi? Salomatmilar? - so'radi Kuchita. - Ko'rmaganimga ham sakkiz yildan oshdi.

- Shu ishing yaxshi emas! - dedi Jarnoz. - Qariyani tamoman unutib yubording. U esa har borganimda seni so'raydi. Oldiga tez-tez borib turaman.

- Albatta, sen shu yerdasan-da, - o'zini oqlay boshladi Kuchita. - Men esa ancha uzoqda. Bu yerga kelishim oson emas. Mana bugun ham, zarur ishim bo'lmaganida...

- O'sha zarur ishing bo'lmaganida meni yo'qlab kelmasmiding? - uning so'zini bo'ldi Jarnoz. - Bu qanday ish ekan o'zi? Aytganday, Naziraga uylanmoqchi eding. Nima bo'ldi?

- Hamma gap shunda-da, do'stim Jarnoz. Ota-onasi oxiri to'yimizga rozilik berdi, ammo o'zining qaysar-ligi tutib qoldi.

- Nima uchun? Fikridan qaytibdimi?

- Yo'q. Ammo oldimga juda qiyin bir shartni qo'ydi.

- Qanday shart ekan?

- Jarnoz, do'stim, sen qo'shning Arish Xobugning uchqur otini ko'rganmisan?

- Ha, ko'rganman. Axir u ovulimizning eng sara otlaridan sanaladi-ku.

- Hamma gap shunda-da, do'stim. Kimningdir ma'raka-sida Nazira o'sha otni ko'rgan ekan. Shundan beri uning

коня. Чего только ей не наговорили о его достоинствах!

И с тех пор Назира вбила себе в голову только одно: не выйдет за меня замуж, пока конь не станет моим.

- Вот если б этот конь достался тебе, - сказал сочувственно Джарназ, - хотел бы я посмотреть, как ты гарцуешь на нем. Но ведь Хабуг его ни за что не уступит!

- Знаю, - подтвердил Кучита. - Чего я только не предлагал ему! Не берет. "Не продам, говорит, ни за что на свете". Так уж он гордится своим конем...

- И правильно гордится. В жизни не знал я чувства зависти, а Хабугу, поверишь, завидую. До чего хорош конь! Что и говорить!.. Ну, и что же ты решил? - спросил Джарназ.

- Увести коня! - твердо произнес Кучита.

- Хабуг лишится рассудка, - сказал Джарназ. - Он обрыщет весь белый свет и не успокоится, пока не найдет свое сокровище.

- У меня-то не найдет, - уверил Кучита. - Так упрячу, что сам черт не отыщет! Погарцую тайком - только перед Назирой. А потом я так изменю коня, что никто его не узнает: сделаю другое тавро, срежу роскошную гриву.

- Да, не такое уж это, в конце концов, невыполнимое дело, - согласился Джарназ. - Только раньше надо заполучить коня.

- Затем-то я к тебе и приехал, Джарназ, - сказал Кучита и, придвинувшись к другу, продолжал тоном заговорщика: - Вы соседи с Хабугом, ты, наверное, знаешь все ходы и выходы в его усадьбе. Проведи меня. Я сделаю все, что ты

fikru yodi faqat unda: ot meniki bo'lmaguncha to'yimiz bo'lmas emish.

- Shunday otning tizginini sening qo'lingda ko'rishni men ham istardim, - dedi hamdard ohangda Jarnoz. - Ammo Xobug uni pulga sotmaydi, hech narsaga almashmaydi-da.

- Bilaman, - dedi Kuchita. - Harakat qilib ko'rdim. Yalindim, yolvordim. Bir talay pul ham va'da qildim. Hech ish chiqmadi. "Sotmayman", deb oyog'ini tirab turib oldi, qaysar. Gerdayishini-chi!

- Gerdayganicha ham bor-da. Umrim bino bo'lib birovga havas qilgan odam emasman, ammo Xobugning otiga, ishonasanmi, havasim keladi, ajoyib tulpor! Nimasini aytasan!.. Xo'sh, endi nima qilmoqchisan? - so'radi Jarnoz.

- Olib qochmoqchiman! - javob berdi Kuchita qat'iy ohangda.

- Xobug esini yo'qotib qo'yadi-ku, - dedi Jarnoz. - Shunday qilgan aqdiringda ham u dunyoni ostin-ustun qilsa qiladiki, ammo javohirini topmay qo'ymaydi.

- Menda topolmaydi, - dedi Kuchita. - Uni shunday yashirib qo'yamanki, Azroil ham topolmaydi! Faqat bir bor Naziraga ko'z-ko'z qilamanu undan so'ng qiyofasini butunlay o'zgartiraman: egar-jabdug'ini almashtiraman, yollarini kesib tashlayman.

- Ha, shunday qilsa ham bo'ladi, - dedi Jarnoz. - Ammo eng avval tulporni qo'lga kiritishing kerak.

- Shu ishda sendan yordam so'rab kelgan edim, - dedi Kuchita va Jarnoz tomon surilib so'zida davom etdi. - Xobug bilan qo'shnisizlar, uyidagi hamma kirish-chiqish yo'llarini yaxshi bilasan. Meni o'sha yerga boshlab borgan. Undan keyin nima istasang,

скажешь. Жизни не пожалею, а своего добьюсь!

Долго молчал Джарназ.

- Нет, придется идти мне самому, без тебя, - решил он. - В таком деле чем меньше людей, тем лучше. Хабуг надежно охраняет своего коня. Псы у него злые, никого ко двору не подпустят.

- Тебе видней, Джарназ. Я во всем тебе повинуюсь.

Ужин тем временем поспел, и друзья сели к столу. Они пили и ели, один за другим поднимали тосты за молодую хозяйку Асию, за упрямыцу Назиру, за учителя, старика Сейдыка, за успех предстоящего дела.

После ужина Джарназ обратился к жене: - Постели постель, Асия! Устрой хорошо нашего дорогого гостя. Я уезжаю по неотложному делу, постараюсь вернуться к утру. А ты, - сказал он гостю, - ложись и отдыхай спокойно.

Джарназ плотно завернулся в бурку и, выйдя из пацхи, бесшумно скрылся в темноте.

Нелегким оказалось дело, затеянное Джарназом! Мы не станем сейчас рассказывать, с каким трудом в непогоду пробрался он незамеченным в село, где жил Арыш Хабуг, как обманул псов и проник в его двор и конюшню. Заметим лишь: если уж брался за что-нибудь Джарназ, то непременно доводил начатое до конца. Таков был у него характер. Это был смелый, ловкий и удачливый джигит.

Рассветало, когда Джарназ вернулся домой.

Но едва он раскрыл двери и переступил порог пацхи, как его поразила неожиданная картина: на

hammasini bajo keltiraman. Kerak bo'lsa, jonimni ham ayamayman.

Bu so'zlarni eshitib, Jarnoz bir zum jim qoldi.

- Yo'q, u yerga men bir o'zim boraman, - dedi u. - Bunday ishda odam qancha kam bo'lsa, shuncha yaxshi. Xobug tulporini ko'z qorachig'iday asraydi. Qopag'on itlari begona odamni hovliga yo'latmaydi.

- O'zing bilasan, Jarnoz. Ixtiyor senda..

Shu payt uy sohibasi do'stlarni ovqatga chorladi. Noz-ne'matga to'lgan dasturxon uzra uyning yosh bekasi sog'lig'i uchun, qaysar Nazira, keksa Saydiq sharafiga, bo'lajak tadbir muvaffaqiyati uchun qadah so'zlari yangradi.

Ovqatdan so'ng Jarnoz xotiniga qarata shunday dedi:

- Mehmonga joy sol, Osiyo! Damini olsin. Men esa zarur bir ish bilan ketayapman, ertalabgacha qaytishga harakat qilaman. Sen esa, - dedi u mehmonga yuzlanib, - yotib damingni ol. Xotiring jam bo'lsin.

Shunday deb, Jarnoz kiyindiyu eshikdan chiqib, kecha qorong'usiga singib ketdi.

Jarnoz bel bog'lagan ish yengil ko'chmadi. Hozir u boshidan kechirgan qiyin-chiliklar haqida batafsil gapirib o'tirishning hojati yo'q. Ammo shuni aytish kerakki, Arish Xobug hovlisiga kirib olish, qopag'on itlarni aldab, og'ilxonaga sezdirmay o'tish oson bo'lmadi. Umuman, Jarnozning tabiati shunday edi: bir kirishgan ishini oxiriga yetkazmasa qo'ymasdi. Botir, chaqqon va omadli yigit edi.

Tongga yaqin Jarnoz uyiga qaytdi. Kulbasi eshigini ochib, ostonada dong qotgancha turib qoldi, ko'z oldi qorong'ulashdi. Ne ko'z bilan

кровати, развалясь, храпел Кучита, а у окна в углу робко жалась Асия; длинные ее волосы были распущены, одежда разорвана... Обнажен-ные плечи Асии судорожно вздрагивали, по щекам катились слезы.

Сердце Джарназа мучительно сжалось: он понял все, что произошло в эту долгую тяжелую ночь. Но он не проронил ни слова. Подошел к кровати и энергично толкнул гостя в плечо. Кучита открыл глаза - и обомлел от испуга.

- Вставай, Кучита! - услышал он недобрый голос Джарназа.

Кучита вскочил и начал торопливо одеваться. В комнате их было трое - и сколько бы мог сказать каждый из них! Но они молчали.

Джарназ протянул гостю его нагайку.

- Возьми, - холодно бросил он. - Конь Арыша Хабуга, оседланный, ждет тебя в хлеву. Там же и твой конь.

Терзаемый стыдом, взял Кучита протянутую нагайку и вышел из пацхи. Когда он выезжал уже со двора, Джарназ неожиданно крикнул:

- Стой, Кучита! - Он подошел к нему вплотную. - Я ничего не сделаю с тобой - ты мой гость. Только прошу об одном: поезжай к нашему старому учителю Аргуну Сейдыку и расскажи ему все, что произошло в эту ночь. Это единственное, о чем я тебя прошу. Исполнишь?

- Исполню, - глухо ответил Кучита. И они расстались.

Вернувшись домой, Кучита укрыл в надежном месте коня Хабуга и снова отправился в путь: он ехал к старому Аргуну Сейдыку.

ko'rsinki, to'shagida Kuchita bamaylixotir xurрак tortib yotar, yosh xotini Osiy esa bir burchakka tiqilib olib dag'-dag' titrar, harir matodan tikil-gan ichki ko'ylagi yirtilgan edi. Erini ko'rib, Osiyo yig'idan qizarib ketgan ko'zlarini yuzi aralish qo'llari bilan to'sib, xo'ngrab yubordi.

Jarnoz alamdан ingrab yubordi: o'tgan kecha bo'lib o'tgan dahshatli voqea tafsilotlari uning ko'z oldida yaqqol gavdalangan edi. Ammo biror so'z aytmay, to'shak yoniga kelib, mehmonning yelkasini shasht bilan turtди. Kuchita ko'zini ochib, qo'rquv-dan baqrayib qoldi.

- Tur, Kuchita, - dedi Jarnoz g'azabnok ohangda.

Kuchita shoshgancha o'rnidan turib, apil-tapil kiyina boshladi. Xonada uch kishi edi - har biri qanchа gapni aytishi mumkin edi. Ammo bir og'iz ham so'z aytilmadi.

Jarnoz mehmonga qo'lidagi qamchini uzatди.

- Ma, ol, - g'azab bilan dedi u. - Arash Xobugning tulpori eshik oldidagi ustunga bog'langan. Olginu jo'na.

Kuchita qamchini qo'liga oldi. Yer yorilmadi-yu, yerga kirib ketmadi. Hovlidan chiqib ketayotganida Jarnoz uning ortidan shunday dedi:

- To'xta, Kuchita! Sen mening mehmonimsan. Shuning uchun senga zarar yetkazmayman. Ammo, hozir to'g'ri keksa Arg'un Saydiqning oldiga borasa. Borasanu bugun kechasi bo'lgan voqeani unga aytib berasan. Sendan so'nggi iltimosim shu. Bajarasanmi?

- Bajaraman, - dedi Kuchita.

Shu bilan ularning yo'llari ikki tomonga burilib ketди..

Kuchita uyiga qaytib, Xobugning tulporini ishonchli joyga yashirib, yana

...Внимательно слушал учитель своего бывшего воспитанника. Трубка давно погасла в его руках. Он слушал и думал.

- Да-а, - наконец вымолвил он. - Правильно поступил Джарназ, послав тебя ко мне, - ко мне, тебя воспитавшему. В том, что ты оказался способным совершить подлый, бесчестный поступок, виноват не только ты. В этом прежде всего виноват я. Видно, не сумел воспитать из тебя благородного человека!

Кучита стоял опустив голову. Он еле держался на ногах.

- Да, правильно поступил Джарназ, послав тебя ко мне! - повторил старик, и расслабленный голос его окреп. - Это я, я виноват, и я должен ответить за твой подлый поступок!

И, достав пистолет, Аргун Сейдык решительно приставил дуло к своему виску.

Юноша бросился к учителю, но было уже поздно...

yo'lg'a ravona bo'ldi. Bu safar u kekxa Arg'un Sayiq uyi tomon yo'l olgan edi.

...Kekxa ustoz sobiq shogirdining hikoyasini qunt bilan tingladi. Ma'yus tingladi...

- Ha-a, - dedi u hikoya tamom bo'lgach. - Jarnoz seni mening oldinga jo'natib to'g'ri qilibdi. Senga tarbiya bergan odamning oldiga yuborib to'g'ri qilibdi. Bu qilmi-shingda faqat sen emas, balki men ham aybdorman. Senga to'g'ri tarbiya berolmabman!

Kuchita ustozni qoshida boshini quyi eggancha turib qoldi. Oyoqlari uni zo'rg'a ushlab turardi.

- Ha, Jarnoz seni menga yo'llab to'g'ri qilibdi! - deya so'zlarini takrorladi kekxa Saydiq. - Bunga birinchi galda men aybdorman, jazosini ham o'zim tortishim kerak.

Shunday dedi-yu yonidan to'pponchani chiqarib, peshona-siga tiradi.

Yigit ustozini ushlab qolish niyatida unga talpindi, ammo kechikkan edi...

Nazorat uchun savollar:

1. Asliyat matni bilan tarjima matnini solishtiring.
2. Asliyat va tarjima matnidagi frazeologik birliklarni aniqlang va ularga o'z munosabatingizni bildiring. Ularning o'xshash va farqli jihatlarini izohlang.
3. Asliyat va tarjima matnlarida nomlarning berilishiga e'tibor bering. Ulardagi farqlarni sharhlang (Argun Seydik – Arg'un Saydiq, Jarnaz – Jarnoz, Arish Xabug – Arish Xobug, Asiya - Osiyo).
4. Lingvomadaniy qatlamning bir tildan ikkinchi tilga ko'chishi hodisasini matn misolida tushuntiring.
5. Muallif uslubiga xos xususiyatlarning tarjima matnida saqlanib qolishini sababini tushuntiring.
6. Matnni bevosita asliyatdan yoki vositachi – o'zbek tilidan o'rganilayotgan sharq tiliga tarjima qiling.

Adabiyotlar:

1. Hotamov N., Sarimsoqov B. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati. Toshkent: "O'qituvchi", 1983.
2. Musaev Q. Badiiy tarjima va nutq madaniyati. – Toshkent, 1976.
3. Salomov G., Komilov N. Do'stlik ko'priklari (Poeziya va tarjima) – Toshkent: G'.G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1979.
4. Umarov H. Shakl va mazmun birligini qayta tiklash // Tarjima madaniyati (Maqolalar to'plami). – Toshkent: "O'qituvchi", 1982. 54–37-betlar.
5. Ochilov E. Ruboiy tarjimasida shakl va mazmun birligi. Nomzodlik dissertatsisi. – Toshkent, 1994.
6. Ochilov E. "Masnaviyi ma'naviy" tarjimasida shakl va mazmun birligi // "O'zbek tili va adabiyoti", 2010-yil, 6-son, 29–37-betlar.

5- mavzu. TARJIMADA MUALLIF USLUBINI AKS ETTIRISH

Reja:

- [1.Uslub haqida umumiy tushuncha](#)
- [2.Individual uslub va tarjima](#)
- [3.Muallif uslubi va tarjima muammolari](#)
- [4.Muallif uslubiga xos bo‘lgan xususiyatlarning tarjima asarlarda aks etishi](#)

Uslub – badiiy tarjimaning o‘zak masalalaridan biri hisoblanadi. “Badiiy tarjimada aniqlikka erishish faqat yozuvchining individual uslubini aks ettirish orqali amalga oshadi. Uslubni berolmagan tarjimon aniqlikni da’vo qila olmaydi”⁹.

Uslub arabcha so‘z bo‘lib, usul, tartib, yo‘sin, shakl kabi ma’nolarni bildiradi. Adabiyotshunoslikda u har bir ijodkorning yozish usuli, bayon tarzi, tasvir manerasi mazmunida qo‘llanadi.

Uslub tor va keng ma’no doirasiga ega. Tor ma’noda uslub umuman tasvirlash, bayon etish, so‘zlash usuli. Keng ma’noda esa biror-bir ijodkorning (A.Qodiriy, A.Qahhor), asarning (“O‘tkan kunlar”, “Kecha va kunduz”), yozuvchilar guruhining (jadidlar, ma’rifatparvarlar), adabiyotning (Sharq, G‘arb, o‘zbek, rus), davrning (XV, XIX), oqimning (romantizm, realizm) uslubi va hokazo.

Har bir ijodkorning o‘z uslubi bor ekan, o‘z-o‘zidan, tarjimada ham uni saqlab qolish kerak bo‘ladi. Aks holda, inkubatordan chiqqan jo‘jalardek, barcha yozuvchilar tarjimada bir xil bo‘lib qoladi. Holbuki, buyuk so‘z san’atkorlari nafaqat iste’dod darajasiga ko‘ra, balki usluban ham bir-biridan farq qiladi. Bu tafovut tarjimada ham o‘z aksini topishi kerak. Shuning uchun ham muallif uslubini aks ettirish badiiy tarjimaning muhim muammolari sirasiga kiradi.

“Individual uslub deganda biron muallifning muayyan davrda yaratgan asarlarida doim uchrab turadigan yoki uning butun ijodiga xos asosiy uslubiy unsurlar majmuasi tushuniladi”¹⁰.

Ko‘pchilik uslubni tilshunoslik nuqtai nazaridan tekshirmoqchi bo‘ladi. “Biroq uslubni faqat til bilan chegaralab qo‘yish uslubshunoslikda biryoqlamalikka olib keladi. Yozuvchining

⁹ S a l o m o v G‘., K o m i l o v N. Do‘stlik ko‘priklari (Poeziya va tarjima). – Toshkent: G‘.G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1979. 113-bet.

¹⁰ S a l o m o v G‘. Tarjima nazariyasi asoslari. – Toshkent, 1983. 66-bet.

dunyoqarashi, badiiy tafakkur yo'sini, tasvirlash mahorati, lug'at boyligi, hayotga, voqealarga estetik munosabatini inobatga olmasdan uslub haqida gapirib bo'lmaydi"¹¹.

Boshqacha aytganda, "uslub – bu keng ma'nodagi yozuvchining shaxsidir. Uning asarlaridagi har bir komponentni – til, syujet, kompozisiya, shakl, ifoda usuli, detal, obrazlar, tabiat manzaralarining tasvirlanish yo'sini, personajlar nutqi, portret chizish usuli, konflikt, muallifning g'oyaviy pozitsiyasi, dunyoqarashi, tafakkur doirasi, mahorati, asarni qayta-qayta ishlash jarayoni va hokazolarni qo'shib qaragandagina yozuvchining individual uslubi tabiatini aniqlash mumkin. Bu jihatdan uslub badiiy-estetik kategoriyadir"¹².

Uslub bu – inson deydilar. Har bir kishining o'z fe'l-atvori, yurish-turishi bo'lganidek, har bir qalam ahlining ham voqelikka o'z munosabati, insonga o'z qarashi, o'z adabiy prinsiplari va tasvirlash usuli mavjud. Kim epiklikka moyil, kim liriklikka. Kim jiddiy asarlar yaratadi, kim hajviy. So'z tanlash, jumla qurishidan tortib, tasvir usuligacha farqlanadi. Masalan, Lev Tolstoy bir-bir yarim sahifaga cho'ziladigan gaplar tuzadi, manzaralar yaratadi – jummlar o'zaro bir-biriga ulanib, "mindi-mindi" bo'lib ketadi. A.Chexov va A.Qahhor esa juda qisqa jummlar tuzishadi – ba'zida bir qatorga ham yetmaydi. Tog'ay Murodning ba'zi gaplari esa bor-yo'g'i bir so'zdan iborat. Hatto butun bir bobni ba'zan birgina gapdan iborat qilib tuzadi.

Aksincha, ba'zi yozuvchilar o'ti zerikarli yozishadi – o'ta ketgan "kitobxo'r" o'quvchi ham ichi qisilib, kitobni otib yuboradi.

Abdulla Qodiriy, Tog'ay Murod, Murod Muhammad Do'st kabi yozuvchilar o'ta milliy yozishadi. Aytaylik, Qodiriy xalq didi va saviyasini hisobga olib, "O'tkan kunlar" romanini atay romantik usulda yozgan. Holbuki, Cho'lponning "Kecha va kunduz" romani realistik usulda yozilgan. Demak, yozuvchi o'quvchini ham hisobga oladi, chunki kitob o'qish uchun yoziladi.

Quyida abxaz yozuvchisi Mixail Lakerbay qalamiga mansub bir hikoyaning rus tilidan tarjimasini ko'rib chiqamiz:

¹¹ H a z r a t q u l o v M. Uslub va tarjima haqida ba'zi kuzatishlar // Tarjima san'ati (Maqolalar to'plami). 4-kitob. – Toshkent, 1978. 266-bet.

¹² O'sha erda. 267-bet.

АДЖИКА

У немолодых уже супругов Джегима и Аримсады Шлар долго не было детей. Немало печалились они по этому поводу. Но наконец родилась у них дочь, которую назвали Анифой. Отец и мать лелеяли свою дочурку и не могли налюбоваться ею. И то сказать, была она очень красива. Девочку оберегали от малейших забот. Целыми днями она только танцевала и пела песенки, но делать что-нибудь в доме и не думала.

Когда Анифа подросла, родители с ужасом убедились, что их дочь ничего не умеет делать. Незаметно прошли годы и настало время подумать о ее замужестве. Но как Анифе выйти замуж? Все в округе знали, что дочь Джегима на редкость красива, но ничего не умеет делать в доме и, несомненно, будет никудышней хозяйкой. Никто из юношей даже не решался сделать ей предложение.

Родители судили-рядили как быть и все же отыскиали в дальней местности, в другом конце Абхазии, жениха для своей дочери. Быстро сыграли свадьбу и отослали дочь в семью мужа.

Но, выдав Анифу замуж, Джегим и Аримсада продолжали с замиранием сердца думать о ее будущем. Ведь она наверняка не управляется с

АЖИҚ¹³

Er-xotin Djegim va Arimsadaning yoshi bir joyga borib qolgan bo'lsa-da, ularga farzand ko'rish baxti nasib etmadi. Ko'rinmagan do'xtir-lari-yu tabiblari qolmadi. Yillar o'tgani sayin yuraklaridagi umid uchqunlari so'nib borardi. Oxiri, "Peshonamizga shu yozilgan ekan", - deb, taqdirlariga tan berishdi. Ammo, tangrining rahmi keldimi, kunlardan bir kun oilada farzand tug'ildi. Ko'pdan orziqib kutilgan qizchaga Anifa deb ism berildi. Tabiiyki, ota-ona qizini ko'z qorachig'iday ehtiyotlab, yerga ham, ko'kka ham ishonmay, mehr berib, ko'ngliga qarab katta qilishdi. Oilada uning aytgani aytgan, degani degan edi. Hamma istaklari bir zumda muhayyo qilinar, erkato'y qizchanning kunlari o'yin-kulgida o'tardi. Uy yumushlari esa yoshi o'tib borayotgan ota-onaning zim-masida edi.

Yillar shu zaylda o'tib borardi... Balog'at yoshi ostonasida Anifa sarviqomad va ohu ko'zli go'zal qiz bo'lib yetishdi. Ammo, uy yumushlaridan bexabar va yalqovligi haqidagi ovoza yetti mahallaga yetdi. Buni ko'rgan Djegim va Arimsada boshlarini changal-ladilar – qizlarining oila quradigan vaqti kelib qolgan edi-da. Bu ahvolda uni kim xotin qiladi? Butun mahalla, mahalla nimasi,.. butun ovul Djegimning qizi juda chiroyli bo'lishiga qaramay, ro'zg'or ishlarida uquvsiz ekanligidan, hech qachon yaxshi uy bekasi bo'la olmasligidan xabardor edi. Shuning uchun ovuldagi yigitlardan hech biri u tomonga qiyo ham boqmasdi.

Bechora ota-ona nima qila-rini bilmay, bu masalaning yechimini uzoq qidirishdi. Oxiri, bu gaplar xali yetib borishga ulgurmagan uzoq bir ovuldan kuyov topib, tezgina to'y qilib, qizlarini kuyovning uyiga uzatishdi.

Uzatishga uzatishdi-yu: "Endi nima bo'lar ekan, borgan joyida tinib-tinchib ketar-mikin?" - deb yurak-larini changallab o'tirishdi.

¹³ Ajiq - ovqatni xushxo'r qilish uchun odatda qizil garimdori, tuz va turli xil xushbo'y o'tlardan tayyorlanadigan dorivor.

хозяйством. Как бы не вернули им ленивицу дочь со скандалом...

Наконец отец решил отправиться провести Анифу. Приехал он без предупреждения. Случилось так, что при его приезде во дворе никого не оказалось. Джегим тихонько, с трудом преодолев мрачные предчувствия, вошел в дом. Представившаяся глазам картина приятно изумила его: в доме все было в полнейшем порядке. Анифа горячо приветствовала отца и тут же пустилась в хлопоты по хозяйству. Она так расторопно вела дело, что это буквально потрясло Джегима. Как преобразилась его ленивая дочь! Словно подменили ее. Но спрашивать, как произошла такая перемена, он никого не хотел, решив, что разгадка не заставит себя ждать.

И вот, когда родные мужа вышли из комнаты, Анифа подбежала к отцу, протянула ему ступку с насыпанными в нее солью, стручками перца и всяческими травами и тихо, как сообщнику, шепнула:

- Отец, родной мой, толки все это, да поживее и погромче, делай аджику. В этом доме не дают есть тому, кто не трудится. Толки, отец!

И Джегим покорно начал толочь в ступке аджику, поняв наконец весь смысл этой премудрости.

Chunki, qizlari ro'zg'or ishlarini eplolmay, eridan dashnom eshitib, uyga qaytib kelishi hech gap emas edi-da...

Kunlar ketidan kunlar o'tibdi. Ammo, qizidan darak bo'lavermagach, otaning yuragida bezovtalik paydo bo'lib, qizidan xabar olish bahonasida yo'lga ravona bo'libdi.

Otaning yuragi bezovta emasmi, kelishi haqida qudalarga avvaldan xabar bermadi. Shuning uchun xovlida uni hech kim kutib olmadi. Ko'ngilsiz voqealar-ning shohidi bo'lishdan qo'rqqandek ostonada og'ir tin oldi va birozdan keyin asta ichkariga kirdi. Uy ichidagi tinch va osuda vaziyat, asosiysi, ro'zg'ordagi tartib uning yuragida umid uchqunlarini yoqdi.

Ichkari xonadan chiqib kelgan Anifa otasini ko'rib, xursand-ligini yashirmay uni quchib oldi, bir daqiqa salom-alik qilib, yana uy yumushlariga kirishib ketdi. Kizining uy ishlarini shu qadar kuyib-pishib va ustalik bilan olib borishi otani xayratga soldi. Ko'z o'ngida yalqov qizi Anifa emas, balki umr bo'yi uy ishidan boshi chiqmay, suyagi mehnatda qotgan boshqa notanish bir ayol kuymalanayotgandek edi. Ha, bu tamoman boshqa ayol – butun vujudi bilan ro'zg'or tashvish-lariga kirishib ketgan uy bekasi edi. Bunday o'zgarish-ning sababini so'rashga botinolmay turgan ham ediki, jumboq tabiiy ravishda o'z yechimini topdi...

Qudalar ichkari uydan chiqib kelishganida, Anifa otasi-ning oldiga yugurib kelib, unga tuz, qizil garimdori va turli xil tog' o'tlari solingan mis hovonchani uzatib, qulog'iga sirli tovushda shivirladi:

- Otajon, bularning hammasini hovonchada yanchish kerak. Tezroq yanchib, ajiq qilish kerak. Bu uyda mehnat qilmagan odamga ovqat berishmas ekan. Yanching, otajon!

Ota qizidagi o'zgarishning sababini tushunib yetdi, aybdor boladek boshini itoatkorona egib, hovonchada ajiq yancha boshladi...

Nazorat uchun savollar:

1. Tarjimada muallifning individual uslubini saqlab qolish masalasiga doir fikrlaringizni ayting.
2. Asliyat matni bilan tarjima matnini solishtiring.
3. Asliyat va tarjima matnidagi frazeologik birliklarni aniqlang va ularga o‘z munosabatingizni bildiring. Ularning o‘xshash va farqli jihatlarini izohlang.
4. Asliyat va tarjima matnlarida nomlarning berilishiga e’tibor bering. Ulardagi farqlarni sharhlang (Argun Seydik – Arg‘un Saydiq, Jarnaz – Jarnoz, Arish Xabug – Arish Xobug, Asiya - Osiyo).
5. Lingvomadaniy qatlamning bir tildan ikkinchi tilga ko‘chishi hodisasini matn misolida tushuntiring.
6. Muallif uslubiga xos xususiyatlarning tarjima matnida saqlanib qolishini sababini tushuntiring.
7. Matnni bevosita asliyatdan yoki vositachi – o‘zbek tilidan o‘rganilayotgan sharq tiliga tarjima qiling.

Adabiyotlar:

1. Vinogradov V.V. Problema avtorstva i teoriya stiley. – Moskva, 1961.
2. Salomov G‘. Til va tarjima. – Toshkent: “Fan”, 1966.
3. Salomov G‘. Tarjima tashvihlari. – Toshkent: G‘.G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1983.
4. Hazratqulov M. Uslub va tarjima haqida ba’zi mulohazalar // Tarjima san’ati (Maqolalar to‘plami). 4-kitob. – Toshkent: G‘.G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1978. 265–272-betlar.

6-mavzu. MILLIYLIKNING TARJIMADA AKS ETISHI

Reja:

- [1.Milliylik haqida umumiy tushuncha.](#)
- [2.Milliylik va tarjima muammolari.](#)
- [3.Milliy xos so‘zlar tarjimasi qiyinchiliklari](#)
- [4.Tarjima asarlarida milliylikning aks etishi](#)

Milliylik – har bir millatning boshqalardan ajralib turadigan, o‘zigagina xos xususiyatlari majmui. Ularni u yoki bu millatning ma’naviy faoliyati va moddiy hayotidagi o‘ziga xosliklar deb, ikkiga ajratib qarash mumkin.

Ma'naviy faoliyat kishilarning xarakteri, tafakkur tarzi, ruhiyati, yumor xususiyatlari va boshqalarni o'z ichiga oladi.

Moddiy hayot esa urf-odat, rasm-rusum, marosimlar, kiyimlar, uy-ro'zg'or anjomlari, pazandachilik, ismlar kabilardan iborat.

Har bir xalq muayyan muhit (vodiy, tog', sahro)da yashaydi. O'zi hayot kechirayotgan joyning tabiatiga ko'ra tirikchilik qiladi. Har yerning o'z iqlimi, shunga muvofiq ravishda hayvonot va nabotot olami mavjud. O'ziga xos xo'jalik yuritish tarzi shakllangan, ishlab chiqarish sohalari rivojlangan. Yana har bir xalqning o'z tarixi, dini, madaniyat, san'ati, adabiyoti, urf-odati, rasm-rusumlari, an'ana va qadriyatlari; kiyim-kechaklari, pazandachiligi va boshqalar bor. O'z-o'zidan, bularning barchasini ifodalaydigan so'zlari, bu so'zlar asosida vujudga kelgan iboralari bor. Bularning barchasi milliylik belgilari, uning tarkibiy qismlari hisoblanadi.

Milliy kolorit deb badiiy asarda aks etgan milliy xususiyatlar yig'indisiga aytiladi.

Kolorit lotincha kolor so'zidan kelib chiqqan bo'lib, rang, bo'yoq, manzara ma'nosini bildiradi.

Kolorit deganda tasviriy san'atda real hayotni haqqoniy aks ettirish uchun ishlatiladigan ranglarning o'zaro mutanosibligi tushuniladi.

Adabiyotda esa badiiy asarning o'ziga xos xarakterli xususiyati: milliylik, davr, ma'lum joyning o'ziga xos jihatlari ifodasi ko'zda tutiladi.

Adabiyotshunoslikda milliy koloritdan tashqari mahalliy kolorit degan tushuncha ham mavjud. Mahalliy kolorit – biror mahalliy sharoit, urf-odat yoki joyga xos turmush, peyzaj va til xususiyatlarini badiiy adabiyotda aks ettirish¹⁴.

Ana shu milliy kolorit bilan bog'liq bo'lgan so'z va atamalar realiyalar, boshqacha aytganda, milliy xos so'zlar deyiladi. Realিয়া lotincha so'z bo'lib, buyumga, narsaga oid degan ma'noni bildiradi.

“Realiyalar asar tilining ajralmas qismi bo'lib, ular yordamida muallif qahramon obrazini yaratadi, xalqning milliy xususiyatini tasvirlab beradi. Ular badiiy asarning milliy koloritini ifoda etadi, turli uslubiy vazifalarni bajaradi, hodisa va predmetlarning xususiyatini haqqoniy, to'g'ri tasvirlashga yordam beradi”¹⁵. Shuning uchun ham

¹⁴ Bu haqda qarang: S o i p o v a M. Tarjimada milliy o'ziga xoslikni qayta yaratish // Tarjima muammolari. 2-kitob. – Toshkent, 1991. 72-bet.

¹⁵ H a m r o y e v H. Milliy xos so'zlar – realiyalar va badiiy tarjima // Tarjima madaniyati (Maqolalar to'plami). – Toshkent, 1982. 158-bet.

realiyalar badiiy tarjimaning tarjimonni qiynab qo'yadigan, tarjimani murakkablashtiradigan, ko'pincha uni chalg'itadigan jihatlarini tashkil etadi.

“Realialarga milliy taomlar, kiyim-kechaklar, milliy cholg'u asboblari, ro'zg'or anjomlari, nomlar, taxalluslar, laqablar, shahar, qishloq xususiyatlari, me'morchilik, geografik nomlar, tabiat manzaralari, hayvon va o'simliklarning nomlari, daraja, unvon, tabaqa va boshqa bo'linishlarni ifodalovchi so'zlar, muassasalar, tashkilotlar, diniy marosimlar va boshqa etnografik belgilarni bildiruvchi so'z va iboralar kiradi”¹⁶.

Badiiy asarda tasvirlangan milliy xususiyatlarni tarjimada ham aynan saqlab qolish kerakmi yoki o'zgartirish – tarjima tili mansub xalq yashayotgan zaminga ko'chirish kerakmi degan masala hali-hanuz o'zining uzil-kesil yechimini topmagan. Bunday deyishimizning sababi realistik tarjima nazariyasi u yoki bu xalqning milliy obidasi ekanligi nuqtai nazaridan har qanday asarda o'z tasvirini topgan milliy xususiyatlar tarjimada ham aks etishi shart deya bu borada qat'iy xulosa chiqarib qo'ygan bo'lsa-da, tarjima amaliyotida hanuz o'zboshimchaliklar, o'z xohishiga qarab ish tutishlar, allaqachon voz kechilganiga qaramay, milliylashtirib tarjima qilishlar oz bo'lsa-da, uchrab turibdi. Aytaylik, yaqinda Pokistonda Shekspirning “Hamlet” fojiasi milliy talqinda sahnalashtirildi. Axir, bu buyuk ingliz dramaturgining mualliflik huquqini poymol qilish, asarni buzish-ku deb so'raganlarida bizga aynan pokistoncha Hamlet kerak, deb javob berishgan. Asar syujetiga daxl qilinmasa-da, ba'zi lavhalar, so'z va iboralarni milliylashtirish hodisasi bundan-da ko'p uchraydi. Jumladan, nemis mutafakkiri va shoiri I.V.Gyotening “Faust” fojiasi tarjimasida E.Vohidov, rus adabiyotining quyoshi A.S.Pushkinning “Evgeniy Onegin” she'riy romani tarjimasida M.Kenjabek ko'plab milliy va diniy so'z va tushunchalarni sharqona yoki sof o'zbekcha muqobillari bilan ommalashtirganlarki, tarjima nazariyasi bunday intilishlarni oqlamaydi. U yoki bu darajada milliylashtirishga urinishga deyarli barcha tarjimonlarimiz ijodida duch kelamiz.

Xos so'zlar tarjimasida asosan quyidagi uch usul qo'llanadi:

1. Translitratsiya – biror yozuv harflarini boshqa yozuv harflari bilan berish, ko'rsatish. Tarjimada joy va kishi nomlari, turli atamalar va milliy xos so'zlarni boshqa til belgilari yordamida aynan ifodalash.

¹⁶ Fayzullayeva R. Yo'llar yiroq, ko'ngillar yaqin // Tarjima san'ati (Maqolalar to'plami). – Toshkent, 1973. 257-bet.

Masalan: jigit, sultan, kishlak, kasa, piyala. Oybekning “Navoiy” romani ruscha va fransuzcha tarjimasida “devon”, “parvonachi” kabi terminlar transliteratsiya qilib berilgan.

Albatta, transliteratsiyadan keyin ko‘pincha matn ostida izoh beriladi. Masalan, Parda Tursun fransuz adibi Emil Zolyaning “Tegirmon qamali” povesti tarjimasida frank, mer kabi tushunchalarni aynan qoldirib, matn ostida ularga izoh beradi: F r a n k – “O‘tgan asrdagi fransuz pul birligi, bir frank ruslarning 37 tiyinigga teng bo‘lgan”. M e r – “Qishloq yoki shaharni boshqaruvchi qilib saylangan kishi, ayni vaqtda, hukumat chinovnigi ham bo‘lgan”. Mopassanning “Tuan” novellasi tarjimasida dastlab “lyo” o‘lchov birligini “o‘ntosh” deb olgan bo‘lsa, keyin o‘zini qoldirib, unga izoh beradi: “Lyo taxminan 4 km.ga teng bo‘lgan fransuz o‘lchov birligi”¹⁷.

“Transliteratsiya qo‘llanilishi tarjima tilida realiyalarga to‘g‘ri ekvivalentlarning yo‘qligi bilan sharhlanadi. Bu hol, birinchidan, ikki xalqning taraqqiyot yo‘llari va hayotining ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlari turlicha bo‘lganligi, ikkinchidan, realiyalarning ko‘p ishlatilishi tarjima tili ularni hazm qila olmasligi va o‘quvchi uchun realiyalar ajib tushunmovchiliklar keltirishi bilan tushuniladi”¹⁸. Shuning uchun ham Q.A’zamov Abdulla Qodiriyning “Mehrobdan chayon” romani ruscha tarjimasida o‘zbek turmushi bilan bog‘liq xola, opa, dada, devor, bo‘yra, choydosh, yo‘lak so‘zlarining rus tiliga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirilganini tanqid qiladi. “To‘g‘ri, transliteratsiya metodidan hozir ham foydalaniladi, lekin bu usulning nozikligi shundaki, me‘yor buzilsa, realiyalar milliy o‘ziga xoslik belgilari emas, balki unga yot bo‘lgan ekzotik belgilarga aylanadi, kitobxonni chalg‘itadi. Realiyalar ekvivalent topilmaganda va tarjima qilishning iloji bo‘lmagandagina transliteratsiya qilinishi mumkin”¹⁹.

1) Transliteratsiya vositasida til xazinasini boyiydi – yangi so‘zlar, terminlar, tushunchalar kirib keladi.

2) Bir paytlar transliteratsiya vositasida kirib kelgan so‘z keyinchalik tilga singib ketishi mumkin.

¹⁷ Qarang: X o l b e k o v M. Parda Tursun – frantsuz adabiyotining tarjimoni // Tarjima madaniyati (Maqolalar to‘plami). Toshkent, 1982. 127–128-betlar.

¹⁸ H a m r o y e v H. Milliy so‘zlar – realiyalar va badiiy tarjima. 159-bet.

¹⁹ A’ z a m o v Q. “Mehrobdan chayon”ning ikki tarjimasi // Tarjima muammolari (Maqolalar to‘plami) 1-kitob. – Toshkent, 1991. 154-bet.

3) Translitteratsiyada ham muayyan me'yor bo'lishi kerak (masalan: milord – moy prins – shahzodam, gospodin – janob, assalomu alaykum – zdrastvuyte).

2. Analogiya – o'xshashlik, bir-biriga yoki boshqasiga o'xshashlik, ya'ni muqobil tushuncha bilan berish. Masalan: Oybekning "Navoiy" romani ruscha tarjimasida "sholcha" – "palas" deb o'girilgan. Pushkinning "Evgeniy Onegin" she'riy romani tarjimasida "rojdestvo" – "yilboshi" deb olingan. Bunda so'zlarning ma'nosi umuman to'g'ri berilgan bo'lsa-da, milliy-tarixiy kolorit yo'qolgan. E. Vohidov Gyotening "Faust" asari tarjimasida "yuristlar"ni – "ulamo", "magistr"lar"ni – "fuzalo" deb berishi ham to'g'ri emas.

Analogiya usuli "yaqin tarjima" deb ham ataladi. Lekin bu termin nomining o'ziyoq asl nusxadagi milliy xos so'zlarning barcha vazifalarini, ma'no qirralarini to'liq ifoda etmasligini ko'rsatib turibdi: o'xshash o'xshash-da – aynan o'zi emas!²⁰.

3. Yangi so'z va so'z birikmasi yaratish – ba'zi tarjimonlar milliy xos so'z va iboralarni, nom va tushunchalarni tarjima qilib oladilarki, bu hol ko'pincha o'zini oqlamaydi. Masalan, M.Kenjabek "Evgeniy Onegin" tarjimasida "troyka"ni – "uchot", "kotlet"ni – "qiyma et" sifatida tarjima qiladiki, bunda termin ifodalagan ma'no berilib, terminning o'zi qurbon qilinadi. Yoki "Крепценьские вечера" marosimini – "hayit shomi", "muqaddas shomlar" deb beradi. Holbuki, bu nasroniylarga xos but yuvish bayram oqshomi hisoblanadi. Shunga o'xshab, "palov"ni – "risovaya kasha", "pirog"ni – "somsa", "kosa"ni – "glubokaya tarelka", "kasha"ni – "shovla", "shiy"ni – "sho'rva" deb o'girish ham o'zini oqlamaydi.

Milliylikni tarjimada aks ettirish nihoyatda nozik va mushkul bo'lib, bunda faqat so'z va tushunchalarni emas, balki ular anglatgan ma'nolarni berish va tarjima o'quvchisida tasavvur hosil qilish ham muhim.

Quyida Mixail Lakerbay qalamiga mansub hikoyaning rus tilidan tarjimasini ko'rib chiqamiz:

**БЫСТРО ТОЛЬКО ЗАЯЦ
БЕГАЕТ**

YETTI O'LCHAB, BIR KES...

Arlan Uaxaydni urushga olib ketishganida
uyda yolg'iz qolgan yosh xotini Shazina

²⁰ O'sha erda.

Когда Арлана Уахайда взяли на войну, его молодая жена Шази́на почувствовала, что станет матерью. Война была тяжелой и долгой. Пять лет пробыл Уахайд на войне, а потом попал в плен и прожил там около пятнадцати лет. Он батрачил у одного ахъчипсов-ского князя, и тот наконец решил отпустить его домой. На прощание князь сказал:

- Денег у меня нет, чтобы расплатиться с тобой, но я дам тебе один полезный совет. Думаю, что пригодится. Никогда не делай торопливых выводов. Серьезный человек ничего не решает быстро - быстро только заяц бежит. - И закончил: - Имей всегда горячее сердце и холодную голову.

Жена Уахайда родила сына, который за двадцать лет, пока не было отца, вырос в сильного и красивого юношу. Молодой Джегим считал отца давно погибшим. Так думала и Шази́на.

Однажды ночью вернулся Арлан Уахайд в родное село. Он не вошел сразу к себе в дом, а сел у задней стены, раздвинул хворостиной плетенку и заглянул внутрь. Сердце его замерло от волнения, он старался не дышать, чтобы не выдать себя.

Тонкая восковая свеча и небольшой очаг слабо освещали пацху. Уахайд не мог не узнать своей любимой Шази́ны. Рядом с ней, за грубым столом, он разглядел красивого и высокого юношу. Шази́на кормила его ужином и часто обнимала и целовала.

"Это любовник!" - обожгла его страшная мысль. И он решил немедленно уйти и никогда больше сюда не возвращаться. Затем в его

xomilador-likning ilk belgilarini sezgan edi. Urush uzoq davom etdi va juda og'ir kechdi. Uaxayd besh yil jang qildi va urushning so'nggi oylarida asirga tushib qoldi. Asirda uning yana o'n besh yil umri xazon bo'ldi. Uzoq yillar davomida u axchipslik bir knyazning uyida xizmat qildi. Va nihoyat, knyaz o'z asirini ozod etishga qaror qilib, xayrlashish vaqtida shunday dedi:

- Ko'p yillar davomida uyimda halol xizmat qilding. Aka-ukaday bo'lib qoldik. Hozir xizimating evaziga to'laydigan pulim bo'lmagani sababli senga bir maslahat bermoqchiman. O'ylaymanki, u sen uchun foydali bo'ladi. Hech qachon xulosa chiqarishga shoshilmagin – doimo yetti o'lchab, bir kesgin. Erkak kishining yuragi qaynoq, aqli esa tiyrak bo'lishi darkor, – deya so'zini yakunladi.

Uaxayd urushga ketganidan keyin xotinining ko'zi yorib, o'g'illik bo'lgan edi. O'tgan yigirma yil ichida u ulg'ayib, baquvvat va ko'rkam yigitga aylandi. Djegim (yigitning ismi shunday edi) otasi urushda halok bo'lgan deb o'ylar, eridan xat-xabar kelmagani uchun onasi Shazina ham shunga ishonch hosil qilgan edi.

Kunlardan birida oqshom tushar chog'ida sobiq askar o'zining ona qishlog'iga qaytib keldi. Ammo, birdan uyiga kirishga yuragi dov bermay, devor ortidan turib, derazadan mo'raladi. Ko'z oldida ochilgan manzaradan yuragi xapqirib ketdi: stoldagi sham shu'lasini kechki ovqatga o'tirgan jondan aziz rafiqasi Shazinaning yuzini yoritib, yonginasida esa yelkalari keng va suqsurdek chiroyli begona bir yigit o'tirardi. Shazina uning ovqat yeyishiga mahliyo bo'lib, vaqti-vaqti bilan quchog'iga olib, yuzidan o'pib qo'yar edi.

Bu manzarani ko'rgan Arlan Uaxayd o'zini zo'rg'a tiyishga muvaffaq bo'ldi. "Bu xotinimning jazmani bo'lsa kerak!" – degan o'y uning yuragini hanjarday tilib, vujudini larzaga keltirdi. Dastlab, qishloqdan tezroq ketib, hech qachon bu yerga qaytmaslik fikri

разгоряченной от ревности голове возникло решение убить любовника и бежать незамеченным.

Уахайд постучал в дверь:

- Я - путник, ночь застала меня в пути. Разрешите переночевать?

- О, конечно, входите! - ответили ему оба сразу и радушно предложили ужин и приют.

От ужина он, несмотря на долгие уговоры, отказался и, сев подальше от очага и свечи, чтобы жена не узнала его, стал наблюдать. Юноша подошел к нему и предложил стакан вина - вместо воды, которой попросил гость. Арлан уже потянулся рукой к кинжалу, но юноша в этот миг отошел от него.

Вдруг Уахайд вспомнил совет князя: "Никогда не делай торопливых выводов..." - и подумал: "У меня впереди целая ночь, надо проверить совет князя. Это единственный мой заработок за прошедшие двадцать лет".

Хозяева интересовались: кто он и откуда? Он сочинял о себе всяческие небылицы. Потом спросил:

- А давно ли вы женаты?

- Что вы! - воскликнула Шазина.

- Это мой сын. Сын, не видевший своего отца. Еще не родившись, он уже лишился отца, - проговорила она сквозь слезы.

Юноша нежно обнял мать и стал успокаивать.

Арлан Уахайд не выдержал. Он подошел к жене и тоже обнял ее. Долго смотрели они в глаза друг другу. Свеча догорала, а они все смотрели и смотрели...

Потом Уахайд повернулся к сыну и повторил спасительный совет:

keldi. Ammo, keyin ikki jazman yashashga haqqi yo'qday tuyuldi.

Uaxayd asta eshikni taqil-latdi. Ichkaridan berilgan savolga:

- Men yo'lovchiman. Ko'chaga qorong'i tushdi. Tunashga joy so'rab keldim, - deb javob berdi.

- Albatta. "Mehmon - atoyi xudo" deyishadi. Uyga kiraqoling, - deb uni ichkariga da'vat etib, ovqat va joy taklif etishdi.

Mehmon ovqatdan bosh tortib, yuzi ko'rinmasligi uchun o'choqning oldidan joy egallab, mezbonlarni zimdan kuzata boshladi. Keyin ichishga suv so'radi. Yigit suvsiragan mehmonning yoniga kelib, may uzatdi. Yonida turgan yigitga xamla qilishni o'ylab, qo'lini xanjarga uzatdi, ammo u ayol tomonga yurib ketganini ko'rib, og'ir tin oldi.

Shu lahza bexosdan Uaxayd kekxa knyazning "Hech qachon xulosa chiqarishga shoshilmagin - yetti o'lchab, bir kes!" - degan so'zlarini esladi va yana biroz kutishga ahd qildi.

Mezbonlar uning kimligi, qaerdan kelayotgani haqida qiziqib so'rganlarida turli uydirmalar bilan javob qaytardi. So'ng o'zi ham savol bilan murojaat etdi:

- Bir-biringizga juda mehribon ekansizlar. Oila qurganingizga ancha bo'lganmi?

- Nimalar deyapsiz? Axir bu mening o'g'lim-ku! La'nati urush tufayli otasini ko'rish nasib etmagan, bu dunyoga kelib ulgurmay otadan judo bo'lgan, yuragi armonga to'lgan o'g'il... - deb javob berdi ona va ko'ziga yosh oldi.

Yigit onasining yelkasidan quchib, uni tinchlantira boshladi.

Shunda Arlan Uaxayd ham o'zini tutib turolmay, rafiqasining yoniga kelib, uni mehr bilan quchdi... Ko'zlardan yog'ilayotgan mehr va muhabbat ikki vujudni jannat bog'lari sari yetaklaganday... Sham esa yonib tugayotgan edi...

- Дорогой сын, никогда ничего не решай быстро. Быстро только заяц бегают.

Keyin Uayxayd o'g'li tomon o'girilib shunday dedi:

- Jonim bolam, hech qachon xulosa chiqarishga shoshilmagin, doimo yetti o'lchab, bir kesgin!

Nazorat uchun savollar:

1. Asliyat matni bilan tarjima matnini solishtiring.
2. Asliyat va tarjima matnidagi frazeologik birliklarni aniqlang va ularga o'z munosabatingizni bildiring. Ularning farqli jihatlarini izohlang.
3. Nima uchun asliyat matnidagi ayrim o'z so'zlar tarjima matnida ham xuddi shunday berilganligi yuzasidan tushuntirish bering.
4. Asliyat va tarjima matnlari nomlanishi yuzasidan izoh bering. Sizningcha, tarjima matnining nomlanishi asar g'oyasini ochishga xizmat qilganmi?
5. Lingvomadaniy qatlamning bir tildan ikkinchi tilga ko'chishi hodisasini mazkur matn misolida tushuntiring.
6. Nima uchun tarjimon badiiy tarjimada asliyat matnidan yiroqlashib, tarjima matniga ijodiy yondashishga majbur bo'lganini, asar g'oyasini to'liq ochib berish uchun tarjima matnini deyarli ikki baravar ko'paytirishga majbur bo'lgani sabablarini izohlang.
7. Matnni bevosita asliyatdan yoki vosita tili bo'lgan o'zbek tilidan o'zingiz o'rganayotgan sharq tillaridan biriga tarjima qiling.

Adabiyotlar:

1. Salomov G'. Tarjima nazariyasiga kirish (qo'llanma). – Toshkent: "O'qituvchi", 1978.
2. Salomov G'. Tarjima nazariyasi asoslari. – T.: "O'qituvchi", 1983.
3. Musaev Q. Tarjima nazariyasi asoslari. – Toshkent: "Fan", 2004.
4. Ochilov E. Tarjima nazariyasi va amaliyoti (o'quv qo'llanma). – Toshkent: Sharqshunoslik instituti, 2012.
5. Tarjima san'ati (Maqolalar to'plami). 1-6-kitoblar. – Toshkent: Badiiy adabiyot nashriyoti, 1961–1985.
6. Tarjima muammolari (Maqolalar to'plami). 1-3-kitoblar. – Toshkent – Samarqand, 1991.

7- mavzu. NASRIY ASARLAR TARJIMASINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Reja:

- 1.Nasriy asarlar tarjimasi talablari
- 2.Muallif uslubini qayta yaratish
- 3.Tarjimada personajlar nutqini aks ettirish.
- 4.Nasriy asarlar tarjimasida milliy ruhni saqlab qolish muammosi.

Nasriy tarjima she’riy tarjimaga qaraganda oson ko‘ringani bilan u til bilgan har qanday kishi shug‘ullanib ketaveradigan soha emas. Nasr ham iste’dod mahsuli hamda rang-barang adabiy usullar va badiiy tasvir vositalarini taqozo qiladi. Qo‘lidan yozish keladigan har qanday odam yozuvchi bo‘lib ketavermaganidek, til biladigan har qanday kishi ham nasriy asar tarjimasiga qo‘l uravermaydi. Chunki buning uchun til bilishdan tashqari badiiy tab’ va adabiyot qonun-qoidalaridan xabardorlik lozim bo‘ladi. Yozuvchi ham so‘z san’atkori, nasr ham san’at asari hisoblanar ekan, tarjimondan ham iste’dod talab etiladi.

“Badiiy tarjima – badiiy ijod sohasidir. Chunki tarjimaning bo‘lak sohalaridan farqli o‘laroq, badiiy tarjimaning o‘z xususiyatlari mavjud. Bu xususiyatlar badiiy adabiyotning tabiatidan kelib chiqadi. Chunonchi, agar fanda asosiy narsa fakt, tahlil, sxema bo‘lsa, badiiy asarda obraz, tasvir va hikoya qilinayotgan voqeaning ta’sirchanligi muhim rol o‘ynaydi. Xuddi shu omillar badiiy tarjima uchun ham muqarrardir”²¹.

Albatta, nasriy asarlar tarjimasining she’riy tarjimaga qaraganda birmuncha qulayliklari va erkinliklari mavjud. She’riy tarjimada janr va vazn talabi bilan so‘z qo‘shish yoki misra orttirishning iloji bo‘lmasa, nasriy tarjimada ma’noni keng va tushunarli ifodalash imkoniyati bor. Aytaylik, 100 betlik asar tarjimada 120 sahifaga yetsa, bunga tabiiy hol sifatida qaraladi. Lekin bu erkinlikni suiiste’mol qilib, muallif uslubini yo‘qqa chiqarmaslik kerak.

Muallif uslubini saqlash, milliy koloritni aks ettirish, frazeologizmlarni berish, shakl va mazmun birligini ta’minlash kabi boshqa mavzularda yoritilgan masalalarning nasriy asarlar tarjimasiga ham taalluqliligi uchun bu yerda personaj nutqini tarjimada qayta yaratish muammosini ko‘rib chiqish bilan kifoyalanamiz.

²¹ S a l o m o v G’. Tarjima nazariyasiga kirish. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 1978. 93-bet.

Tarjimon u yoki bu tildan boshqa tilga ag‘darar ekan, dastlab uning uning oldida mazkur asardagi personaj nutqi qanday berilishi kerak va o‘sha tilning o‘ziga xos xususiyatlari nimada-yu, tarjimon oldida turgan qiyinchilik nimalardan iborat ekanligini bilib olishi zarur. Zotan, asardagi badiiylik, obrazlilik personajlar nutqining qanchalik jozibador qilib berilganligi bilan bog‘liqdir. Badiiy asar qahramonlarining xarakter xususiyatlarini ochib berishda ularning nutqi, so‘zlashuvi alohida ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham tarjimon birinchi galda personaj nutqini sinchiklab o‘rganishi, uni eshita bilishi, keyin boshqa tilda qayta yaratishi mumkin.

Badiiy asardagi personajlar nutqi orqali yozuvchi qahramonning hayot, voqea va hodisalarga munosabatini, uning dunyoqarashi, his-tuyg‘ularini, psixik holatini ochib beradi. Personajlar nutqini tarjimada berishning asosiy xususiyatlaridan biri, ularning nutqida ishlatilgan turli xil so‘z va iboralarni to‘g‘ri ag‘darish masalasidir.

Qahramonlar nutqini tarjimada berishning asosiy xususiyatlaridan yana biri personajlar yoshiga, tilining leksikasiga va jumla tuzilishiga e‘tibor berishlikdadir. Ayrim hollarda tarjimonlarimiz originaldagi personajlar nutqida ishlatilgan uzun jumlalarni qisqa jumlar bilan, qisqa jumlalarni esa uzun jumlar bilan almashtiradilar. Bu esa obrazni va uning nutqini buzishga olib keladi.

Quyida Mixail Lakerbay qalamiga mansub hikoyaning rus tilidan tarjimasini ko‘rib chiqamiz:

ВРАГИ

Они не были родными братьями, а жили, как братья. Но вот в их отношения вмешались досужие люди. Злой клеветой опутал их обоих. Один из друзей не сдержался и бросил угрозу в адрес другого. Мгновенно ее, конечно, передали. Второй тоже не сдержался и ответил угрозой.

И вот Кыс Шларба и Кумф Смырба стали врагами.

Бликие им люди пытались примирить их. Но эти старания ни к чему не привели: каждый

TUXMAT BALOSI

Ksis Shlarba va Kumf Smirba qo‘shni yashashardi. Ular aka-uka bo‘lishmasa-da xuddi jigarlardek yaqin edilar. Shunday yaqin edilarki, bunday ahillik ko‘rolmaslik kasaliga duchor bo‘lgan ayrim qishloqdoshlariga uyqu bermay qo‘yibdi. O‘rtaga tuxmat aralashgan yerda ahillik yo‘qoladi. Xayrixohlar ko‘p emasmi, o‘rtada “dedi-dedi”lar ko‘payib, ikki do‘stga bo‘lar-bo‘lmas gaplarni yetkazadiganlar topilibdi. Shunda do‘stlardan birining tilidan noo‘rin bir so‘z chiqib ketgan ekan (“Jahl chiqqanda aql ketadi”, - deyishadi-ku), o‘rtadagi odam uni oqizmay-tomizmay, yana o‘zidan qo‘shib-chatib ikkinchisiga

считал себя кровно обиженным, и каждый дал клятву кровью врага смыть нанесенное оскорбление.

Те же досужие люди передали Ксысу, что Кумф устраивает засады, чтобы убить его. Ксыс проверил и убедился, что Кумф действительно охотится за ним. Тогда и он решил убить Кумфа. Выхода не было: один из них должен был умереть.

Однажды, возвращаясь из лесу домой и опасаясь засады, Кумф свернул на узенькую тропинку, по которой никто обычно не ходил. Он медленно пробирался вперед и неожиданно наткнулся на лежавшего поперек тропинки, тщательно укрытого ветками Ксыса. Дуло ружья Ксыса было обращено в ту сторону, где дорожка, по которой Кумф обычно возвращался домой, делала поворот. Затаив дыхание, Ксыс припал к ружью...

Все стало ясно Кумфу. Ксыс заметил его на проселочной дороге и был уверен, что тот вот-вот появится на повороте.

Что делать? Кумф схватился было за свой пистолет... Но отдернул руку и неожиданно для Ксыса и для самого себя спокойным и дружелюбным голосом спросил:

- Ты позволишь мне перепрыгнуть через тебя, Ксыс? Или, быть может, немного подвинешься?

Как тяжелые камни упали эти слова на голову Ксыса. Одним

yetkazibdi. Ikkinchisi ham shunga munosib javob qaytaribdi.

Shu tariqa ikki do'st xayrixoh-larning ko'magida dushmanga aylanibdi.

Atroflarida bama'ni va dono odamlar ham yo'q emas ekan. Ular ikki do'stni yarashtirib qo'yishga harakat qilishibdi. Ammo, bundan natija chiqmabdi: ikkisi ham o'zini asossiz haqoratlangan hisoblab, qasos olishni ko'ngliga tugib qo'yibdi.

Kunlardan bir kun xuddi shunday xayrixohlardan biri Ksisning qulog'iga Kumf uni o'ldirish maqsadida pistirma tayyorlayotgani haqida shivirlabdi. Ksis dastlab bu gapga ishonqiramabdi, ammo buni tasdiqlovchi dalillarga ega bo'lgach, birinchi bo'lib xamla qilishga ahd qilibdi. Nihoyatda murakkab vaziyat yuzaga kelib, ikki do'stning hayoti tahlika ostida qolibdi.

Shunday kunlardan birida Kumf o'rmondan qaytayotganida ehtiyot chorasi sifatida yolg'izoyoq so'qmoq orqali uyiga borishga ahd qilibdi. Odatda hech kim yurmaydigan so'qmoqdan sekin-asta yurib borar ekan, yerga chalqancha tushib, shox-shabbadan pistirma qurib bekinib yotgan Ksisga duch kelibdi. Kumf rejani to'g'ri olgan ekan. Chunki, Ksis sobiq do'sti odatda uyiga qaytadigan yo'lakni mo'ljalga olib, nafasini chiqarmay yotar, ortidan kelayotgan odam sharpasini sezmayotgan edi.

Kumf hammasini tushunibdi: Ksis uning o'rmondan chiqayotganini ko'rgan, ammo yolg'izoyoq so'qmoqqa burilganini sezmay qolgan, endi esa uyi tomon buriladigan yo'ldan qorasi ko'rinishini kutib yotar edi.

Nima qilish kerak? Bexosdan Kumf qo'lini to'pponchaga uzatdi... Ammo, fikridan qaytib, yerda chalqancha yotgan sobiq do'stiga qarata:

- Ruxsat bersang ustingdan sakrab o'tsam! Yoki bir oz surilsang, men ham yoningga cho'zildim, - debdi.

Bexosdan qulog'i ostida aytilgan bu so'zlardan Ksis shoshib qolibdi – uning

движением он сбросил с себя ветки и ошалело посмотрел на Кумфа.

- Вставай же, Ксыс! Ведь ты недалеко от моего дома, зайдем ко мне. Добро пожаловать!

И Кумф протянул руку, чтобы помочь Ксысу встать.

...На обед в доме Кумфа собралось много народу. С тех пор между ним и Ксысом опять установилась дружба - теперь на всю жизнь.

boshidan bir chelak sovuq suv quyib yuborishgandek edi. U asta ustidagi shox-shabbani chetga surib, Kumfga tikilibdi. Ammo, u ochiq chehra va oxista ovozda:

- Turaqol, Ksis! Yer juda ham zax. Beling og'rib qolmasin, tag'in. O'zing bilasan, uyim shu yerda. Balki kirarsan? Mehmonim bo'l, - debdi.

Shunday so'zlar bilan Kumf yerda yotgan Ksisga yordam qo'lini uzatibdi.

...Tushlikka Kumfning uyiga ko'p odam yig'ildi. Yig'ilganlar Kumf va Ksis o'rtasidagi xayrixohlar ko'magida uzilgan do'stlik rishtalari qaytadan, bu safar abadiy tiklanganining guvohi bo'lishdi.

Nazorat uchun savollar:

1. Asliyat matni bilan tarjima matnini solishtiring.
2. Asliyat va tarjima matnidagi frazeologik birliklarni aniqlang va ularga o'z munosabatingizni bildiring. Ularning farqli jihatlarini izohlang.
3. Nima uchun asliyat matnidagi ayrim o'z so'zlar tarjima matnida ham xuddi shunday berilganligi yuzasidan tushuntirish bering.
4. Asliyat va tarjima matnlari nomlanishi yuzasidan izoh bering. Sizningcha, tarjima matnining nomlanishi asar g'oyasini ochishga xizmat qilganmi?
5. Lingvomadaniy qatlamning bir tildan ikkinchi tilga ko'chishi hodisasini mazkur matn misolida tushuntiring.
6. Nima uchun tarjimon badiiy tarjimada asliyat matnidan yiroqlashib, tarjima matniga ijodiy yondashishga majbur bo'lganini, asar g'oyasini to'liq ochib berish uchun tarjima matnini deyarli ikki baravar ko'paytirishga majbur bo'lgani sabablarini izohlang.
7. Matnni bevosita asliyatdan yoki vosita tili bo'lgan o'zbek tilidan o'zingiz o'rganayotgan sharq tillaridan biriga tarjima qiling.

Adabiyotlar:

1. Salomov G'. Tarjima nazariyasiga kirish. – Toshkent: “O'qituvchi”, 1978.
2. Tarjima madaniyati (Maqolalar to'plami). – Toshkent: “O'qituvchi”, 1982.
3. Badiiy tarjima – do'stlik quroli (Maqolalar to'plami). – Toshkent: “O'qituvchi”, 1974.
4. Сборники “Мастерство перевода”, “Тетради переводчика”, “Таржима санъати”, “Таржима муаммолари”.

8- mavzu. FRAZELOGIYA VA TARJIMA

Reja:

1.Frazeologizmlar xususida

2.Frazeologizmlar tarjimasining uch usuli

3.Frazeologiya va milliylik

4.Badiiy tarjimada frazeologizmlarning tutgan o‘rni

Fraza, frazeologiya, frazeologizm so‘zlarining barchasi yunoncha bo‘lib, fraza – ibora, jumla; qanotli so‘z, hikmatli barqaror birikma, frazeologiya – ana shu barqaror so‘z birikmalari – iboralar majmui, frazeologizmlar – turg‘un so‘z birikmalari ma’nolarini bildiradi.

Tuzilishiga ko‘ra gapga va so‘z birikmasiga tengligi, bir butun ma’no anglatishi, nutqqa tayyor holda olib kirilishini jihatidan faqat idioma – iboralargina emas, maqol va matallar ham frazeologizmlarga kiritiladi.

Idioma ham yunoncha so‘z bo‘lib, o‘ziga xoslik, xususiyat ma’nolarini bildiradi. Turg‘un ibora yoki ibora o‘rnida qo‘llanadi.

Idioma – “ma’nosi o‘z tarkibidagi so‘zlarning ma’nolariga bog‘liq bo‘lmagan, yaxlit holda bir ma’no beruvchi ixcham ibora”²². Masalan: tomdan tarasha tushganday, og‘zingga qarab gapir, hayoti qil ustida turibdi, semizlikni qo‘y ko‘tarar va hokazo.

Idiomaning o‘ziga xos belgilari sifatida quyidagilar ko‘rsatiladi: 1) u faqat ayni tilni o‘zigagina xos, demak, boshqa tillarda xuddi shunday idiomalar yo‘q; 2) uni bir tildan ikkinchi tilga so‘zma-so‘z tarjima qilib bo‘lmaydi; 3) uning ma’nosi tarkibidagi so‘zlarning mazmunidan anglashilmaydi”²³.

Xalqning hayotiy tajribasi asosida paydo bo‘lib, turmush sinovidan o‘tgan, pand-nasihat mazmunidagi ixcham, obrazli, yaxlit ma’no bildiruvchi hikmatli ibora maqol deb ataladi. Masalan: aql yoshda emas, boshda. Bir yigitga yetmish hunar oz.

Matal – “tugal ma’no ifodalamaydigan obrazli ibora”²⁴. Masalan: qizil qor yoqqanda, tuyaning dumi yerga tekkanda, ona suti og‘zidan ketmagan, so‘qir ko‘zga surma.

²² O‘zbek tilining izohli lug‘ati. Besh jildli. 2-jild. – Toshkent, 2006. 174-bet.

²³ S a l o m o v G’. Til va tarjima. – Toshkent: “Fan”, 1966. 259-bet.

²⁴ O‘zbek tilining izohli lug‘ati. Besh jildli. 2-jild. – Toshkent, 2006. 174-bet.

Maqol va matalni bir-biridan ajratish qiyin bo'lsa-da, ularni o'zaro farqlovchi bir qator belgilar mavjud. Maqolda, avvalo, tugal fikr ifodalanadi, ikkinchidan, u pand-nasihatga asoslanadi, uchinchidan ixcham bo'ladi. Ba'zida majoziy ma'noda ham qo'llanadi. Lekin majoziyliги uning belgisi emas, balki sifatidir.

“Matal aytilmoqchi bo'lgan fikrni biror vosita orqali ifodalovchi ko'chma ma'noli sodda jumla bo'lib, unda xulosa bo'lmaydi, balki uning o'zi biror xulosa chiqarish uchun xizmat qiladi. Matal fikrni tugal bayon qilmay, balki unga ishora qiladi. Matal “u ahmoq odam” deyish o'rniga – “uning bir qaynovi past” deydi; “ular bir-biriga juda o'xshaydi” deyish o'rniga – “ular bir olmaning ikki pallası” deb aytadi”²⁵.

Tajriba shuni ko'rsatadiki, o'zaro aloqalar kuchaygan, badiiy tarjima ishlari rivojlangan sari u yoki bu xalqqa xos ba'zi frazeologizmlar boshqasiga o'zlashib ketaveradi. O'zbek tilidagi Amerika kashf etmoq, oraga Xitoy devorini qo'ymoq, qizil ip bo'lib o'tmoq kabi matallar, shamol yuborsang

Frazeologizmlar milliylikka asoslangani uchun ularni tarjima qilish hamisha qiyinchilik tug'dirib, ko'pincha muayyan muammolar kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Odatda, boshqa tilga ularning shakli emas, mazmuni ko'chadi. Lekin ana shu mazmunni to'g'ri ifodalash, u yoki bu frazeologizmning boshqa tildagi muvofiq muqobilini topish uchun ba'zida bir necha avlod tarjimonlar izlanishlar olib borganlar. Atoqli tarjimashunos G'.Salomovning kuzatishicha, birgina **говорить по русски** matali o'zbek tiliga dastlab **rus tilida gapirmoq**, keyin **ochiq-oydin aytmoq, lo'nda qilib gapirmoq, ona tilida gapirmoq, o'zbek tilida gapirmoq** shakllarida tarjima qilingan. Ular orasida kontekstga eng muvofiq'i **lo'nda qilib gapirmoq**, deydi olim, chunki bu mataldan maqsad sodda va tushunarli qilib gapirishdir²⁶.

Frazeologizmlar anglatgan ma'no tushunmay, ularni noto'g'ri talqin etish, buzib tarjima qilish asar mazmunini buzibgina qolmay badiiy qimmatiga ham putur yetkazadi.

Frazeologizmlar tarjimasidagi eng katta qiyinchilik ularning milliy asosga egaligida – o'zida u yoki bu xalqning ruhiyati, tabiati, e'tiqodi, madaniyati, qadriyati, urf-odat, rasm-rusum, an'analarini o'zida aks ettirganidadir. Shuning uchun tarjimonlar frazeologizmlar tarjimasida turli usullarni tajriba qilib ko'rgan bo'lsalar-da, ularni hamisha ham

²⁵ S a l o m o v G'. Til va tarjima. – Toshkent: “Fan”, 1966. 258-bet.

²⁶ Bu haqda qarang: S a l o m o v G'. Til va tarjima. – Toshkent: “Fan”, 1966. 240–243-betlar.

muvaffaqiyatli deb bo'lmaydi. Ayni frazeologizm ba'zida bir necha xilda tarjima qilingan, ba'zida, ta'kidlab o'tilganidek, bir frazeologizmning muqobil nusxasini topguncha bir necha tarjimonlar izlanishlar olib borishlariga to'g'ri kelgan, ba'zida frazeologizm ma'nosi noto'g'ri talqin etilgan yoki buzib tarjima qilingan, ba'zida tarjima tilidan unga muvofiq, ba'zida zid ekvivalent topib qo'yilgan.

Quyida Mixail Lakerbay qalamiga mansub hikoyaning rus tilidan tarjimasini ko'rib chiqamiz:

ДОРОГИЕ ГОСТИ

Ты так часто навещаешь своих друзей в Абжуве, так любишь погостить у них и развлечься... Почему же ты не пригласишь их к нам, в Отхару? Ведь они, наверно, хорошие юноши, если и расстояние тебе не помеха...

Так говорил старый Хаджарат своему единственному сыну Дауру.

- Ты прав, отец, - отвечал ему сын, - Все они хорошие юноши, мои дорогие друзья. А больше всех я люблю Мачиха из села Ткварчал. Не успею я появиться в тех местах, как он не отходит от меня ни на шаг. Он увозит меня к себе и долго не отпускает домой. Не как же мне пригласить их сюда? Я боюсь, отец, не придется ли мне перед ними краснеть. Сумеет ли мы принять их так, как они, в особенности Мачих, принимают меня?

Не бойся, дад! — успокоил сына старый Хаджарат. — Пока жив я, твой старый отец, тебе не придется краснеть. Ничего не пожалеет для твоих друзей.

AZIZ MEHMONLAR

Keksa Xojarat yolg'iz o'g'li Dovur bilan suhbatlashib o'tirar ekan:

- O'g'lim, Abjuvada do'st-laring ko'pligini bilaman. U yerga do'stlaringni ko'rgani tez-tez borib turasan. Ammo, nima uchundir ularni bizning Otxaraga biron marta mehmonga chaqirmading? Yo'l uzoq bo'lishiga qaramay, u yerga borib-kelishga qaraganda o'rtada mustahkam do'stlik borgan o'xshaydi, - debdi.

- Xuddi shunday, ota, - javob beribdi o'g'li. — Do'stlarimning hammasi juda yaxshi yigitlar. Ammo, eng yaqin do'stim Machix (o'zi Tkvarchal ovulidan), u yerlarga borganimda meni yeru ko'kka ishonmay, o'zidan bir qadam ham qo'yib yubormay, ko'nglimni topishga harakat qiladi. Bir necha marta uyida ham qo'noq bo'lganman. Uyidagilari juda samimiy odamlar... Ammo, do'stlarimni qanday qilib mehmonga chaqiray — ularni, ayniqsa, do'stim Machixni munosib kutib olarmikinman? Uyalib qolmasmikiman?

- Qo'rqma, dad! — o'g'lining ko'nglini xotirjam qilishga harakat qilibdi keksa Xojarat. — Men bor ekanman, seni mehmonlarning oldida uyaltirib qo'ymayman. Do'stlaring uchun hech narsani ayamaymiz. Qo'limizdan keladi-gan hamma ishni qilamiz.

- Oxirgi ko'rishganimizda, hammalari yig'ilib, bizning ovulga kelish niyatlari

Сделаем все, что в наших силах. В обиде на нас они не будут!

- Они обещали приехать, отец! Вот соберутся вместе и приедут. Я так их люблю, так к ним привязан...

- Ладно, ладно, дад! Если приедут к нам, скажем: "Добро пожаловать!"

Но не дождался Даур дорогих гостей. В жарком споре на свадьбе он был убит.

Плачем и горестными причитаньями огласился двор старого Хаджарата. К ночи все утихло.

И тогда к воротам подъехала шумная ватага всадников.

- Дома ли хозяин?

- Где ты, Даур?

- Выходи, встречай гостей!

- Но разве мог подняться со смертного ложа Даур?!

- Ты так рано улегся спать? В таком случае, прости! Мы приедем в другой раз! - гремели наперебой веселые голоса.

Соседи Хаджарата, оставшиеся у него на ночь разделить со стариком горе, не знали, что отвечать. Один из всадников приоткрыл ворота, и вся веселая компания въехала во двор.

Навстречу всадникам вышел старый Хаджарат. Нарушая траурный обычай, он первым приветствовал гостей.

Добро пожаловать, дорогие гости! - радушно произнес он. - Добро пожаловать! Нет Даура, но я здесь. Заходите в дом!

- А где Даур?

- Он уехал?

- Вернется сегодня?

borligini aytishgan edi. Tez orada kelib qolishsa, ajab emas...

- Xavotir olma, o'g'lim. Mehmonlarni munosib kutib olishga harakat qilamiz. Do'stlaring uchun eshiklarimiz doimo ochiq, - deya o'g'lini xotirjam qilibdi keska ota.

...Ammo, Dovurga aziz mehmonlarni quchoq ochib kutib olish nasib etmabdi: u to'yda sodir bo'lgan mojaroda sarxush bir yigit qo'ldan halok bo'libdi va keksa Xojaratning uyi motamga to'libdi. Ayollarning faryodi faqat kechgа borib tinibdi.

Shu vaqt xovlining darvozasi yoniga shovqin-suron va hazil-xuzul bilan bir guruh otliq yigitlar kelib to'xtashibdi. Bu uzoq kutilgan aziz mehmonlar, Dovurning do'stlari edi.

- Uyda kim bor?

- Dovur, qaerdasan?

- Mehmonlarni kutib olmaysanmi?

Ammo, do'stlari o'lim to'shagidan boshini ko'tarib, ularga peshvoz chiqa olarmidi?! Mehmonlar uni uxlagan xayol qilib:

- Namuncha erta yotib olmasang? Charchab qoldingmi? Unday bo'lsa, biz boshqa safar kelarmiz. Qani, ketdik, yigitlar! - deb bir-birlariga gal bermay xazil-mutoyiba qilishda davom etishardi.

Dafn marosimiga tayyorgarlik ko'rayotgan qo'ni-qo'shnilar nima deb javob qaytarishni bilmay turishganida, mehmonlardan biri darvozani ochib, otliq chavandozlarni xovliga kirishga da'vat etibdi.

Keksa Xojarat mehmonlarga peshvoz chiqib, aza marosimi odatlariga xilof ravishda birinchi bo'lib mehmonlarga murojaat qilibdi:

- Xush kelibsiz, aziz mehmonlar! Dovur yo'q edi, ammo uning yo'qligini bildirmaslikka harakat qilaman. Marhamat, uyga kiringlar.

- Dovur do'stimiz qaerda?

- U ketganmidi?

- Заходите же в дом! — повторил старый Хаджарат. - Вы приехали издалека, будьте дорогими и желанными гостями. Завтра утром вы увидите сына. А пока пируйте с нами, - неужели я, его отец, не сумею достойно принять друзей моего Даура? Что вы смотрите? - обратился он к людям, которые ночевали у него, в доме. - Встречайте гостей, возьмите у них из рук нагайки, уведите в стойла коней... Сюда, сюда, - говорил Хаджарат, вводя гостей в дом.

Всю ночь пировали друзья Даура, пели веселые песни и смеялись, опьянев от вина и обилия яств. Всю ночь не отходил старый Хаджарат от любимого друга Даура — Мачиха.

- Даур говорил нам, что отец его отлично танцует. Станцуйте же! - упрашивали они Хаджарата.

- Нет, мои милые, - отвечал Хаджарат, - ноги мои уже не пляшут. Видно, стар стал...

К утру уложили гостей спать. Долго спали они. Солнце уже поднялось, когда громкие стенания и женский плач снова огласили двор и дом Хаджарата.

- Что случилось? — испуганно спрашивали разбуженные юноши.

- Я сделал так, как хотел мой мальчик Даур, - сказал им старик. - Его уже нет, но он так долго ждал вас, так хотел встретить своих друзей достойно.

- Bugun kelarmikin?

- Uyga kiringlar, - deya mehmonlarni qayta ichkariga taklif qildi Xojarat. - Uzoqdan kelgansizlar. Aziz mehmonimiz bo'linglar. Ertaga ertalab o'g'lim bilan yuz ko'rishasiz. Hozir esa dasturxonga marhamat! Nahotki, men o'g'limning do'stlarini munosib kutib ololmasam?! - shunday deb, uydagi odamlarga yuzlandi. - Otlarni og'ilga bog'lab, mehmonlarni uyga taklif qilinglar.

Dovurning do'stlari kechasi bilan bazmu jamshid qilishibdi: bir-biridan mazali taomlarni tanovul qilib, may ichishibdi. Aytilgan qo'shiqlar esa yuraklarni sel qilibdi... Butun kecha kekxa Xojarat o'g'lining yaqin do'sti Machix yonidan ketmabdi...

Shunda mehmonlar ko'plashib:

- Otaxon, o'g'lingiz sizni juda yaxshi o'yinga tushishingiz haqida gapirgan edi. Iltimos, bir o'ynab bersangiz! - deya mezbinni o'yinga tortmoqchi bo'lishibdi.

- Meni ma'zur tutasizlar, o'g'illarim. Bugun nima uchundir oyoqlarim o'yinga bormayapti. Qarilik bo'lsa kerak... - deya javob qaytaribdi Xojarat.

Mehmonlar tongga yaqingina uyquga ketishibdi.

Quyosh ko'tarilgach, butun uy ichi va xovlini ayollarning yig'isi tutib ketibdi. Yuraklardan otilib chiqayotgan bu faryod ushalmagan armonlar-day sel bo'lib oqardi...

- Nima bo'ldi? Nima gap o'zi? - deb hech narsaga tushunmay bergan savollariga kekxa Xojarat :

- O'g'lim Dovur do'stlari bilan diydorlashib, ularni uyida munosib kutib olishni orzu qilgan edi. Mana, o'zi bo'lmasa ham orzusi ushaldi. Endi mening ham bu dunyoda armonim qolmadi...- deb javob beribdi.

Nazorat uchun savollar:

1. Asliyot matni bilan tarjima matnini solishtiring.
2. Asliyot va tarjima matnidagi frazeologik birliklarni aniqlang va ularga o'z munosabatingizni bildiring. Ularning farqli jihatlarini izohlang.
3. Asliyot va tarjima matnlarida nomlarning berilishiga e'tibor bering. Ulardagi farqlarni sharhlang (Daur – Dovur, Xadjarat - Xojarat).
4. Asliyot va tarjima matnlari nomlanishidagi yaqinlikka e'tibor bering. Ularning shakl va mazmun yaqinligini izohlang.
5. Lingvomadaniy qatlamning bir tildan ikkinchi tilga ko'chishi hodisasini mazkur matn misolida tushuntiring.
6. Nima uchun tarjimon badiiy tarjimada asliyot matnidan yiroqlashib, tarjima matniga ijodiy yondashishga majbur bo'lganini, asar g'oyasini to'liq ochib berish uchun tarjima matnini deyarli ikki baravar ko'paytirishga majbur bo'lgani sabablarini izohlang.
7. Matnni bevosita asliyotdan yoki vosita tili bo'lgan o'zbek tilidan o'zingiz o'rganayotgan sharq tillaridan biriga tarjima qiling.

Adabiyotlar:

1. Salomov G'. Til va tarjima. – Toshkent: "Fan", 1966.
2. Salomov G'. Tarjima nazariyasi asoslari. – Toshkent: "O'qituvchi", 1983.
3. O'zbek tilining izohli lug'ati. Besh jildlik. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006–2008.
4. Do'stqoraev B. "Boy ila xizmatchi" – tojik tilida // Tarjima san'ati (Maqolalar to'plami). 4-kitob. – Toshkent: G'.G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1978. 289–293-betlar.
5. Ochilov E. Tarjima nazariyasi va amaliyoti (o'quv qo'llanma). – Toshkent: Sharqshunoslik instituti, 2012. 47–51-betlar.
6. Чуковский Л. Высокое искусство. – Москва, 1964.

AMALIY MASHG'ULOTLAR UCHUN MAVZULAR

Ushbu bo'limda o'quv va ishchi dasturlarida belgilangan to'qqizta amaliy mashg'ulot mavzulari va dars rejalari keltirilgan. Amaliy mashg'ulotlar davomida talabalar badiiy matnlarni o'zlari o'rganayotgan sharq tillariga tarjima qiladilar. Tarjima jarayonida grammatik transformatsiya: so'z tarkibining o'zgarishi, so'z turkumlari va gap bo'laklarini almashtirishga sabab bo'ladigan omillar haqida taqdimot tayyorlaydilar. Tarjimada bo'lingan va umumlashtirilgan nutq, nutqning turli ko'rinishlarini, grammatik qurilmalarni, leksik ekvivalentlarni tarjima qiladilar. Tarjimada leksik-frazeologik muammolar tarjimasiga oid yangi adabiyotlar annotatsiyasini tuzadilar. Badiiy tarjimaning dolzarb muammolari bo'yicha referat yozadilar. Yangi nashr etilgan bir va ko'p tillic lug'atlar haqida ma'lumot to'plab ma'ruza qiladilar.

1-mavzu:

Badiiy matn xususiyatlari

Dars rejasi:

1. Badiiy matn haqida tushuncha.
2. Badiiy matnning asosiy belgilari.
3. Tarjimada so'z qo'shish va so'z tushirib qoldirish.

2-mavzu:

Badiiy tarjimaning adabiyotlar rivojida o'rni

Dars rejasi:

1. Milliy adabiyotlarda tarjimaning mavqei.
2. Adabiyotlarda yangi janrlarning paydo bo'lishi, yangi uslublar-ning qaror topishi, mushtarak an'analarning vujudga kelishida tarjimaning o'rni.
3. Tarjimada ruhiy omillar.

3-mavzu:

Jahon adabiyoti tushunchasi va mundarijasi

Dars rejasi:

1. Jahon adabiyoti tushunchasi.
2. Jahon adabiyoti namunalarining o'zbekcha tarjimalari haqida.
3. Jahon adabiyoti namunalarining turli tarjimonlar tomonidan o'zbekchaga qilingan tarjimalari haqida.

4-mavzu:

Adabiy janrlar tarjimasining o‘ziga xos xususiyatlari

Dars rejasi:

1. Tarjimaning janriy muammolari.
2. Janrlar tarjimasining o‘ziga xos xususiyatlari.
3. Turli janrdagi asarlarning tarjimasiga oid muammolar.

5-mavzu:

Uslub qatlamlari va tarjima muammolari

Dars rejasi:

1. Uslubiy bo‘yoqdorlik va tarjima.
2. Tarjimada so‘zning ma’no qirralaridan foydalanish.
3. Tarjimada gender masalasi.

6-mavzu:

Milliy xos so‘zlar tarjimasi

Dars rejasi:

1. Milliylik va tarjima.
2. Milliy koloritning tarkibiy qismlari.
3. Milliy xos so‘zlarni tarjima qilishning uch usuli.

7-mavzu:

So‘z boyligi va tarjima

Dars rejasi:

1. Badiiy tarjimada so‘zning mavqei.
2. Tarjimonning so‘z boyligi va tarjima.
3. Asl matn uslubiy o‘ziga xosligining tarjimada saqlanib qolinishi muammosi.

8-mavzu:

Tarjimada personajlar nutqini berish

Dars rejasi:

1. Personajlar nutqi tarjimasi muammolari.
2. Jonli nutq va tarjima qiyinchiliklari.
3. Tarjimada lacuna va realiyalarning berilishi.

9-mavzu:

Frazeologizmlar tarjimasining qiyosiy tahlili

Dars rejasi:

1. Frazeologizmlar tarjimasining uch usuli.
2. Frazeologiya va milliylik.
3. Frazeologik birliklarning tarjimada berilishiga oid muammolar.

MUSTAQIL TA'LIM UCHUN TOPSHIRIQLAR

O'quv rejasida "Badiiy tarjima" fani uchun 34 soat ajratilgan bo'lib, bunda talabalarning mustaqil ishlashlari ham nazarda tutilgan. Shuni ham ta'kidlash joizki, mazkur fan badiiy tarjima bilan bevosita bog'liq bo'lganligi uchun bu jarayonga jiddiy e'tibor bilan yondoshiladi va talabalarning badiiy tarjima bilan shug'ullanishlari o'qituvchi tomonidan alohida nazoratga olinadi.

Shu bilan birga, talabalar o'zlari tilini o'rganayotgan mamlakatlar adabiyotining eng sara asarlarini topib, o'zbek tiliga tarjima qiladilar.

Talabalarning mustaqil ishlari natijalari "Tarjimashunoslik va xalqaro jurnalistika" kafedrası qoshida faoliyat olib boradigan "Bu qadimiy san'at" to'garagi almanaxi, shuningdek boshqa bir qator ilmiy to'plamlarda chop etiladi.

Talabalarga o'zbek adabiyotining yirik namoyandalari qalamiga mansub bo'lgan quyidagi she'riy va nasriy asarlarini o'zlari o'rganayotgan sharq tillariga tarjima qilish tavsiya etiladi:

ALISHER NAVOIY

"NAVODIR UN-NIHOYA" ASARIDAN

Zihi zuhuri jamoling quyosh kibi paydo,
Yuzung quyoshig'a zarroti kavn o'lub shaydo.

Yuzung ziyosidin ar subh ayni ichra bayoz,
Soching qarosidin ar shom boshida savdo.

Zuhuri husnuning uchun aylabon mazohirni,
Bu ko'zgularda ani jilvagar qilib amdo.

Chu jilva ayladi ul husn aylabon oshiq,
Salohn ishqin etib ofarinish ichra salo.

Biri qabul eta olmay oni magarkim, men
Qilib otimni zulumu jahul birla ado.

Demayki men o'zi ma'shuq o'lub, o'zi oshiq,
Ki tig'i g'ayrat o'lub anga naqsh g'ayri zudo.

Navoiy o‘lmadi tavhid guftugo‘ bila fahm,
Magarki aylagasen tilni qat’u jonni fido.

* * *

ABDULLA QODIRIY

ULOQDA

(hikoya)

I

Kecha dadamdan so‘rab qo‘yganim uchun bugun akam ham «kerak emas, borma» degan jekirishini qilmadi. Choyni naridan-beri ichib, otxonaga yugurdim.

Dadam bilan oyim:

- Oyog‘ing olti, qo‘ling yetti bo‘lib qoldiyov! — deb kulishib qoldilar.

Qashlog‘ichni oldim-da, qora qashqamni yalang‘ochlab uyoq-buyog‘ini qashlab chiqdim. Jonivor tipir-tipir qiladi, bosh chayqaydi, yer tepinadi, dum silkitadi... Shuning bilan mening ko‘nglimga: «Xudo xohlasa kelasi yilga bir uloqlar chopayki, hamma meni: «Turg‘un chavandoz», deb atasin degan orzular tushadi.

Ulug‘ hayitdagi hayitlikka oldirgan mo‘g‘ul egarcha bilan g‘alaticha qilib toychamni egarladim. Tog‘amga yalinib-yalpog‘lanib oldirgan o‘rus yuganni artib-surtib soldim-da, o‘zim chetroqdan turib kam-ko‘stini kuzatdim:

- Quyushqoni ham o‘rnida, egar ham yaxshi qo‘ngan, qorinbog‘i ham jips, yugan ham to‘ralarnikidek! Lekin umuldirig‘ining yo‘qligi biroz ko‘nglimni g‘ash qildi. Anchagina o‘ylab turganimdan keyin, akamning yugan uchun asrab qo‘ygan qayishi esimga tushib, sekingina yerto‘ladan haligi qayishni olib chiqib, umuldiriq yasadim. Endi toycham juda ham gijinglab, xuddi to‘ralarnikidek bo‘lib ketdi. Uyoq-buyog‘ini supurgandan keyin ustunga qantarib qo‘ydim. Endi qoldi: oq jujuncha kamzulimni, o‘rischa shimni, amirkon etikni, baxmal to‘ppini kiyish... Ana shundan keyin otga minsak chin to‘racha bo‘lamiz-da!

Oyimning bir qiziq odati bor: har qachon yangiroq kiyim kiymoqchi bo‘lsam, ko‘zini ola-kula qilib: «Qaqshag‘ir, kir qilasan, to‘y-po‘yga borganda kiyarsan!» — deb qarg‘ay boshlaydi. Ozgina «shayton yig‘isi» qilmaguningcha ish o‘nglanmaydi. Bu gal ham o‘shandog‘ yig‘idan qilib olganimdan keyin, kiyimlarimni kiyib, shohi qiyiqchamni belimga bog‘lab oldim. Oyimga bildirmasdan sekingina uyga kirib, dadamning kumush chopqon qamchisini ichimga tiqib, tashqariga chiqdim.

Xizmatchi go‘sht keltirib turgan ekan. Otxonadagi qora qashqani ko‘chaga chiqarib turishga buyurib, go‘shetni oyimga kirgizib berdim-da, tashqariga qarab chopdim.

Oyim orqamdan:

- Kiyimlaringni kir qilma, toyingni qattiq choptirma, uloqchilar orasiga kirib, biror hodisaga yo'liqma, o'rtoqlaring bilan bir chetda turib tomosha qil! — deb javrab qoldi. Xizmatchidan otni olib mindim. To'nimning etaklarini yig'ishtirib, qashqachamning choviga bir-ikki qamchi bergan edim, jonivor shataloq otib ketdi. Xizmatchining: «Ha, barakalla! Chavandoz!» degan tovushini eshitib, qattiqroq qamchilab edim, jonivor qashqacham ko'tarib ketayozdi.

II

Chuqur ariqdan toyimni sug'orib chiqayotganimda bir to'da uloqchi-chavandozlar uchrab qoldilar. Ularning ba'zilari akamning o'rtoqlari edilar, men bilan so'rashdilar. Ulardan biri akamning qaerdaligini so'ragan edi, men ertalab uloqqa ketganligini aytdim.

- Bizning Mahkamboy uloqqa juda ham ishqiboz-da! — dedi haligi yigit.

- Yo'l bo'lsin, boyvachcha? — deb so'radi mendan yana beri. Men uyalinqiradim:

- Uloqqa! - dedim.

- Barakalla, chavandoz! Barakalla, Turg'un chavandoz! — deyishdi ular. Ayniqsa meni «chavandoz» deb atashlari juda ham kayfimni keltirib, ichimdan: «Otangga rahmat», — deb qo'ydim. Biz bir durkum otliq boramiz. Jonivor toycham boshqa otlardan qolishmaydi va goho ularning otlaridan o'tib ham ketadi. Toycham o'ta qolsa: Otingiz juda ham yo'rg'a ekan-da, boyvachcha», — deb menga piching otishadilar.

Ha kim har narsadan bahs qiladi, orada menga ham so'z qotib qo'yadilar. Men uyalaman. So'z urinib yana Mahkam akam ustida to'xtaldi:

- Shu choqqacha ko'p uloqchi ko'rdim, lekin Mahkamdek uloqqa serzavqini ko'rmadim! — dedi bittasi.

- Mahkam boyvachchaning ota-bobosi uloqchi bo'lib kelgan-da! - dedi Sobir tegirmonchining o'g'li.

- Axir, o'n ikki yashar ukasini ko'rmaysizmi, shu yoshidan uloq chopmoqchi!

Bu so'zdan mening a'zoyi badanim jimirlashib ketdi va oz qoldiki kulib yuborsam.

- Dadam Mahkamning bobosining uloq chopshini gapiraversa kishi hayron qoladi, — dedi yana bir mo'ylovi shopdek yigit, - yuz, ikki yuz chavandoz ichidan yoppa-yolg'iz uloqni ajratib chiqar ekan-da!

- U vaqtning odamini uloqning piri desang-chi! — dedi Sobir tegirmonchining o'g'li.

- Oting yaxshi va bilagingda kuch serob bo'lsa, sen ham uloqning piri bo'lasan! — dedi yana biri.

Men bobomning maqtovini eshitib, kekkayib bormoqdaman... Shu paytda orqamizdan ot shatalog'i eshilib, qayrilib qaragan edik, oldiga bir ola echkini o'ngargan, ko'kragi ochiq, yaktakchan, saman otliq bir yigitni ko'rdik. U bizga yetib to'xtadi va hamma bilan ot ustida turib so'rashdi.

- Bu hafta yordamlashasiz-da, karvon! — dedi kulimsirab To'g'on aka.

- Ha, bo'lmasam-chi, sizdek og'aynilarga ko'maklashmasam bo'ladimi! - dedi haligi yigit va to'zumsizlandi: — Qani, ildamroq yuringlar!

Yigit bilan birgalashib ketdik. Biroz borgach, bizning otimizning oyog'i bilan chavandoz yigitning sabri tugadi shekilli, otiga birdan shartillatib qamchi berdi va qushdek uchib ketdi. Biz, faqat uning: «Men tezroq boray», - degan so'zini eshitib qoldik. Endi so'z haligi chavandozning oti to'g'risida boshlandi.

- Valadning oti juda ham chopqir-da, - dedi To'g'on aka, - uloqchi bo'lganingga yarasha shundaqangi oting bo'lsa!

- Xuddi bodirafrafdek uchadi! - dedi mo'ylovi shopdek yigit.

Shu vaqt nima uchundir hamma birdan sharaqlab kulib yubordi. Kulgi sababiga tushunmasam-da, men ham ularga qo'shilib kulishdim.

- Bodirafrafmi, bodisarsar? — deb so'radi undan allakim.

III

Biz, akamni «Do'mburovot» guzarida uchradik. Akamlar samovarchiga palov damlab qo'yish uchun o'zaro pul yig'ib berishgandan keyin, biz yana yo'lga tushdik.

Dalaning ko'chasi qishdan boshqa vaqtda suv ko'rmagani uchun ikki gaz keladigan bilq-bilq guppon tuproq, yigirma-o'ttiz uloqchi birdaniga yo'l bosib, qaysi otini choptirib, qaysi lo'killatib boradi.

Ko'chani to'zon qoplagan, kishi kishini tanimaslik holga kelgan. Men bo'lsam uyga qaytib borganimda: «Kiyimlaringni pes qilibsani!» - deb oyimning qarg'ishidan qo'rqib boraman.

Talaygina yo'l bosgandan keyin uloq chopiladigan joyga yetdik. O'zi, to'rt tarafi ko'z ilg'amaytirg'on darajada katta va sayhon bir yer ekan. Bu joyga juda ko'p xalq yig'ilgan, bundagi uloqchi otliqlar bilan tomoshachi yayovlarning had-hisobi yo'q.

Katta sadaqayrag'ochning tagida ikkita bordondek samovarga o'tin qalab qaynatadilar. Undan nariroqda bir-ikki kishi uch-to'rt qop bodringni bir-birisiga tirab qo'yib: «Mirza qiron bodiring! Kasir-kusir bodiring!» deb maqtashadilar.

Akamlar sadaning ostiga - samovarchining palosiga otdan qo'ndilar. Kun qizig'ida turish qiyin bo'lgani uchun, men ham toycham bilan

sadaqayrag'ochning bir bag'riga borib turdim. Tevarakdagi kishilar bir menga va bir toychamga qaraydilar. Men uyalib toychamning yolini tarayman. Tevaragimdagi kishilar orasida vag'ir-vug'ur gap, to'zumsizlanib uloqning boshlanishini kutadilar. Birisi: «Bugun uloq qizimaydi», - desa, ikkinchisi: «Bekor aytibsan, bugun uloq juda ham qiziydi, chunki Salim bilan Murod chavandozlar kelar emish», - deydi. Yana biri: «Ha, ha! Agar Salim kelsa, uloq juda ham qizir ekan!» - desa, allakim: «Salimning oti qozoqi ot, qamchi ko'tarmaydi, hayt desa bas!» - deydi. Tag'in birov: «Ular uch kishi edi, ikki yildan beri biri ko'rinmay qoldi, ana o'shanisiga chavandoz bolasi bas kelolmas edi!» - desa, yana allakim: «o'lma, o'lma! Men ham shuni ko'pdan beri ko'rmayman, girdig'umdan kelgan, yerdan bichib olgandek yigit-a?» «Balli, balli! Otangga rahmat, xuddi o'sha yigit, qancha so'rog'lasam hech kimdan daragini bilolmadim!»

Shu yigitning ustida anchagina janjal bo'lib oldi, biri: «o'lib ketgan», - desa, ikkinchisi: «Tirik!» - deydi, so'firoq bir odam: «Birovga yomon nafas qilmanglar!» - degan edi, allaqaysi kishi: «o'lsa o'lgandir, bunga nima janjal!» - deb qo'ydi, tag'in birov: «Bekor ham o'ltiribmiz-da!» - deb kuldi. Yana: «Sirasi-sirasi!» Tag'in shovqin-suron, yana: «Ha, ha!» Tag'in: «Yo'q, yo'q»...

Bir kishining: «Ana uloq keldi!» deb yuborishi bilan hamma tip-tinch bo'lib, uloqqa qarab qoldi. Yana bir ozdan keyin: «Ulog'i yosh ekan! Yaxshi chavandozga uchurvoq ham bo'lmaydi!» «Shunisi tuzuk, shunisi!» - degan janjal boshlagan ham edi, maydonga ikki chavandozning ot o'ynatib kirishi hammaning tovushini o'chirib qo'ydi va sekin-sekin: «Salim chavandoz!» «Murod chavandoz!» degan shivirlashishlar eshitilib qoldi.

- Qorasi Salimmi, cho'tiri?

- Salimning bilagi kuchlikka o'xshaydi!

Chavandozlarning birisi ko'k chovkar va ikkinchisi ola otga mingan bahaybat chapani yigitlar edilar. Bular kelgandan keyin xalq chidamsizlanib qoldi:

- Ana endi chin uloq ko'rasan! - deyishadilar.

- Bukun qiyomat ulog'i bo'lar ekan! - deb boshlarini chayqatib qo'yadilar.

- Murodning otini ko'r, xuddi qanoti borgan o'xshaydi.

- Ko'k chovkarni aytasanmi, to'ruqnimi?

- Har ikkalasiga ot yetmaydi, ikkovi ham yaxshi zot!

- Qulog'i chimirilgan ot chopqir bo'ladi!

- Quloqda gap yo'q, gap zotda!

- Yo'q, yo'q! Serkishnovda, o'zim sinab ko'rdim!

- Qora ot chopqir bo'ladi, deganlar, qorasi yaxshi, qorasi!

- Dadam rahmatlik ot olganda tuyog'iga diqqat qilar edi, gap tuyoqda.

Bahslashadilar, har kim o'z yonidagi bilan talashadi. Men ham shu to'g'rida o'ylab, ularning aytgan nishonlarini qora qashqamdan qidirib topsam suyunib, topmasam kuyunib turaman. Mahallamizdagi o'rtoqlarimdan Nurxon, Haydar soqov, Shokir mishiqlar ham otlarini lo'killatib kelib qoldilar. Biz to'rtovimiz otlarimizni qator qo'yib, uyoq-buyoqdan gaplashib turdik. Nurxon dadasidan ola yo'rg'ani so'raganda qilgan bahonasini aytib kuladi. Haydar soqov saman otining yo'lda Shokir mishiqlarining baytaliga qarab kishnaganini aytib, Shokirni masxara qiladi. Kulishamiz. Shokir bo'lsa burnini torta-torta: «Uyalib ketdim, bundan so'g'un biya minmayman», - deb qizarib-bo'zardi. Otimning umuldirig'iga ularning havaslari kelib, bahosini so'rashdilar, men: «o'n besh tanga», - deb, kumush qamchini ham ko'rsinlar uchun o'ynagansimon egarning qoshiga «taq-taq» urib qo'yaman. Ular: «Qani, qani, kumushmi?» - deb qamchinni qo'limdan olib ko'radilar. Men sekingina boshimni qimirlatib, o'zimda allanima sezinaman. Ularning otlariga, o'zimnikiga, kiyimlariga, kiyimimga qarab, o'zimni ulardan allaqancha yuqorida ko'raman. Haydar soqov tutila-tutila... «Kelinglar, bir choptiraylik», - dedi. Nurxon ko'nmasa ham tortib olib ketishdi. Ularning orqasidan Shokir ham baytalini yugurtirdi. Chidab turib bo'lmas ekan, ular orqasidan toychamga bir qamchi berib yuborgan edim, jonivor ikki yamlab bir yutub, o'n odimda ularni yo'lda qoldirib ketdi. Anchagina uzoqlashganimdan so'ng orqamdagilarga qaragan edim, hammaning ko'zida men ekanman. Yana qattiqroq haydadim. Qirning bir chekkasiga borib otimni to'xtatdim, talay vaqtdan keyin ular otlarini lo'killatishib yonimga yetdilar. Bu yerda otlarimizning chopqirligi to'g'risida so'zlashdik. Nurxon, otining chopmasligiga akasining issiq holda suv berganini sabab qilib ko'rsatdi. Haydar soqov bo'lsa Eson ko'knorining o'g'lini so'ka-so'ka:

- Bozorga un uchun borayotganimda bexos tom boshidan guvala tashlab yubordi. Shundan beri qamchi bilan yuz ming ursang ham jonivor qulog'ini chimirib, hurkib tura beradi! - dedi.

Mening qashqacham to'g'risida, Haydar aytadi: «Sening, - deydi, - otingga hech ot bolasi yetmaydi!» - deydi. Nurxon aytadi: «Otdan sening baxting bor ekan, lekin, - deydi, - yem-hashakni o'zing ber, xizmatkorga ishonsang otingni buzib qo'yadi, o'rtoq, men senga bir aytib qo'ydim», - deydi.

Shu yerda uzoqqina so'zlashib turgandan keyin yana otni keyinga qarab qo'ydik. Tag'in ulardan o'zib ketdim. Xalqqa yaqinlashgandan keyin «meni ham tanib qo'ysinlar» deb qashqachamni ust-ustiga qamchilashim bormi, shamol-da, shamol... endi xalq bir o'zimga va bir qora qashqamga tikila boshladi. Men bo'lsam, «meni endi taniysizlar!» deb toyimning yolini qamchi sopi bilan tarab tura berdim.

IV

Tomoshachilar orasida yana ola-g'ovur qo'pti: «Ana, uloqning solig'ini yig'ayotibdilar!», «Uloq hozir boshlanadi!», «Murod chavandoz ham turdi!», «Salim qalpog'ini kiydi!», «Ro'zi qassob» uloqni bo'g'izlamoqchi, pichog'ini qayrayapti!», «Boyvachchalar ham qo'zg'alishdilar!», «Salim choponini yechmoqchiga o'xshaydi!», «Hay barkalla, shovvozlar!»

O'rtoqlarim bilan men ham uloqning tezroq boshlanishini kutmoqdamiz. Chavandozlarning qaysisi to'nini yechmoqda, ba'zisi otining ayilini tortmoqda va qaysi birovlar uloqning solig'ini bermoqda edilar. Akam ham shohi sallasi bilan beqasam to'nini menga berib, o'zi o'rta ot o'ynatib ketdi.

Uloqchilar birin-sirin o'rta g'uj bo'la boshlagan bo'lsalar ham, hanuz uloq o'rta kirmagan edi. Hamma tomoshachilar sabrsizlanib: «Shu tobgacha tuya bo'g'izlasa ham bo'lar edi, ulog'i yaxlab qoldimi?» - deyishadilar.

Oradan talay vaqt o'tgandan keyin, bo'g'izlangan ulog'ini oldiga o'ngarib Orif sarkor va uning orqasidan boyagi mashhur chavandozlar qalpoqni chakkaga qiya qo'yib, egarga qiyshiq o'ltirib o'rta kirdilar. Tomoshachilar uloqni ko'rganlari on: «Xoh, jonivor, bormisan!» deyishdilar.

Oradan allakim: «Uloqning qoni yaxshi yuvildimi?» - deb so'ragan edi, Orif sarkor:

- Xotirjam! - dedi va uloqni shalq etib yerga tashladi, so'ngra xalqqa yaqinroq kelib: «Og'aynilar! Bola-chaqalarni chetga chiqaringlar, ot oyog'ida qolgudek bo'lmasin, o'zlaring ham ehtiyotroq joyda turinglar, hayvon bilan bo'lgan ish qiyin!» — deb aytdi. Orif sarkor xalqdan fotiha olib, otini yugurtirib to'daga ketdi. Tomoshachilar to'dadagi o'z yaqinlariga: «Bukun g'ayratlaringni ko'ramiz-da!» - deb baqirishdilar.

Uloq boshlandi...

Birisi oladi, ikkinchisi tortadi. Ikkinchisining yoniga uchinchisi va to'rtinchisi qo'shib, birdan sakkiz tomonga tortqilashadilar, oraga chetdagi uloqchilar ham siqilishib kirib, yana uloqni buydalashadilar. Juda qiziq... har kim uloqni o'z taqimiga bosish harakatida, lekin uloqning dumidan, oyog'idan, yolidan tortuvchilar juda ham ko'p. To'dadan olib chiqish juda qiyin. Ba'zan uloqni to'dadan olib chiquvchi ham ko'rinib qoladi, biroq uning ketidan uloqchilar chug'urchuqdek yopirilishib o'n-o'n besh qadamda tutib oladilar. Yana tortish boshlanadi. Bu yoqdagi tomoshachilar: «Taqimga bos, taqimga!», «Otning boshini qo'y, choviga qamchini shig'ab ber!», «Bo'sh kelma, mahkam tut!», «Yuganini

bo'shat, qamchingni tishlab ol, yoningga alahsima!», «Olding, olding!», «Berma, chapga burul, chapga!», «Tut, qo'yma!», «Voy to'ymagur, berib yubording-a, o'z ko'nglingda sen ham uloqchisan-da!», «Oting harom qotsin, otmi, eshakmi - bu harom o'lguring?»... deb har xil tovushda baqirishadilar. Uloq yerga tushib ketib qolsa, tomoshabinlardan ba'zisi yugurib borib yerdan uloqni dast ko'tarib oladi, ukasimi, oshnasimi - ishqilib birorta yaqin kishisiga tutqizmoqchi bo'ladi. Lekin boshqa chavandozlar uloqni undan olmoqchi bo'lib ustiga duv yig'iladilar, u bermaslikka tirishadi, boshqalar o'rta sanjob qilib siqadilar. Bechora anchadan keyin oqsoqlanib yoki qo'lini silab o'rtadan arang chiqib ketadi. Otasi bolasini, akasi ukasini tanimaydi, chang-to'zon, terlangan, pishilgan, har kim uloqni taqimiga bosish qayg'usida. Bosh yorilib, ko'z chiqqan bilan, otdan yiqilib qo'li singan bilan parvoyi-falak... Ishqilib, uloqni taqimga bosilsa bo'ldi... Taqimga bosish o'zi juda ham nash'alik-da!

Lekin taqimga bosish har kimga ham muyassar bo'lavermaydi, taqimga ko'proq bosuvchilar boyagi chavandozlar; azoblanib, o'layozib bo'lsa ham uloqni taqimga bosgach, otga qamchi berib ellik-oltmish odim nariga qochib boradilar-da, yana orqadagilar tarafidan o'ralib olinadilar. Yana tortish.

Uloq boshlanganidan biror soat vaqt o'tgan edi. Birdan uloqchilar suv quygandek tinchib, tortish o'rnida to'planishib qoldilar. Biz, otliq-yayov tomoshabinlar ham hammamiz o'rta yugurishdik. Men keyinroq borganim uchun otliq-yayov xalq o'rtani sirib olgan edi. Men chekkada qoldim. Har qancha urinsam ham o'rta kirishning epi bo'lmaganidan keyin odamlarning og'ziga qarab turdim. Lekin uloqchilar orasidagi hodisa hammaga ham noma'lum edi. Har kimning yuzida taajjub va bir-birisidan: «Nima gap?» - deb so'rashar edi.

Bir necha daqiqadan keyin: «Qimirlatmang, qimirlatmang!» - degan tovush eshitilib, xalq yana taajjubga tushdi.

- Nari bo'linglar, hovv! - deb o'rtadan birov baqirdi. Xalq bir chetlik bo'lib, yo'l ochdi.

- Nima gap, nima gap?

- Hech narsa emas... Esonboyning ot bosipti!

- Qo'rqinchli emasmi?

- Yo'q, sag'al.

Kishilar bir-biriga qarab: «Falokat-falokat», — deyishdilar.

Nari tur-beri tur qilib, besh-olti kishi otga bosiriq bo'lganni o'rtadan olib chiqdilar. Kishilarning ko'magi ostida keltirib, sadaning ostiga yotqizdilar.

Darrov bir kishi aravaga yuborildi, bittasi o'ziga kelarmikan, deb o'lgudek bo'lib yotgan Esonboyning yuziga suv sepib ko'rgan edi, qimir etmadi.

- Besh-olti otning tagida qoldi-da, bechora!

- O'nta otning tagida qolsa ham hech gap emas-ku, biroq qaltisroq joyidan bosganga o'xshaydi...

- Umri boqi bo'lsa hech gap emas.

«Bechora bulturgi hayitda menga yarim so'm hayitlik bergan edi. Ilohi yaxshi bo'lsin», deb ko'nglimdan o'tkazdim. Arava keldi. Esonboy akani aravaga yotqizdilar. Akam uch-to'rtta o'rtoqlari bilan arava yonida Esonboyning kuzatib shaharga jo'nab ketdi.

- Sho'r paxta qilsin, kepak qizdirib bossin, — deb xalq chuvurlashib qoldi.

Ular jo'nagandan keyin uloq yana boshlanib ketdi. Men uloq tugaguncha tomosha qilib turdim. Lekin yaxshiki endi hech kimni ot bosmadi.

* * *

Kecha meni ot qoqqan ekan, o'rnimga kirishim bilan tirrakdek qotib uxlabman. Ertalab oyim: «Tur, tur tezroq, dadang kelsa nah o'ldiradi!» - deb ustimdan ko'rpamni tortib tishladi. Men uyquli ko'zim bilan: «Dadam bozor ketmadimi?» - deb so'ragan edim, oyim:

- Esonboyning janozasida! - deb javob berdi. Mening uyqum o'chdi.

* * *

ALISHER NAVOIYGA MUXAMMAS

Falakkim yaxshilar bazmida qadrimni baland etmas,
Dami yo'qkim yamonlar majmaida mustamand etmas,
Bu hasratdin ko'zim ashki yo'lin bir lahza band etmas,
Mani man istagan o'z suhbatida arjumand etmas,
Mani istar kishining suhbatin ko'nglum pisand etmas.

Fig'onkim dahru dun ichra rafiqi topmadim ogah,
Qayon borsam bo'lurlar g'ulvashlar hamdamu hamrah,
Tilarlar bahra mandin, men tilab topman biridin, vah,
Na bahra, topg'oman ondinki mandin istagay bahra,
O'zi ham bahramand o'lmas, mani ham bahramand etmas.

Ko'zi zahri esa har nechakim moyil mamotimg'a,
Labi shahdi edi rog'ib o'limdin ham najotimg'a,
Bu dam vosil iymon ul qotili Iso sifotimg'a,
Netoy huru pari bazminki qatlim yo hayotimg'a,
Ayon ul zahr chashm aylab nihon bu no'sh xand etmas.

Chiqo olmay ko'ngul hayrondur usru shomu furqatdin,
To'kar ashkini ko'z ham intizori subh vaslatdin,
Iloji bo'lmasa ul mahvashi xurshid tal'atdin,
Kerakmas oy ila kun shaklikim husnu malohatdin,
Ichim ul chok-chok etmas, tanim bu band-band etmas.

Bugun chobaklar ichra yo'q edi ul shahsuvorimkim,
Birini qilmadi manzur chashmi ashkborimkim,
G'ubor oso netong gar qolmasa sabru qarorimkim,
Kerak o'z chobaku qotilvashu majnun shiorimkim,
Buzuq ko'nglimdin o'zga yerda javlon samand etmas.

Savod zulfini ko'rgach yumar Ogahiy tun deb ko'z,
Yuzig'a nozir o'lg'och ham tutar qo'l birla kun deb ko'z,
Ko'ngul, hayratg'a qolma ko'rmas oni ne uchun ko'z,
Ul oy o'tlug' yuzin ochsa Navoiy tegmasun deb ko'z,
Muhabbat tuxmidin o'zga ul o't uzra pisand etmas.

RUBOIYLAR

Zarra uchubon nayyiri a'zam bo'lmas,
Yer bolish etib avji falak ham bo'lmas,
Inson aro nodonni biling hayvondur,
Hayvon necha zo'r aylsa odam bo'lmas.

Vahkim,yana zulmini ayon etti falak,
Bag'rimni hajr aro qon etti falak,
Ko'z yo'lidin ul qonni ravon etti falak,
Oxir manga ko'rki qasdi etti falak.

Qilmoq bila parvarish tikon gul bo'lmas,
Ham tarbiyat ila zog' bulbul bo'lmas,
Gar asli yamong'a yaxshiliq ming qilsang,
Yaxshiliq oning niyati bilkul bo'lmas.

To tushti firoq o'tig'a bemor ko'ngul,
Yuz dardu g'amu alamg'a duchor ko'ngul,
Davron sitami tig'idin afgor ko'ngul,
Bo'lmish mandin malulu bezor ko'ngul.

* * *

TUYUQLAR

G'am yuki to qomatim yo qilmadi,
Ohim o'tig'a falak yoqilmadi,
Qilmadi rahmi manga, xud o'zgaga,
Bilmadimkim qildimu yo qilmadi.

Do'stlar, hamrohlig' aylab boringiz,
Tund xo' yorim qoshig'a boringiz,
Bir kecha bazmimg'a kelturmoq uchun
Bosh oyoqig'a qo'yub yolboringiz.

Dard zahri soldi chinlar qoshima,
Kelmadi holim so'rarg'a qoshima,
G'am yukin chekmakda, ey dil, chobak o'l,
Hargiz ushbu ishda boshing qoshima.

Chehrasining garchi muhraq nori bor,
Bergusi doim niholi nori bor,
Sig'mog'un bazmim aro, ey muddaiy,
Telmurib turma bu yerda, nori bor.

ABDULLA QAHHOR

ANOR

Hikoya

*Uylar to'la non, och-nahorim bolam,
Ariqlar to'la suv, tashnai zorim bolam.
O'tmishdan*

Turobjon eshikdan hovliqib kirar ekan, qalami yaktagining yengi zulfinga ilinib tirsakkacha yirtildi. Uning shashti qaytdi. Jo'xori tuyayotgan xotini uning qo'lidagi tugunchani ko'rib, kelisopni keling ustiga qo'ya chopdi. Keli lapanglab ag'anadi, chala tuyilgan jo'xori yerga to'kildi.

Turobjon tugunchani orqasiga bekitib, tegishdi:

- Akajon, degin!
- Akajon! Jo-on aka!..
- Nima berasan?
- Umrinning yarmini beraman!..

Turobjon tugunchani berdi. Xotini shu yerning o'zida, eshik oldida o'tirib tugunchani ochdi-da, birdan bo'shashib ketdi va sekin boshini ko'tarib eriga qaradi. O'z qilmishiga gerdayib turgan Turobjon uning ko'zida jiqqa yosh ko'rib:

- Nima ekanini bildingmi? - dedi. - Asalarining uyasi! Turgan-bitgani asal! Mana, mana, siqsang asal oqadi. Bunisi oq mum, harom emas - shimsa ham bo'ladi, chaynasa ham bo'ladi.

Xotin yengini tishlab bir nuqtaga qaraganicha qoldi.

- Yo, qudratingdan, ishonmaydi-ya! - dedi Turobjon keltirgan matoini titkilab. - Mana, chaynab ko'r! Ko'rgin, bo'lmasa innaykeyin degin...

Turobjon qizardi. U bir zamon betob o'rtog'ini yo'qlab eltgan tarvuzini, bemaza chiqqan bo'lsa kerak, sigirning oxurida ko'rib shunday xijolat bo'lgan edi.

Hovli yuzida aylanib yurgan oqsoq mushuk to'kilgan jo'xorini iskab ko'rdi, ma'qul bo'lmadi shekilli, Turobjonga qarab shikoyatomuz «myau» dedi.

- Tur, jo'xoringga qara! Uni ko'r, mushuk tegdi.

Xotin turayotib baralla yig'lab yubordi.

- Bu yer yutkur qanday balo ekan!.. Odamlarday gulutaga, tuzga, kesakka boshqorong'i bo'lsam-chi!

Turobjon do'ppisini boshidan oldi va qoqmoqchi bo'lganida ko'zi yirtiq yengiga tushdi, yuragi achidi: endi uch-to'rt suv yuvilgan yangigina yaktak edi!

- Axir, boshqorong'i bo'l, evida bo'l-da! - dedi do'ppisini qoqmasdan boshiga kiyib. - Anor, anor... Bir qadoq anor falon pul bo'lsa! Saharimardondan suv tashib, o'tin yorib, o't yoqib bir oyda oladiganim o'n sakkiz tanga pul. Akam bo'lmasa, ukam bo'lmasa...

Er-xotin tek qolishdi. Xotin jo'xorini tuyib bo'ldi, uni kelidan tog'orachaga solayotib to'ng'illadi:

- Havasga anor yeydi deysiz, shekilli...

- Bilaman... Axir, nima qilay? Xo'jayinimni o'ldirib pulini olaymi, o'zimni hindiga garov qo'yaymi? G'alatimisan o'zing?

Xotin ovqatga unnadi, erining «boshqorong'i bo'l, evida bo'l-da», degani unga juda alam qildi, xo'rliги keldi, o'pkasi to'ldi. Ovqat pishdi. Qozonning zangi chiqib qoraygan go'jaga qatiq ham rang kirgizolmadi. Turobjon ikki kosa ichdi, xotini esa hanuz bir kosani yarimlatolmas edi. Uning imillashini ko'rib Turobjonning ko'ziga negadir oqsoq mushuk ko'rindi. Mushuk yirtilgan yengini esiga tushirdi, avzoyi buzildi. Uning avzoyidan «essiz jo'xori, qatiq, o'tin» degan ma'noni anglab xotin, ko'ngli tortmasligiga qaramasdan, kosani bo'shatdi, ammo darhol tom orqasiga o'tib ko'zlari qizargan, chakka tomirlari chiqqan holda qaytdi.

- Hali tug'ilmagan bolani yer yutkur deding-a, - dedi Turobjon borgan sayin tutaqib.

Xotin indamay dasturxonni yig'ishtirib oldi, qozonga suv quyayotib, eshitilar-eshitilmas dedi:

- O'sha asalning puliga anor ham berar edi, - dedi Turobjon zaharxanda qilib. - Anor olmay asal oldim!

- Albatta berar edi! Albatta anor olmay, asal olgansiz!

Mana shunday vaqtlarda til qotib og'izda aylanmay qoladi, mabodo aylansa, mushtning xizmatini qiladi.

- Ajab qildim, - dedi Turobjon titrab, - jigarlaring ezilib ketsin!

Bu so'z unga qanday ta'sir qilganini faqat boshqorong'i xotingina biladi. Turobjon bu gapni aytdi-yu xotinining ahvolini ko'rib achchig'idan tushdi, agar izzat-nafs qo'ysa hozir borib uning boshini silar va: «Qo'y, xafa bo'lma, jahl ustida aytdim», der edi.

- Kishining yuragini qon qilib yuborasan, - dedi anchadan keyin. Nainki men asal olsam! Asal otliqqa yo'q, hali biz piyoda-ku! Xo'jayinga bir oshnasi sovg'a qilib kelgan ekan, bildirmasdan... o'zidan so'rab ozrog'ini oldim... O'zi berdi. Tansiq narsa, xursand bo'larmikansan debman. Yo tansiq emasmi? Umringda necha marta asal yegansan? O'zim umrimda bir marta yeganman: Shokirxo'ja qandolatchi asal qiyom

qildirayotganda qozoniga ammamning jo‘jasi tushib ketgandi, shu jo‘jani yalaganman...

Turobjonning bu so‘zlari xotinining qulog‘iga notayin bir g‘uldirash bo‘lib kirar edi. Uning Turobjon bilan uy qilganiga uch yil bo‘lib kelayotir, nazarida, bu odam shu uch yildan beri g‘uldirab kelgan, hozirgisi shuning davomiday edi. Ittifoqo, bu kun, nima bo‘ldi-yu, uch so‘zni ravshanroq aytdi: «Jigarlaring ezilib ketsin», dedi. Olamda uning suyangani eri, birdan bir orzusi - anor edi, birdaniga har ikkisi ham yo‘qqa chiqdi.

Xotin uyga kirib ketdi. Anchadan keyin darchadan xira shu‘la tushdi. Turobjon ham kirdi. Xotin darcha yonida, bir tizzasiga boshini qo‘ygan, qoramtir - kul-rang osmonga qarab o‘tirar edi. Turobjon tikka turib qoldi. Tokchadagi beshinchi chiroq pixillab yonar, uning atrofida katta bir parvona aylanar edi. Turobjon ham darcha yoniga o‘tirdi. Shiftning qaeridir «qirs» etdi, qaerdadir kaltakesak chirqilladi, Turobjonning qulog‘i jing‘illadi. U ham osmonga - xira yulduzlarga qaradi. Masjiddagi keksa baqaterak orqasidan ko‘tarilgan qizg‘ish o‘t ko‘kka olovli iz qoldirib juda yuqoriladi va go‘yo osmonga urilganday chilparchin bo‘lib, «po‘p» etdi.

- Mushak, - dedi Turobjon, - Mullajon qozining bog‘ida. Mullajon qozi beshik to‘yi qilgan.

Xotin indamadi.

- Shahardan to‘ralar ham chiqqan, - dedi Turobjon yana. Xotin yana indamadi. U Mullajon qozining bog‘ini ko‘rgan emas, ammo ta‘rifini eshitgan. Bu bog‘ni ko‘z oldiga keltirib ko‘rdi: bog‘ emas, anorzor... Anor daraxtlarida anor shig‘il, choynakday-choynakday bo‘lib bo‘lib osilib yotipti.

- Bitta mushak uch miri, - dedi Turobjon, - yuzta mushak otilsa... bittangadan yuz tanga. Bir miridan kam - yetmish besh tanga bo‘ladi.

Er-xotin uzoq jim qolishdi. Turobjon og‘zini katta ochib ham esnadi, ham uf tortdi.

- Ma, buni tik, - dedi u yaktagini yechib, - ma!

Xotin yaktakni olib yoniga qo‘ydi, aftidan, hozir tikmoqchi emas edi.

- Bo‘l, - dedi Turobjon, birpasdan keyin, - ol... Senga aytyapman!..

- Ha, muncha!.. Turtmasdap gapira bering... Tikib qo‘yarman, muncha qistov...

Turobjonning tepa sochi tikka bo‘ldi.

- Hay, sening dimog‘-firog‘ing kimga! Xo‘sh, nima deysan?

- Men sizga bir narsa deyapmanmi? Tikib qo‘yarman.

- Har narsaga ro‘zg‘or achchiq bo‘la bersa... qiyinroq bo‘lar, - dedi Turobjon yaktagini kiyayotib, - kambag‘alchilik...

- Kambag‘alchilik o‘lsin!

Xotin bu gapni shikoyat tarzida aytdi, ammo Turobjon buni ta‘na deb tushundi.

- Nima, men seni olganimda kambag'alligimni yashirganmidim? Erkaboyga o'xshab chimildiqqa birovning to'ni, kavush-mahsisini kiyib kirganmidim? Bunday armoning bo'lsa hali ham serpulroq odamga teg.

- Ikkita anor uchun xotiningizni serpul odamga oshirgani uyaling!

Bu gap Turobjonning hamiyatiga tegdi. «Jigarlaring ezilib ketsin» degani xotiniga qancha alam qilgan bo'lsa, bu gap Turobjonga shuncha alam qildi.

- E, hoy, anor olib bermadimmi? - dedi Turobjon mayin tovush bilan, ammo bu mayin tovushdan qo'rqulik edi, - sira anor olib kelmadimmi?

- Yo'q! - dedi xotini birdan boshini burib.

Turobjonning boshi g'ovlab, ko'zi tindi.

- O'tgan bozor kuni yegan anoringni o'ynashing olib kelganmidi?!

- O'ynashim olib kelgan edi!

Turobjon bilolmay qoldi: xotining yelkasiga tepib, so'ngra o'rnidan turdimi, yo turib keyin tepdimi; o'zini obrezning oldida ko'rdi. Xotin, rangi oppoq, ko'zlarini katta-katta ochib unga vahimali nazar bilan qarar va boshini chayqab pichirlar edi:

- Qo'ying... Qo'ying...

Turobjon uydan chiqib ketdi. Birpasdan keyin ko'cha eshigi ochilib-yopildi.

Xotin uzoq yig'ladi, eriga qattiq gapirganiga pushaymon bo'ldi, o'zini qarg'adi, o'lim tiladi; yig'idan tolib tashqariga chiqdi. Qorong'i, uzoq-yaqinda itlar hurar edi.

Ko'cha eshigini ochib u yoq-bu yoqqa qaradi - jimjit. Guzar tomonda faqat bitta chiroq miltillar edi. Samovarlar yotgan. Qaytib uyga kirdi.

Tom orqasida xo'roz qanot qoqib qichqirdi. Ko'cha eshigi ochildi. Xotin to burilib qaraguncha Turobjon katta bir tugunni orqalab kirib keldi. U tugunni uyning o'rtasiga tashladi. Bir choyshab anor har tomonga yumalab ketdi, bir nechasi obrezga tushdi. Turobjon xotiniga qaradi. Uning rangini ko'rib xotin qo'rqib ketdi - bu qadar oqargan! Turobjon o'tirib peshonasini ushladi. Xotini yugurib oldiga keldi va yelkasiga qo'lini qo'ydi.

- Qayoqqa bordingiz? - dedi entikib. - Nima qildingiz?

Turobjon javob bermadi. Uning vujudi titrar edi.

* * *

HAMID OLIMJON

O'RIK GULLAGANDA

Derazamning oldida bir tup
O'rik oppoq bo'lib gulladi...

Novdalarni bezab g'unchalar,
Tongda aytdi hayot otini
Va shabboda qurg'ur ilk sahar
Olib ketdi gulning totini.

Har bahorda shu bo'lar takror,
Har bahor ham shunday o'tadi,
Qancha tirishsam ham u beor
Yellar meni aldab ketadi.

Mayli, deyman va qilmayman g'ash,
Xayolimni gulga o'rayman;
Har bahorga chiqqanda yakkash,
Baxtim bormi, deya so'rayman.

Yuzlarimni silab, siypalab,
Baxting bor, deb esadi yellar.
Etgan kabi go'yo bir talab,
Baxting bor, deb qushlar chiyillar...

Hamma narsa meni qarshilar,
Har bir kurtak menga so'ylar roz,
Men yurganda bog'larga to'lar
Faqat baxtni maqtagan ovoz:

«Mana senga olam-olam gul,
Etagingga siqqanicha ol,
Bunda tole har narsadan mo'l,
To o'lguncha shu o'lkada qol.

Umrida hech gul ko'rmay, yig'lab
O'tganlarning haqqi ham senda,
Har bahorni yig'lab qarshilab
Ketganlarning haqqi ham senda...»

Derazamning oldida bir tup
O'rik oppoq bo'lib gulladi...

LAYLAK KELDI

Hikoya

Kampir samovar qo'yaman deb hovliga chiqsa, nog'ora tovushi eshitilgandek bo'ldi. Beixtiyor osmonga qaradi. Chorbog' etagidagi oq terak uchida hurpaygan savat uyada laylak turibdi, u oftob chiqayotgan tarafga qarab, tomog'ini taqillatyapti.

- Ha, jonivor, keldingmi? — dedi kampir. Kampir birdan bo'shashib ketdi. Qanday qilib choy damlaganini, nevarasining loy bo'lib ketgan shimini qanday cho'tkalaganini bilmaydi. Uning xayoli juda uzoqlarga ketib qolgan. Nevarasi portfelini ko'tarib chiqib ketganda ham har kungidek orqasidan ostonagacha bormadi, u daraxtzor oralab maktab tomonga ketguncha kuzatib qolmadi. Ayvon dahaniga bedarmon cho'kkanicha qimirlamay o'tirib qoldi.

Laylak hamon mungli nog'orasini taraqlatadi. Kampir bu laylakni tanirdi. Laylak ham unga o'xshash yolg'iz. Juftini qor qyunlari orasida yo'qotgan. Ikki alamzada, ikki hijronzada bir haftacha mana shu uyda dardlashishgan. Birga yig'lashgan...

...Urushning oxirgi yili, erta ko'klam edi. Hali bahor kelmay, kunlar isib ketgan, dov-daraxt bemahal kurtak ochib qo'ygan, dehqon bir tomchi yomg'irga zor kunlar.

Laylak keldi.

Laylak qanotida ko'klam olib keladi, deyishardi. Uning bemahal nog'orasi ko'klam kelganiga odamlarni ishontirib qo'ygandi.

O'sha kezlari Umrixon huvillab qolgan uy ostonasida o'tirib goh yig'lardi, goh olisda jon olib, jon berayotgan o'g'lining, erining duoi jonini qilardi.

Laylak kelgan kunning ertasi kechga borib, havo aynidi. Umrixon bir kun avval sandalni yig'ib tashlagan, hovlidagi o'choqni suvab, ayvonga joy qilgandi. Kech payti qo'zg'algan izg'irin uni yana uyga haydadi.

Tashqarida izg'irin uvillaydi, daraxt novdalarini ayqash-uyqash qilib, ochiq qolgan eshikni g'ichirlatadi. Izg'irin qor boshlab keldi. Sal o'tmay tomtoshlar oqardi.

U yettinchi chiroqni oldiga qo'yib, erining to'nini yelkasiga tashlaganicha qunushib o'tirardi. Eshik g'ichirladi. Avvaliga u shamol eshikni ochgandir, deb o'yladi. Keyin beixtiyor o'girildi.

Yarim ochiq eshikdan laylakning boshi ko'rindi. Umrixon nimaligini bilmay seskandi. Qimirlamay, tikilgancha turaverdi. Shamol eshikdan qor uchirib kirdi. Laylak cho'chib uy ichkarisiga qochdi, lapanglaganicha uy burchagiga borib qunuqib oldi. Umrixon hayron edi. U ham laylakdek

qimirlamay o'tiraverdi. Ammo tashqarida shamol har xuruj qilganda, har gal qor eshikdan yopirilib kirganda laylak joyidan nari surilar, ko'zlari besaranjom bo'lardi.

Umrixon o'rnidan turib, eshikni zichlab berkitib keldi. Yelkasidagi choponini uning ustiga yopmoqchi edi, laylak yotsirab o'rnidan turib ketdi.

- Qo'rqma, jonivor, qo'rqma. Sovqotibsan, kel, isitib qo'yay. — Laylak taxmon tagiga borib, burchakka suqilib oldi. Umrixon uning ustiga chopon yopdi. Yelkada ancha ilib qolgan chopon issig'i unga xush yoqdi shekilli, bo'ynini, iyagini ko'rpacha ustiga uzunasi qo'yib, ko'zlarini mo'ltiratganicha yotaverdi.

Umrixon ham joyiga borib o'tirdi. U tizzasini quchoqlaganicha unga tikilarkan, bir necha daqiqada dunyoni xayolan kezib chiqdi. Urush bo'layotgan joylarga bordi. Olovlar ichiga kirdi. O'g'lini ham, erini ham topolmadi. Nazarida, u ham shu laylakdek mungli, kimsasizdek bo'lib qoldi. Yog'i tugab, piligi so'xta bo'lgan chiroq asta-asta xiralashib, bir po'p etdiyu o'chdi. Umrixon qorong'ida timirskilanib joy soldi, yana alla-pallagacha u yonboshidan-bu yonboshiga ag'darilib yotdi.

Ertalab ko'zini ochsa, deraza oynalari qirov boylabdi. Laylak hamon qimirlamay iyagini ko'rpachaga qo'yganicha ko'zlarini javdiratib yotibdi.

Umrixon tashqariga chiqdi. Qor tingan.

Hammayoq oppoq. Kurtak yozib qolgan tol novdalari egilib yerga tegay deb turibti. O'rik shoxidan ayvon ustuniga tortilgan kir arqoni yo'g'onlashib ketibdi. Obdastada qolgan suv muzlabdi.

Birdan Umrixonning ko'zi qordagi izlarga tushdi. Kimningdir tovug'i hovlida tong otguncha kezibdi. Qorda aylanma izlar, goh sudralgan, goh yurgan. Iz oxiri Umrixon kecha suvagan va o't yoqib suv qaynatgan o'choq oldiga borib to'xtagan. Umrixon o'choq oldiga bordi. Qarasa, bir laylak o'choqdan boshini chiqazib qotib qopti. U bu sirning ma'nosiga yetdi. Bu uydagi laylakning jufti. Kecha savat uyada ikkovlashib ko'klamni chaqirishayotgan edi. Sovuq izg'irin uyalaridan quvgan. Qorong'ida bir-birini yo'qotganlar.

Qushlar juda sezgir jonivor bo'ladi. Juftining shu hovliga kirgan izini sezgan-u, sovuqda karaxt bo'lib izini yo'qotgan. Kechasi bilan boshpana, issiq joy qidirib, qor kechgan. Oxiri, hali kunduzgi o'tning tafti ketmagan o'choqqa bosh suqib, shu joyda muzlab qolgan...

Umrixon beixtiyor terak uchiga qaradi. Savat uya ham qorda hurpayib qopti. U o'ylab o'tirmay oshxonadan ketmonni oldiyu laylakning murdasini avaylab ko'targanicha chorboqqa kirdi. Devor tagini kovlab, muzlagan laylak ustiga tuproq tottdi. Keyin ezilib, ko'zlari namli, motamsaro bir holda uyga kirdi. Laylak hamon joyidan qimirlamasdi. Eshik ochilganda u boshini ko'tarib, umid bilan yalt etib qaradi. Kim biladi, u juftini kutayotgandir.

To qor erib, yana kunlar isib ketguncha Umrixon unga andarmon bo'lib turdi. Shu orada Umrixonning boshiga qora kun tushdi. Pochtachi eshik qoqdi. Uning betiga qaramay xat berdiyu shoshgancha ketdi. Qoraxat. Umrixon urushda shahid bo'lganlar uyiga kelgan qoraxatlarni ko'raverib qanaqaligini bilib qolgan edi. Birpasda ko'z oldi qorong'ilashdi-yu, ostonaga o'tirib qoldi. Xayoliga hech narsa kelmas, o'zi esa hech narsani ko'rmas edi.

Shu ko'yi u qancha o'tirganini bilmadi. Bir mahal xotirasi o'rniga kelganday bo'ldiyu dod deb yubordi.

Kimdan, qaysi biridan, o'g'lidanmi, eridanmi?

O'qdek otilib o'rnidan turdi. Ro'moli o'tirgan joyida qoldi. U to'xtamay yugurardi. Yugurganida sochlari to'zg'ib ketdi. Yo'lda uchragan odamlar uning ahvolini ko'rib to'xtatishar, orqasidan qarab qolishardi. Oxiri u pochtachini quvib yetdi. Yelkasiga osilib, ko'ylagini yirtib yubordi. U negadir bu shum xabarni mana shu odam olib kelgan deb o'ylardi. Shu topda u faqat shuni bilardi: pochtachi yo erini, yo o'g'lini o'ldirgan.

Odam to'plandi. Ular pochtachini Umrixonning changalidan ajratib olishdi. Xotinlar Umrixonni suwab, uyiga olib kelib qo'yishdi. Shu kuni u eridan judo bo'lgan edi. Uyning bir burchida laylak, bir burchida Umrixon qimirlamay o'tirishardi. Umr bo'yi shu alfozda o'tirib bo'lmaydi-ku. Umr bo'yi ko'zyosh to'kib bo'lmaydi-ku! Shu alfozda bir umr o'tiraversa, shol bo'ladi, shu alfozda tinmay ko'zyosh to'kaversa, odam bolasi ko'r bo'ladi-ku!..

Oftob charaqlab ketdi. Umrixon ham o'rnidan turdi. Derazalardan uyga yana ko'klam shabadasi kirdi. Bir-biriga o'rganib qolgan ikki alamzada hovliga chiqishdi. Laylak qanotlarini kerib bir intildiyu beg'ubor osmonga ko'tarildi. Umrixon uning terak uchiga qarab intilganini kuzatib turadi. Laylak uyasiga qo'nmadi, yana qaytdi, chorbog' tepasidan, uy tepasidan aylandi, olislarga qarab ketdi, yana qaytdi. U juftini izlardi. Kuni bilan u goh uyaga qo'nar, goh qanot qoqib allaqaerga qarab uchib ketardi. Kech kirib savat uyada yana uning nog'orasi taraqladi. Endi u avvalgidek sho'x kuylamasdi, uning nog'orasi mungli edi...

Ko'p o'tmay shaharlarga o't qo'ygan, odam qonini daryo qilib oqizgan urush tugadi. Hammayoq chinakam ko'klam libosida edi o'sha kun. Tomlarda lolaqizg'aldoq gulxani yonardi. Bolalarning qo'li qulupnay suvidan qizil, qizlar qulog'iga qo'shaloq gilosdan isirg'a taqilgan edi.

Qishloq ko'chalari gavjum. Xonadonlarda ko'pdan unutilgan patefon tovushi. Kelinchaklarning yuziga rang kirdi. Umrixonning hovlisidagi ariq bo'yida ikki tup gul-sapsar ochildi. Yigitlar kelishyapti. Terak uchida laylak nog'ora chaladi. U kimni kutayotganikin? Umrixonning ham bag'ri to'ldi. O'g'li qaytdi.

Yana bahor keldi. Mana shu bahor Umrixon kelin ko'rdi. To'yda kuni bilan chorbog' tepasida laylak nog'ora chaldi. Ammo Umrixon nevara

ko'rganda ko'pdan qadrdon bo'lib qolgan laylak kelmadi. Uyasi huvillab qoldi. Umrixon bo'sh uyaga ma'yus tikilib, o'yga toldi. Kim biladi, laylak qaydadir hijron dardida olamdan o'tgandir. Shu-da, qachondir o'lmoq bor. Ammo hijron dardida o'lib ketishni o'ylasang, dunyo ko'zingga qorong'i bo'lib ketadi. Yaxshiyam zuryod bor. Ana shular baxti uchun yashaging keladi. Ayni shular ilinji odamzodni, butun jondorni yashashga chaqiradi. Hademay huvillab qolgan uyaga ikki laylakcha keldi. Kim biladi, ular balki o'sha laylakning bolalaridir. Harqalay, uya bo'shab qolgani yo'q-ku!

Yillar o'tib ketdi. Hamma narsani Umrixon unutdi. Nevarasining sho'xligi uydan hijron alamlarini quvib chiqardi. Bolaning yigit bo'lishini, safga qo'shilishini kutib entikadi. Ayniqsa, kunduzlari uyga bola to'lib ketadi. Ularning shovqini, kulgusi, gap-so'zlari Umrixonning yuzlaridagi ajinlarini yozib yuborgandek bo'ladi. Tezroq nevaraginamning to'yini ko'rsam, deydi. Yashagisi keladi. Ammo har bahor laylak kelganda, chorbog' tepasida uning nog'orasini eshitganda yuragi ezilib ketadi. Bu tovush unga eridan kelgan qoraxatni, yarim qorong'i uyda ikki hijronzadaning tovushsiz yig'lagan kunlarini eslatib qo'yadi.

Bugun yana laylak keldi. U qanotida ko'klam olib keldi. Ko'cha tarafdin maktabga o'tayotgan bolalarning tovushi eshitilyapti. «Laylak keldi, yoz bo'ldi...» Bu nevarasining ovozi. Bu ovoz olamdagi barcha tovushlarni bosib ketgandek bo'ldi. Go'yo butun dunyodagi odam bolasi tomga chiqib, shu bolaning sevinch to'la tovushiga quloq solayotgandek...

* * *

HUSNIDDIN SHARIPOV

ONA MEHRI

Bilasizmi, qadim-qadimda
Kuz bo'lmagan, kish ham bo'lmagan.
Gul va yaproq kuchgan zaminda
Odamlar ham sira o'lmagan.
Yallalarga tutashib «yor-yor»,
«Yor-yor»lardan alla tug'ilib,
Yashayvergan hamma baxtiyor,
Bog'lar aro qushday yig'ilib.

Yillar o'tib,
Qarigach kam-kam
Va g'arq bo'lgach xusni ajinga,
Davo izlab borardi odam
Mangu iliq ummon-azimga.
Har narsaga - bir san'at nasib,
Dengizning ham bor edi sehri:
Suvi tegsa,
Tushardi tuzib
Tanda qarib-qaqshagan teri.
Qaddi-qomat yana barkamol,
Chehra yana chiroyga to'lib,
Yigit bo'lib kaytar edi chol,
Qaytar edi kampir

qiz bo'lib.

Shu tariqa aylanib hayot,
G'arazi yuk,
Arazi ham yuk,
Yoshu kekxa yashar edi shod,
Bir-biridan doim kungli to'q.
Keyin esa...

Kunlardan bir kun
Farzand kurdi munis bir ayol.
Chaqalog'i to'qliday durkun,
Sergak edi sinchalak misol.
To'lg'oqlarda bo'shab bo'g'ini,
Ona sezib o'zini xasta,
Majbur bo'ldi,

qo'yib o'g'lini,
Dengiz sari bormoqqa asta.
Tez orada,

qilganday parvoz,
Qaytdi uyga yana yosh bo'lib:
Tishlari dur, ko'zlari olmos,
Oq yuzli va qora qosh bo'lib.
Ulkan edi kuvonchi qalbda,
Sog'inchlari esa undan mo'l.
Muxabbati cho'g'lanib labda,
Uzatdi u farzandiga qo'l,
Titrab ketdi va lekin tani,
Axir,

qarang,

Afsus va hayhot,
Achom-achom aylamay uni,
Bola birdan ko'tardi faryod.
Emasdi bu g'ashlik yo zarda!
Gap shundaki,
 bo'lsa ham ziyrak,
Onasini,
 birinchi marta,
Taniyolmay qolgandi go'dak.
Mayli,
 sochi qorami - oqmi,
O'z onasin qilardi talab.
Kecha-kunduz yirtib tomoqni,
O'z onasin qilardi talab.
Ona avval tuydi iftihor
O'g'li buncha sevganligidan.
So'ng his etdi o'zini nochor
Buncha zor-u, buncha yig'idan.
Qaysi ayol chidaydi, ahir,
Ko'z yoshga g'arq o'g'lin ko'rmoqqa?!
Nima qilsin?

 Yo'l oldi oxir
U qaytadan sohir qirg'oqqa.
Istab topdi tunov kun o'zi
Tashlab ketgan qari terisin,
Mana,
 porlab bolaning ko'zi,

Tosh bo'lsa ham dardi,
 erisin:
O'z to'zigan po'stini ona
Yelkasiga ildi qaytarib,
O'g'lonining yoniga yana
Avvalgiday qaytdi u qarib.
Qaddin ammo his etdi baland
O'g'li tanib,
 qoqqanda qanot.
Bo'lmas ahir baxtiyor farzand
Kulgusidan ortiq mukofot!
Ko'chib endi mehr ziyosi,
Gudak gulday o'sib borardi.
Volida ham umridan rozi,

Umri esa
tuzib borardi.
Lekin otmas terisin yulib,
Avaylardi bolasin g'amdan
Va...
Olamda birinchi bo'lib
O'sha ayol o'tdi olamdan.
Men - hayotning sodiq askari,
G'azabim bor nomard o'limga.
Onalarga olqish aytgali
Qalam oldim bugun qo'limga.
Yangrayversin bilmasdan qayg'u
Farzandlarning qo'lidagi soz!
Siz va menga bu toza tuyg'u
O'sha munis onadan meros.

* * *

O'TKIR HOSHIMOV

URUSHNING SO'NGGI QURBONI

Hikoya

Shoikrom ayvon to'ridagi sandal chetida xomush o'tirardi. Allaqachon bahor kelib, kunlar isib ketganiga qaramay, hamon sandal olib tashlanmagani, ammo hech kim bu to'g'rida o'ylab ko'rmaganini u endi payqaganday g'ashi keldi. Bo'z ko'rpa ustidan yopilgan, shinni dog'i qotgan quroq dasturxon ham, hozirgina go'jadan bo'shagan sopol tovoq, bandi kuygan yog'och qoshiq ham uning ko'ziga xunuk ko'rinib ketdi. Ammo beparvolik bilan qo'l siltadi-yu, do'ppisini sandal ustiga tashlab yonboshladi.

Yarim kecha bo'lib qolgan, atrof jimjit. Faqat olislarda it uliydi. Ayvon to'sinidagi uzun mixga ilig'liq lampochka xira nur taratadi. Chiroq atrofida o'ralashgan chivinlar bir zum tinmaydi. Hovlining yarmigacha ariq tortib ekilgan qulupnay pushtalari orasida suv yaltiraydi. Onda-sonda rang olgan qulupnaylar ko'zga tashlanib qoladi. Qayoqdandir shamol keldi. Hovli etagidagi yong'oq shoxlari bir guvillab qo'ydi. Shoikrom uyqu elita boshlagan ko'zlari bilan o'sha tomonga qaradi-yu, ter hidi anqib turgan lo'labolishga boshini tashladi. Shu ondayoq yana o'sha tovoqqa, bandi kuygan qoshiqqa ko'zi tushib, tag'in g'ashlandi.

«Ziqna bo'lmay o'l! - deb o'yladi xotinini so'kib. - Azaldan qurumsoq edi, zamon og'irlashgandan buyon battar bo'ldi». Ichkarida chaqaloq yig'ladi. Beshikning g'irchillagani eshitildi. Bola xuddi shuni kutib turganday, battar big'illay boshladi. Kattasi ham uyg'onib ketdi shekilli, qo'shilishib yig'lashga tushdi. Shoikrom siltanib qaddini rostladi.

- Ovozini o'chir, Xadicha! Ichkaridan xotinining beshikni mushtlagani, zardali tovushi eshitildi:

- Ovozi o'chsa koshkiydi!

To'qqiz kechasida jin tekkan bunga! «Kambag'alning ekkani unmaydi, bolasi ko'payadi o'zi, - deb o'yladi Shoikrom ijirg'anib. - Shu kunimdan ko'ra urushga borib o'lib keta qolganim yaxshiydi».

Uni urushga olishmadi. To'qimachilik kombinatida montyor yetishmasmidi yo o'zi yaxshi ishlardimi, har qalay, uni olib qolishdi. Shoikrom urush boshlanishidan sal oldin uylangan edi. Urush bo'ldi-yu, zamona o'zgarib ketdi. Bir xil odamlar tirnoqqa zor. Uning xotini bo'lsa, yonidan o'tib ketsa ham boshqorong'i bo'laveradi. Xudo bergandan keyin tashlab bo'larmishmi, deb ketma-ket uchta qiz tug'ib berdi. Urushning qora qanoti uzoqlab ketgan bo'lsayam, erta-indin Gitlarning to'ng'iz qo'pishi ko'rinib qolgan bo'lsayam, hamon uning soyasi odamlar boshiga ko'lanka tashlab turibdi. Hali u qo'shninikida aza ochiladi, hali bu qo'shninikida.

Hovli etagidagi pastak eshik g'iyqilladi. Shoikrom kafti bilan ko'zini chiroqdan pana qilib qaradi-yu, shu tomonga kelayotgan onasini ko'rdi. U uylanganidan keyin otadan qolgan hovlini o'rtadan ikki paxsa devor olib bo'lishgan. Bungayam bir chekkasi Xadichaning injiqligi sabab bo'lgan edi. Har xil ikir-chikir gaplar chiqaverganidan keyin Umri xola ro'zg'oring boshqa bo'lsa o'zingga qayishasan, deb ularning qozonini bo'lak qilib berdi. O'zi kichik o'g'li Shone'mat bilan narigi hovlida qoldi.

Rangi uniqqan chit ko'ylak ustidan nimcha kiyib olgan Umri xola sharpaday unsiz yurib keldi-da, yapaloq «musulmon» g'ishtdan yasalgan zinadan ayvonga ko'tarildi.

— Hali uxlamovmiding? - dedi u zinadan enkayib chiqayotganida surilib ketgan ro'molini qayta o'rab.

- Ko'rmaysizmi, chaqaloq tinchimayapti. O'zim itday charchaganman.

- Bola bo'lgandan keyin yig'laydi-da, - dedi Umri xola yupatuvchi tovushda.

- Yotaver, bolam. - U yana o'sha unsiz odimlar bilan ichkari uyga kirib ketdi. Qaynona-kelin bir balo qilib bolalarni tinchitishdi. Keyin ikkovlari boshlashib chiqishdi. Xadicha bir qo'lida choynak-piyola, bir qo'lida zog'ora non keltirib, dasturxon ustiga qo'ydi.

- Choy o'lib qopti, - dedi u zog'ora ushatarkan.

Umri xola Shoikromning yonboshiga, shaparak ko'rpachaga o'tirdi.

- Ol o'zing ham, - dedi u tomirlari bo'rtib chiqqan qo'llari bilan sochilgan uvoqlarni yig'ib og'ziga solarkan. Shoikrom onasining barmoqlari tars-tars yorilib ketganini endi payqadi. Ilgari ham shunaqamidi, yo'qmidi, eslay olmadi.

- Ovqatingdan qolmadimi? - dedi u cho'kkalab o'tirgancha choy quya-yotgan xotiniga qarab.

Xadichaning uzunchoq sarg'ish yuzi qizardi. Aybdordek mahzun tovushda uzr so'radi:

- Qolmovdi-ya.

Shoikrom uning qizarganidan yolg'on gapirayotganini sezdi. Kim bilsin, ertalab o'ziga isitib berish uchun shunaqa deyayotgandir...

- Yo'q, bolam, ovqat kerakmas, - dedi Umri xola shoshilib. -Xayol surib yotib uyqum o'chib ketdi... - U bir lahza jim qoldi-da, o'ziga gapirganday sekin qo'shib qo'ydi: - Payshanba kuni Komil tayibning uyiga boruvdim. Har kuni nahorga bir kosadan qo'y suti ichsa, dard ko'rmaganday bo'lib ketadi, dedi.

- Hozir qo'y suti qatta, - dedi Xadicha. - Sigir suti otliqqa yo'g'u... Shu paytda sigirimiz tuqqan bo'lardi-ya.

Shoikrom xotinining gapini eshitmadi.

Birdan uning ko'z o'ngida pastak deraza ostida shiftga tikilib yotgan ukasi jonlandi. Bir hovlida turib o'n kundan buyon holini so'ramaganiga afsuslanib, ichidan xo'rsiniq keldi.

Shone'mat Rossiyadan ko'chirib keltirilgan zavod qurilishida ishlay boshlaganida uni urushga olishmaganidan Shoikrom suyungan edi. Gap boshqa yoqda ekan. Ukasi sil ekan. Shuning uchun qoldirishgan ekan.

Mana, uch oydirki, yerga yopishib yotibdi. Shoikrom o'n kuncha ilgari ishga ketayotib birrov kirib ukasidan hol so'ragan edi. O'shanda Shone'matning qoqsuyak bo'lib qolganini, katta-katta ko'zlari nimagadir chuqur ma'no bilan o'ziga tikilganini ko'rgan edi.

«Yaqinda o'ladi, - deb o'yladi u onasining ko'ziga qaramaslikka harakat qilib, - bari bir o'ladi».

- Tuzukmi? — dedi u hammasi uchun o'zi aybdorday qovog'ini solib.

- Shukr, - Umri xola qult etib yutindi. - Hozir uxladi. - Onasi shu topda chiqib ovora bo'lmagin, degan ma'noda, gapirganini Shoikrom tushundi.

- Ertalab xabar olaman, - dedi u onasi o'rnidan turganida.

- Sendan nega gina qilarkan, bolam, - dedi Umri xola ayvon labida to'xtab. - Ko'rib turibdi-ku. Ertalab chiqib ketasan, yarim kechada qaytasan. Bu kunlar unut bo'lib ketadi, bolam.

- Zinaga yechgan kalishining bir poyi to'ntkarilib qolgan ekan, Umri xola oyog'ining uchi bilan to'g'rilayman deb, ancha ovora bo'ldi. Keyin

zinalardan enkayib tushdi-yu, sharpaday unsiz yurgancha, hovli etagiga qarab ketdi. Pastak eshik g'iyqillab ochilib yopildi.

- Padariga la'nat shunaqa turmushning! - dedi Shoikrom bo'g'ilib. Keyin dasturxonni yig'ishtirayotgan xotiniga o'shqirdi: - Seniyam padaringga la'nat! Tumshug'ingni tagidan sigiringni yetaklab ketsa-yu, anqayib o'tirsang.

- Nega menga o'dag'aylaysiz? - Xadicha tovoqni qoshiqqa urib, yig'lamsiradi. - Nima, meniyam Ilhom samovarchining xotiniday so'yib ketsinmidi? Siz kechalari smenda bo'lsangiz.

Men uchta jo'ja bilan jonimni hovuchlab o'tirganim yetmaydimi?!

Shoikrom xotinini tarsakilab yubormaslik uchun yuzini o'girib, tishini g'ijirlatdi.

Suv qalqisa, loyqasi yuqoriga chiqqanday, zamon qalqiganidan buyon yomon ko'paydi. Erta bahorda ularning tug'ay deb turgan sigirini o'g'irlab ketishdi. O'sha kecha Shoikrom tungi smenada edi. Kechasi bilan sharros jala quyib chiqdi. Shoikrom tong-saharda bir nimani sezganday ko'ngli g'ash tortib, uyiga qaytdi. Kelsa, xotini, bolalari, onasi dod solib o'tirishibdi. Xadicha og'iroyoq emasmi, o'zi bilan o'zi ovora bo'lib bilolmay qolibdi.

Ertalab tursa, ko'cha eshik lang ochiq, yong'oqqa bog'log'liq sigir yo'q.

«Shu paytgacha sigir tug'ardi, ukamning og'ziga aqalli bir kosa sut tutardim, - deb o'yladi Shoikrom o'kinib. - Qani o'shalar, qo'limga tushsa, chopib tashlardim».

Shundoq deydi-yu, egasi ming poylasin, o'g'ri—bir. Mana, bundan ikki oycha ilgari Ilhom samovarchining xotinini pichoqlab ketishdi. Bechoraning bittayu bitta echkisi bor ekan. Hovliga o'g'ri tushganini bilib, xotin sho'rlik dod solibdi. Eri choyxonada ekan. Yugurib borib echkining arqonidan ushlaganmi, xullas, yetib kelgan qo'ni-qo'shnilar qora qoniga belanib yotganini ko'rishibdi.

- Shu kunda yana o'g'ri oralab qoldi, - dedi Xadicha ko'rpachani qoqib tancha chetiga solarkan. -

Qulupnay qizarmasidan bitta qo'ymay terib ketyapti.

- Vahima qilma! - dedi Shoikrom qovog'ini uyib. - Bolalar terib yegandir. O'g'ri qulupnayga keladimi?

- Og'ziga bir dona olgan bo'lsa, buyurmasin. Nega kelmas ekan? Bir hovuchini opchiqib sotsa bir kosa jo'xori beradi. Ana, borib qarang, devorning bir cheti o'pirilib yotibdi!

- Vahima qilma! - dedi Shoikrom yana g'o'ldirab. Ammo bu safar o'zining ham yuragi seskanib ketayotganini payqadi. Ko'nglida paydo bo'lgan g'ashlikni sezdirmaslik uchun hovliga tushdi. Sekin yurib, qulupnay pushtalari oldiga keldi. Ariqlardagi suv chiroq nurida yaltirab,

shamolda jimirlar, marjonday terilib rang olgan qulupnaylar suvga tegay-tegay deb turardi.

«Rost-da, - deb o‘yladi u pushtalar atrofida aylanarkan, - bir hovuch qulupnayga bir tovoq jo‘xori beradi. Tansiq narsa... Xadicha yolg‘on gapirmaydi. Bolalar yegan bo‘lsa, buyurmasin, deyapti-ku. Pishiq, yo‘latmaydi...»

Bultur xotini xuddi shu qulupnay tufayli onasini ham qattiq ranjitgan edi. Umri xola bir hovuch qulupnay olgan ekan, Xadicha bolalarga non puli bo‘lar deb ekkanmiz, norastalarning nasibasiga tegmang, deb bobillab beribdi. Shoikrom o‘shanda onasining yoz bo‘yi kelini bilan yuzko‘rmas bo‘lib yurganini esladi-da, yana shu gap xayoliga keldi: «Xadicha anoyi emas, qurumsoq...»

U aylanib yong‘oq tagiga bordi. Bordi-yu, chindan ham ko‘cha tomondagi devorning bir cheti o‘pirilganini, ostiga tuproq to‘kilganini ko‘rib, yuragi orqasiga tortib ketdi. Nazarida devorning kemtik joyidan birov mo‘ralab turganday bo‘ldi. Yong‘oq shoxlarining shamolda vishillashi ham, oyog‘i ostida to‘kilib yotgan devor tuprog‘i ham shubhali, vahimali ko‘rinib, darrov orqasiga qaytdi.

Xadicha allaqachon uyga kirib ketibdi. U chiroqni o‘chirib, sandal chetiga yotdi-yu, ko‘nglidagi g‘ulg‘ula kuchayib ketaverdi. Kuzda o‘zi bilan ishlaydigan yigitning hovlisidagi so‘ri-tokdan g‘arq pishib yotgan uzumlarini o‘g‘irlab ketishganini esladi. Shamol borgan sari avjga chiqar, hovlidagi yong‘oq barglari shovillab, shoxlari shubhali g‘irchillar, allakim ship-ship qadam bosib, ayvon labiga kelayotganday bo‘lardi.

Xadicha rost aytadi. O‘zi kechalari smenada bo‘lsa, xotini Uchta jo‘ja bilan jon hovuchlab tong ottirsa, o‘g‘riga o‘ljaning katta-kichigi bormi? Qo‘liga nima ilinsa olaveradi-da. Bordi-yu, o‘zi yo‘g‘ida uyini o‘g‘ri bossa, xotini dod solsa, pichoqlab tashlasa. U yoqdan onasi chiqsa, uniyam pichoqlasa... «Vijdotsizlar! Odamlarning boshiga kulfat tushganidan foydalanib qoladiganlarni qirish kerak».

Birdan xayoliga kelgan fikrdan uning vujudi titrab ketdi. Qora kunlari uchun, ne umidlar bilan tishida tishlab yurgan g‘unajinini o‘g‘irlagani uchun, o‘lim to‘shagida yotgan ukasining oxirgi nasibasidan mahrum qilgani uchun, non puli bo‘lar deb yetishtirgan mevasidan judo qilayotgani uchun shundoq qasos olsinki o‘sha xudobexabarlardan.

U o‘rnidan sakrab turib ketdi. Chiroqni yoqib, otilib hovliga tushdi. Hamon shamol o‘kirar, osmonning goh u, goh bu burchida chaqmoq yaraqlab, yong‘oq shoxlarn shubhali g‘iyqillar, ammo endi bular uni qo‘rqitolmas edi. U yonboshidagi oshxonaga kirdi-yu, cho‘ntagidan gugurt olib chaqdi. Titroq qo‘llari bilan qorayib ketgan devordagi mixga ilig‘liq turgan ikki o‘ram simni oldi.

Bir vaqtlar urushdan oldin bu simlarni bazmlarga olib borar, odamlarning hovlisini mash'aladay yoritib berardi. Endiyam yaxshilikka xizmat qilsin!

«Menga desa otib yubormaydimi! - deb o'yladi u ayvon labiga cho'qqayib o'tirganicha usti yopiq simni ochiq simga ildam ularkan. - Harna bitta haromxo'rni o'ldirganim. Bittasi o'lsa, boshqalari adabini yeydi».

U chaqqon harakat qilar, a'zoyi badani terlab ketgan, ammo buni o'zi payqamas, faqat bir so'zni takrorlardi: «Menga desa otib yubormaydimi!»

U simning ochiq qismini qulupnay pushtalari ustiga uloqtirdi. Sim ilonday bilanglab pushta ustiga tushdi. Yopiq qismini ayvon etagidan olib o'tdi-da, bir uchini ustundagi ilgakka tiqib qo'ydi. Keyin birdan bolalar kechasi hovliga tushsa nima bo'ladi, degan xayol miyasiga keldi-yu, uyga kirdi. Xadicha yotgan joyida uyqusirab boshini ko'tardi.

- Ha?

- Hovliga chiqma, bolalar ham chiqmasin, o'ladi! - dedi Shoikrom ko'zlari yonib.

Xadicha hech nimaga tushunmadi shekilli, «xo'p», dedi-yu, boshini yostiqa tashladi. Zum o'tmay tekis, chuqur nafas ola boshladi. Shoikrom ayvon chirog'ini o'chirib, yana uyga kirdi. Har ehtimolga qarshi shundoq eshik tagiga, namatga ko'ndalang yotib oldi.

«Menga desa otib tashlamaydimi?» deb o'yladi yana o'shanday zarda bilan. Shu topda negadir bolalarini emas, xotinini ham emas, ukasini o'yladi. Shone'mat bolaligida ham zaifgina edi. Shoikrom uni har kuni maktabdan o'zi olib kelar, ikkinchi smenada dars tugagunchsa poylab o'tirardi. Otasi o'lganida Shoikrom oltinchida, ukasi ikkinchida o'qirdi. O'shanda Shone'mat yig'lamagan, ammo ichikib kasal bo'lib qolgandi. Ona-bola uni avaylab katta qilishdi. Endi bo'lsa, besh kunligi qoldimi yo'qmi, aka bo'lib xabar ham ololmaydi. Shoikrom uxladimi, yo'qmi, bilolmadi. Bir mahal bola yig'ladimi yo tashqarida shamolning guvillashi aralash dahshatli bir faryod qulog'iga kirdimi, anglay olmay qoldi. Sapchib o'rnidan turib ketdi. Ayvon chirog'ini yoqishi bilan qulupnay pushtasida muk tushib yotgan odam gavdasini ko'rdi-yu, dahshatdan qotib qoldi. Shu ondayoq xato qilganini, qotillik qilganini payqadi. Sim uchini shartta ilgakdan yulib olib, hovliga otildi. «Boshqalari qochdi», degan fikr lip etib xayolidan o'tdi. Pushtalar ustidan sakrab-sakrab yurib borarkan, oyog'i botib ketayotganini payqadi. Keyin buklanib yotgan odamdan uch qadam beriroqda to'xtadi-yu, birdan cho'kkalab qoldi. Bir lahza ko'zlari olayib tikilib turdi-da, ko'ksidan shamol g'uvurini ham, o'z vujudini ham larzaga soluvchi bir nido otilib chiqdi:

- Oyi-i-i!

U boshidan hushi uchib borayotganini elas-elas his qilib o'zini yerga otdi. Titroq qo'llari bilan loy changallaganicha cho'kkalab ko'ksiga mushtlay ketdi.

- Oyi! Oyijon!

Umri xola bir qo'li bilan uniqqan chit ko'ylagining etagini mahkam changallab olgan, etak ichida ikki hovuch pishgan-pishmagan aralash qulupnaylar ko'rinib turar, boshqa qo'li bilan esa ilondek simni ushlab turardi. Shoikrom uning qulupnay qizili yuqqan, yorilib ketgan barmoqlarini, bo'rtgan tomirlarini aniq ko'rdi. Nariroqda, loyli ariq ichida uning kalishi yotar, chamasi, sim oyog'iga tekkanida yulib olmoqchi bo'lganu, qo'lga o'ralashib yiqilgan edi.

Shoikrom loyli marzadan emaklab borgancha, o'zini onasining quchog'iga otdi.

- Oyijon, oching ko'zingizni! - dedi u gezarib ketgan lablari bilan onasining muzday yuzidan o'pib.

U anchadan keyin o'ziga keldi-yu, tepasida xotini turganini, qizchalari yig'layotganini payqadi. Boshini ko'tarishi bilan marza chetida cho'nqayib o'tirgan Shone'matga ko'zi tushdi. Necha haftalardan buyon o'rnidan jilmay yotgan ukasi, aftidan, qandaydir kuch topib emaklab chiqqan, ko'ylagining yelkalari osilib turar, katta-katta ko'zlari vahima bilan boqar edi.

- Nima qilib qo'ydim, ukam! - dedi Shoikrom yana balchiqqa belangan kafti bilan yuzini changallab. Keyin tag'in onasining ustiga o'zini tashladi. U onasini ko'tarishga urinar, ammo onasining ikki buklangan gavdasi negadir hech tiklanmas edi.

- Sut ichmay zahar ichsam bo'lmasmidi, - dedi Shone'mat ovozi titrab. Shoikrom bu ojiz, titroq tovushdan seskanib, ukasiga tikilib qoldi.

- Zahar ichsam bo'lmasmidi, - dedi Shone'mat yana o'sha ohangda. Aftidan, u yig'lay olmas, yig'lashga madori yetmasdi. - Kechayam aytuvdim, ko'nmadilar. Qulupnayga sut alishadi, dedilar.

Shoikrom boshqa hech nimani eshitmadi. Eshitilmadi. Foydasi ham yo'q edi.

* * *

Umri xolani peshin namoziga chiqarishdi. Go'ristondan chiqib kelishayotganida Shoikrom odamlarning o'zaro gapini eshitib qoldi:

- Urush tamom bo'pti, eshitdingizmi?

* * *

O'ZBEGIM

Tarixingdir ming asrlar
Ichra pinhon, o'zbekim,
Senga tengdosh Pomiru
Oqsoch Tiyonshon, o'zbekim.
So'ylasin Afrosiyobu
So'ylasin O'rxun xati,
Ko'hna tarix shodasida
Bitta marjon, o'zbekim.
Al-Beruniy, Al-Xorazmiy,
Al-Forob avlodidan,
Asli nasli balki O'zluq,
Balki Tarxon, o'zbekim.
O'tdilar sho'rlik boshingdan
O'ynatib shamshirlarin
Necha hoqon, necha sulton,
Necha ming xon, o'zbekim.
Tog'laring tegrangda go'yo
Bo'g'ma ajdar bo'ldi-yu,
Ikki daryo — ikki chashming,
Chashmi giryon, o'zbekim.
Qaysari Rum nayzasidan
Bag'rida dog' uzra dog',
Chingizu Botu tig'iga
Ko'ksi qalqon, o'zbekim.
Yog'di to'rt yondin asrlar
Boshingga tiyri kamon,
Umri qurbon, mulki toroj,
Yurti vayron, o'zbekim.
Davr zulmiga va lekin
Bir umr bosh egmading,
Sen — Muqanna, sarbador — sen,
Erksevar qon, o'zbekim.
Sen na zardusht, sen na buddiy,
Senga na otash, na sanam,
Odamiylik dini birla
Toza imon, o'zbekim.
Ma'rifatning shu'lasiga

Talpinib zulmat aro,
Ko‘zlaringdan oqdi tunlar
Kavkabiston, o‘zbekim.
Tuzdi-yu Mirzo Ulug‘bek
Ko‘ragoniy jadvalin,
Sirli osmon toqiga ilk —
Qo‘ydi narvon o‘zbekim.
Mir Alisher na‘rasiga
Aks-sado berdi jahon,
She‘riyat mulkida bo‘ldi
Shohu sulton o‘zbekim.
Ilmu she‘rda shohu sulton,
Lek taqdiriga qul,
O‘z elida chekdi g‘urbat,
Zoru nolon o‘zbekim.
Mirza Bobur — sen, fig‘oning
Soldi olam uzra o‘t,
Shoh Mashrab qoni senda
Urdu tug‘yon, o‘zbekim.
She‘riyatning gulshanida
So‘ldi mahzun Nodira,
Siym tanni yuvdi ko‘z yosh,
Ko‘mdi armon, o‘zbekim.
Yig‘ladi furqatda Furqat
Ham muqimlikda Muqiyim,
Nolishingdan Hindu Afg‘on
Qildi afg‘on, o‘zbekim.
Tarixing bitmakka, xalqim,
Mingta Firdavsiy kerak,
Chunki bir bor chekkan ohing
Mingta doston, o‘zbekim.
Ortda qoldi ko‘hna tarix,
Ortda qoldi dard, sitam,
Ketdi vahming, bitdi zahming,
Topdi darmon, o‘zbekim.
Bo‘ldi osmoning charog‘on
Tole xurshidi bilan,
Bo‘ldi asriy tiyra shoming
Shu‘laafshon, o‘zbekim.
Men Vatanni bog‘ deb aytsam,
Sensan unda bitta gul.
Men Vatanni ko‘z deb aytsam,

Bitta mujgon o‘zbekim.
Faxr etarman, ona xalqim,
Ko‘kragimni tog‘ qilib,
Ko‘kragida tog‘ ko‘targan
Tanti dehqon o‘zbekim.
O‘zbekim deb keng jahonga
Ne uchun madh etmayin!
O‘zligim bilmoqqa davrim
Berdi imkon, o‘zbekim.
Men buyuk yurt o‘g‘lidurman,
Men bashar farzandiman,
Lekin avval senga bo‘lsam
Sodiq o‘g‘lon, o‘zbekim.
Menga Pushkin bir jahonu
Menga Bayron bir jahon,
Lek Navoiydek bobom bor,
Ko‘ksim osmon, o‘zbekim.
Qayga bormay, boshda do‘ppim,
G‘oz yurarman gerdayib,
Olam uzra nomi ketgan
O‘zbekiston, o‘zbekim.
Bu qasidam senga, xalqim,
Oq sutu tuz hurmati,
Erkin o‘g‘lingman, qabul et,
O‘zbekim, jon o‘zbekim!

* * *

SHUKUR XOLMIRZAEV

NOTANISH ODAM

Hikoya

Ovga borayotgan edim, havo aynidi. «Bahor havosi-da, bir sevalab o‘tar», deb ketaverdim. Biroq sal o‘tmay yomg‘ir shunday quyib berdiki, birpasda ust-boshim ho‘l bo‘lib, badanimga yopishib qoldi. Shunda, turgan yerimdan ikki yuz qadamcha narida jar va jarga tushaverishda ovchilar, yo‘lovchilar qo‘nib o‘tadigan kamarcha borligi yodimga tushdi. Jarga yaqinlashishim bilan shuvoq isi aralash tutun dimog‘imga urdi. Kamarga

kirdim. O'rtada gulxan yonar, chetroqda oqchil chakmon kiygan, o'rta bo'y bir kishi eshagining ayilini bo'shatardi.

- Salomaleykum.

Notanish odam menga qaradi-da, boshimdan-oyog'imgacha ko'z yugurtirib chiqdi. U qirg'iz bashara, lekin qoshlari quyuq, qirq yoshlardan oshgan, baquvvat kishi edi.

- Aaalekum.

O't boshiga cho'nqaydim. Etigimni sug'urib, tagini olovga qaratib qo'ydim. Pidjagimni yechib, tizzamga yoydim. Notanish odam gulxan yoniga qaytdi, bir dasta shuvoqni tagiga qo'yib o'tirdi.

- Xo'-o'sh, yo'l bo'lsin, yigit? - dedi u. Uning ohangida allanechuk kinoya borga o'xshab ketdi.

- Ovga, qishloqdan, - qisqa javob berdim.

- Hali ovchiman dang? - daf'atan pixillab kuldi u va gulxanga o'tin qalay boshladi.

«Ovchiman! Buning nimasi kulgili?!» deb jerkib bergim keldi-yu, «ha!» deb qo'ya qoldim.

- Nega yomg'irda qoldingiz? - so'radi u jilmayishini qo'ymay.

- Qoldim-da.

- Yomg'ir yog'ishini bilmadingizmi?

- Qaydan bilay.

- Bulutni ko'rib edingizmi?

- Ha.

- Gallamang, ko'rganingiz yo'q.

- Obbo, mendan... nima istaysiz o'zi, amaki?

Suhbatdoshim menga xotirjam ko'z tashlab oldi.

- Kerakli narsani ko'ra bilishingizni istayman xolos. Ko'rgan bo'lsangiz: bulut tog'dan emas, cho'ldan ko'tarilayotgan edi. Ko'rinib turiptiki, bu bulut to'kkan yomg'ir ancha-muncha mahalda tinmaydi.

Agar bulut tog'dan pastlagan bo'lsa, uning yo'rig'i boshqa edi. Shuni ko'ra bilganingizda, ilgariroq o'zingizni panaga tortardingiz, suvga cho'milib, bunday qunishib o'tirmas edingiz.

Men tishimni tishimga bosib, jim qoldim.

Yomg'ir quyyapti. Kamarning «pesh buruni»dan tosh «ostonasi»ga sharillab loyqa, qizg'ish suv to'kilyapti. Nam shuvoq hidi anqiydi. Notanish odam o'rnidan turdi.

- Xafa bo'lmang, yigit.

Chaqmonning yoqasini ko'tarib, boshini qopladi, kamardan chiqdi. Sal o'tmay yarmisi ho'l bir quchoq o'tinni ko'tarib kirdi. Uni kamarning to'rrog'iga eltib tashladi-da, menga qaramay, «isina bering», deya yana chiqib ketdi.

«Isina bering? Olovini minnat qilganimi!» Pidjakni kiyib, o'rnimdan turdim. Kamardan chiqarkanman, notanish odamni ko'rdim. U pastda, soyning yoqasida yugura-ela, daryo toshqini toshlarning tagiga tiqib tashlagan shox-shabballarni terardi. «Ha, pishiq odam. Bu o'tinlarni uyga olib ketadi. Eshagiyam tayyor». Notanish odam o'tin uchun kamar bilan soy orasida yana uch-to'rt marta qatnagach, kiyimlarini siqib, joyiga kelib o'tirdi. Menga ko'z qirini tashlab, o'chayotgan cho'g'larni dag'al barmog'i bilan titkiladi.

- Tomosha qiling, yomg'irning yog'ishida ko'ngilga yoqadigan bir dilgirlik bo'ladi, - dedi u. - Ko'p yaxshi narsalar yodga tushadi. Ayniqsa o't yonida o'tirib tomosha qilsang. Keling-e, yigit, o'tiring.

Men, o'zim ham bilmayman, nima uchundir yumshab qoldim.

Belbog'ini yechib o'rta yoydi. Eshakdagi xurjundan bitta yog'liq patir bilan beshta qo'y qurtini olib belboqqa qo'ydi:

- Dasturxonga qarang.
- Rahmat, qornim to'q.
- Rahmatni yegandan so'ng aytasiz.

Men bitta qurtini olib shimiy boshladim.

Ikkalamiz ham jim, tashqarida shuvillab yog'ayotgan yomg'irga qarab o'tiribmiz. Soy sohiliga ko'kchil tuman o'rmalayapti. Sohilning so'l tomoni bug'doyi kuyib ketgan paykalday qorayib ko'rinadi. Uning ustiga bulutlardan yo'l-yo'l zangor chiziqlar osilib tushgan. Bora-bora u chiziqlar oqardi, qorayib ko'rinayotgan yerlar ham yorishdi. Atrof oydinlashib, ufq kengayib ketdi. Quyosh chikdi. Biz ham kamardan chiqdik.

- Xayr, yigit, ovingiz baror olsun, - dedi u. - Mening gaplarimdan xafa bo'lmang.

U eshagiga mindi. Mening xayolimga u terib kelib kamarga tashlagan o'tinlar keldi.

- Amaki, o'tiningizni unutdingizmi deyman?

- Yo'q, yigit, unutganim yo'q, - kulimsiradi u, - siz uyga olib ketadi deb o'yladingizmi?

Uyimda o'tinim bor. Mana, seryomg'ir kunlar boshlandi. Sizu bizga o'xshagan biron yo'lovchi bu kamarga kirib qolgudek bo'lsa, sovuqqa qunishib o'tirmasdan, tayyor o'tinni yoqib isinadi, shular uchun terdim.

U ketdi. Men kamar og'zida, undan ko'z uzolmay qarab qoldim.

* * *

ABDULLA ORIPOV

ONAJON

I

Necha kunki yo‘q oromim
Kelolmayman hushimga.
Onajonim kechalari
Kirib chiqar tushimga.

Qo‘llarida oq elpig‘ich
Oy nurida yaltirar.
Onajonim imlab meni
Qoshlariga chaqirar.

Keltirarlar goho beshik
Ko‘zlarida hayajon.
Yotar payting bo‘ldi-ku der,
Kela qol, der, bolajon.

Qaylargadir yuguraman,
Fig‘onimdan chiqar dud.
Yig‘lama, deb qo‘llaringa
Tutqazarlar so‘ng tobut.

Tongda ruhsiz ko‘z ochaman,
Qovurilar tanda jon.
Onajonim, bunday qilma,
Bunday qilma, onajon.

Axir o‘zing der eding-ku,
Silab o‘ksuk boshimni:
— Endi senga bersin umr,
Senga bersin yoshimni.

Afsus, o‘zing erta ketding,
Erta ketding olamdan.
Ukalarim bag‘rim ezar,
Ajradi deb onamdan.

Bevaqt xazon bo‘lmay har kim
Yashab o‘tsin dunyoda.
Onajonim, har kim oshin
Oshab o‘tsin dunyoda.

Garchi fano har kimsaga
Azaliy bir qismatdir.

Lekin, ona, tiriklik ham
Bilsang, yarim hikmatdir.

Tushlarimda, mayli, boshim
Silab turgin, onajon.
Qolganlarga endi umr
Tilab turgin, onajon.

II

U kun chetda oh chekardim
G'ussalarning dastidan.
Sen otamga pul beribsan
Yostig'ingning ostidan.

Aytibsanki, onasizlik
Kelmasin hech o'yiga.
Sarf qilingiz, menga emas,
Abdullaning to'yiga.

O, o'g'lingga sen shafqatni
Bilarding-ku, onajon.
Bundan ko'ra bag'rim o'ysang
Bo'lardi-ku, onajon.

Zarragina rahm etgali
Sabring menga yo'qmidi?
Onajonim, bundan o'zga
Jabring menga yo'qmidi?

Yo'qmidi hech o'zga gaping, —
Nola qilib so'ylasang.
Nahot, axir so'nggi dam ham
Farzandingni o'ylasang.

Axir orzu qochib ketmas,
Bitkazar-ku tiriklar.
Onajonim, bir kunini
O'tkazar-ku tiriklar.

Unutilar g'ussalar ham,
Orzular ham cho'zar bo'y.
Onajonim, balki bir kun
Aytganingday bo'lar to'y.

Balki sening qabring uzra
Ko'karganda gul, chechak,
Ostonamga qadam qo'yar,
Sen istagan kelinchak.

Kimdir uning yo'llariga
Balki gul ham sochadi.
Balki munis opajonim
Kel, deb, quchoq ochadi.

Balki do'stlar davrasida
Kamim bo'lmas hech qachon.
Lekin seni o'sha damda
Qaydan topay, onajon.

III

Esimdadir, titrar edim -
G'amgin, bolish pastida.
Kitobimni ko'rdim nogoh
Boshginangning ostida.

Toshday qotdim o'shal oni
Bor toqatdan ayrilib.
- Shoir o'g'lim, - deding menga
Sekingina qayrilib.

Onajonim, so'ng bor menga
Nafas qilding u zamon.
Shoir bo'lgan, deya balki
Havas qilding u zamon.

Onajonim, balki men ham
Bir kun shavqqa to'larman.
Balki men ham aytganingday
Bir kun shoir bo'larman.

Kuylay desam hurmatingni
Ushbu kunda tilim lol.
Balki faqat shu sababli
Shoir bo'lsam ehtimol.

Balki sarson-arosatda
Qolib ketmas bu tanim,

Kamolimni ko‘rar balkim,
Yurtim, ona Vatanim.

Payti kelib to‘lar bir kun
Paymona ham beomon.
Kuzatarlar meni ham so‘ng
Senga tomon, sen tomon.

Balki u kun boshim uzra
Do‘stlar bosh ham egadir.
O‘sha damgi iqbolim ham,
Onajonim, sengadir.

Dilda neki jur‘atim bor,
Dilda neki hayajon,
Bari, bari senga bo‘lsin,
Senga bo‘lsin, onajon.

Senga bo‘lsin bor hayotim,
Nomim, shonim bir yo‘la.
Xotirangga ushbu she‘rni
Yozdi o‘g‘ling Abdulla.

* * *

XAYRIDDIN SULTONOV

BIR OQSHOM ERTAGI

Hikoya

Uni qishloqda hamma taniydi-yu, ismini hech kim bilmaydi. Hamma uni «Qori», «Qori aka», deb chaqiradi, orqavarotdan esa «Ko‘r Qori», deb ataydilar. Ko‘cha-ko‘yda tuproqqa qorishib yuradigan ishtonchang go‘daklar uning ortidan: «Qoraka, Qoraka, bugun kino qanaqa?» deya chuvillashib qochadilar-da, sal nari borgach: «Elpese»ni aytib bering!» deb baqirishadi.

U bundan xafa bo‘lmaydi. Qachonlardir ota-onasi beshik ustida umid bilan qo‘ygan asl nomini o‘zi ham unutib yuborgandek, kulib qo‘ya qoladi. Xullas, past bo‘yli, yelkalari turtib chiqqan, yuzi iring‘ay hassasidek cho‘tir bukishi barchaga barobar beozor ermak - «Qori aka», vassalom.

Ko‘z o‘rnida - tuksiz qoshlar tagida yiltiraydigan ikkita ko‘kimtir soqqa; egnida - qishin-yozin qora trinkadan kamzul-shim, oyog‘ida - ukasi bir zamonda harbiydan kiyib qaytgan qo‘pol botinka; labida - ...qo‘shiq!

Qori ashula aytishni yaxshi ko‘radi. Yaxshi ko‘radi-yu, yaxshi aytmaydi. Yaxshi aytsa, yaxshi ko‘rmasdi-da. U pana-panada o‘zicha xirgoyi qilib yuradiganlardan emas - to‘ylarda rasmana o‘rtaga chiqib, goh taqsimcha, goh childirma chertib ashula tortadi.

Uning hovlisi qishloqning dala yo‘li boshlanadigan narigi chetida. Yaqin-atrofdan bu ikki xona, oldi peshayvonli uydin boshqa birorta imorat yo‘q. Uyi «tupkaning tagida»ligi sababli Qorini hech kim to‘y-ma‘rakaga aytmaydi. Lekin kechqurun necha joyda to‘y bo‘lsa, barchasida uning hoziru noziriligini hamma biladi.

Bugun ham shunday bo‘ldi.

Nog‘ora taraqlaydi. Surnay nola qiladi. Yigit-yalang o‘rtadagi gajakdor juvonning muqomiga mahliyo. Ko‘zlar sarxush, quloqlar batang.

Bu shovqin-suronni faqat Qorigina eshitmaydi. Taxta kursining bir chetida, piyoladagi sovib qolgan choyga tikilgan ko‘yi jimgina o‘tiribdi. Vujudi o‘ziga xo‘p tanish bo‘lib ketgan o‘sha bir og‘iz gapga mahtal:

- «Endi navbat — mahalliy xushovoz xonandalarimizdan Qori akaga!»

Ammo hali ungacha uzoq - yeru ko‘kni buzib suron solayotgan karnay-surnay tinaqoladiganga o‘xshamaydi.

Qori nursiz ko‘zlari bilan to‘rdagi chorpoyalarga sinchiklab razm soldi. Ishqilib, qari-qartanglar ketib qolmasin-da!

U buni ko‘p sinagan: chollardan birortasi davrani boshqarayotgan jingalaksoch, mahmadana yigitni chekkaga imlab, qulog‘iga nimadir deb shivirlaydi. Yigit o‘ng kaftini ko‘ksiga bosib iljayadi, borib mikrofonni olarkan, yana og‘zining tanobi qochadi:

- «Endi navbat — mahalliy xushovoz xonandalarimizdan...»

So‘ng Qori paypaslanib o‘rtaga chiqadi. Avvallari bu gapni eshitganida uyalar, g‘ashi kelar edi, axiyri ko‘nikib ketdi.

Sovib qolgan childirmani darhol qo‘liga tutqazadilar. Bir tomoq qirib, kulimsirashga urinadi-da, keyin...

Keyin nima qilishni Qori yaxshi biladi: qiy-chuvlarga, chor atrofda yog‘ilayotgan qochirig‘u luqmalarga kar bo‘lishi kerak, tamom-vassalom! Davrada qari-qartanglar ko‘proq bo‘lsa - ayni muddao: ortiqcha gap-so‘z ko‘tarilmaydi. To‘rttala ashulasini birdaniga aytadi: peshanasining terini artib, sekin joyiga o‘tiradi - tamom-vassalom!

Lekin hali ungacha uzoq, kutish kerak. To‘y ham qiyomat bo‘lyapti-da: Majid bug‘altir o‘g‘lini uylantiryapti-ya!

Qori osmonga qarab xomuza tortdi. «Yomg‘ir yog‘masmikan?» — deb o‘yladi.

Uning tayin bir kasbi yo‘q. Yoshligida, ko‘zi dardga chalinmasdan ilgari kolxoz bog‘ida ishlab yurardi. Ko‘zi xiralashib qolgach, pensiyaga chiqarishdi. O‘shanda qishloq sho‘rosining raisi, rahmatli Umar mesh bir kuni uni idorasiga chaqirib: «Qori, pensadaman, deb uzun kekirib

yotavermang, miltiqning o'qidek ovozingiz bor ekan, yurtning xizmatini qilib turing, kam bo'lmaysiz», deb tayinladi. Hatto bir-ikki to'yga o'zi yetaklab olib bordi. Shu-shu, Qori «Mahalliy xushovoz xonanda» bo'lib qoldi...

Surnay uzun nolish qilib tindi. Olag'ovur kuchaydi. Qori sergaklanib tizzalari orasidagi irg'ay hassasini o'ng qo'lga oldi. Jingalaksoch yigit iljayib o'rta chiqdi.

- Rahma-at, salomat bo'linglar! - deya xitob qildi u mashshoqlarga. - Aziz mehmonlar! Bugun Sotimboy bilan Dilafro'zxonning baxt to'yiga shahardan sevikli xonandamiz Umarxon akam o'z do'stlari bilan tashrif buyurganlar. Hozir Umarxon akam bu ikki yoshga baxt tilab, dil so'zlarini qo'shiq orqali ifodalamoqchilar. Marhamat, Umarxon aka.

Qori bilinar-bilinmas xo'rsinib, hassasini yoniga suyab qo'ydi. Navbat endi shaharlik mehmonlarga kelgan bo'lsa... Hali Obidjon bor, undan keyin Fotih, keyin Kabirqul, undan keyin...

- Ti-nklang, do'stlar: Umarxon akam qo'shiq aytadi, qalb qo'rini qo'shib aytadi!

Qori bosh chayqadi. Bu bola buncha so'zamollikni qaerdan o'rgangan ekan-a? Hammani og'ziga qaratib o'tiradigan bunaqa chiroyli gaplarni qaerdan olarkin? To'yda otarchilar-ku bo'lguvchi edi, endi davrani boshqaradigai «ocharchilar» ham chiqqan. Ilgarilari bunaqa emas edi.

Ilgarilari... Uning ko'ngli suv ichgandek birdan yorishdi. Ilgari butun boshli qishloqda Qorining o'zi yagona xonanda edi. Birorta to'y, birorta bazm usiz o'tmasdi. Keyin esa... Keyin oyoq tagidan mana shu zumrashalar chiqib...

Lekin bugun Qori ularni boplaydi. U o'zicha sirli iljayib qo'ydi. Ha-ha, barchasini boplaydi! Ishqilib, chollar ketib qolmasa bo'lgani.

U piyoladagi sovib qolgan choydan ho'plab, ashulaga quloq soldi.

- Oy yuzingga to'ymayma-a-an...

«Qiziq, - deb o'ylab ketdi Qori, - bu, ashulani yozadigan odamlar ashulaga xotinini yozarmikan? Mana, o'zim ham doim «Jamoling vasfini ey, oy...» deb aytaman. Axir, bu osmondagi oy emas-ku! Xotanim... xotanim emasdir, harholda?»

U ko'zlarini yumdi. Ko'z o'ngiga kimligi noma'lum «oy jamol» emas, qop-qora bo'shliq keldi.

«Pulni ham qirib olyapti. Eh!...»

Qori o'ylab ketdi: navbati kelganda, indamay o'rta chiqadi-da, «Yaratibdi»dan boshlaydi. Keyin, yo'q, yaxshisi... «Yaratibdi»dan boshlasa, g'ala-g'ovurda birov bilarmikan? Yoki...

Qori bezovta edi. Biroq quyuq-suyuq ovqat tortilib, «milliy nog'ora bazm» va «xushovoz xonandalar» bir necha qur davra aylanguncha sabr-toqat bilan kutib o'tirdi.

So‘rilarda odam siyraklashib qolgan. Boyagina igna tashlasa yerga tushmaydigan qatorlar endi tishsiz og‘izdek ko‘zga xunuk ko‘rinadi. Nihoyat, «ocharchi» o‘rtaga chiqib iljaydi:

- Endi navbat - mahalliy xushovoz xonandalarimizdan Qori akaga!

Uch-to‘rtta chol o‘tirgan to‘rdagi chorpoya tomondan: «E, Qori qaerdasiz?», «Ha, bo‘laqoling, chaqqongina!» degan xitoblar yangradi.

Qori kalovlanib o‘rnidan turarkan, negadir tizzasi qaltiragandek bo‘ldi. «Oyog‘im uvushib qolibdi-da», deb o‘yladi.

U nimadan boshlash haqida hali muqim bir qarorga kelmagan edi - jingalaksoch yigit qo‘liga childirmani tutqazib ishshaydi:

- Mana, Qori aka, ishqilib o‘zingizga insof bersin, judayam muzlatvormang! Bir juftgina bo‘lsa bas!

Qori bepisand iljaydi. So‘ng childirmani odatdagidek tak-tak chertib, xirqiroq ovoz bilan boshladi:

- Ishqingda mani volayu hayron yaratibdur...

Bir dam tinchigan to‘yxona yana olag‘ovurga ko‘mildi.

Qori harchand e‘tibor bermaslikka tirishsa-da, to‘rt tomondan tashlanayotgan luqmalar qulog‘iga chalinar edi:

- Yashang, Qori aka, sizdan boshqa hech kim o‘lmasin!

- Og‘zini qara, og‘zini! Xuddi kolxozning bog‘iga o‘xshaydi, vah-ha-ha!

Poygak tomondagi burchakda o‘tirgan qo‘qon do‘ppili ozg‘in o‘spirin afti burishgancha kimgadir jahl qilib baland ovoz bilan qichqirdi:

- E, jo‘natvor, to‘rtta qatlamasini berib!

Kenja degan qop-qora, baqaloq yigit Qorining chakkasiga pul qistirarkan, og‘zidan aroq hidini gupillatib:

- Hali ham daqqiyunusdan qolgan o‘sha plastinkami, Qori aka! - deb kuldi.

Qori ashulani shartta to‘xtatib: «Uka, mana, hozir ko‘rasiz!» — deb yuborayozdi.

U «Yaratibdi»ni tezroq tugatish uchun hech qayoqqa qaramay shosha-pisha aytayotgan edi, to‘satdan daroz bo‘yli, egnidagi ko‘k neylon ko‘ylagining etagi shimidan chiqib ketgan yigit gandiraklab o‘rtaga tushdi. Minginchi lampochka tagida to‘xtab, cho‘ntagini kavlashtira boshladi, ko‘zini qisgancha bir dasta pulni yoruvqa solib ko‘rdi. Ikkita besh so‘mlikni ajratdi-da, kurakdek kaftida g‘ijimlab, Qoriga yaqinlashdi.

- Tarsobachani g‘orati imon yaratibdur...

Yigit Qorining yengidan tortdi:

- Ho‘v, manga qarang! Bu, hade-eb, nima balo deb chuldirayapsiz? A? Chulchutmisiz yo?

Qori yengini uning changalidan chiqarishga urinib, iljaydi:

- Uka, bu Mashrabning ashulasi...

— Boshshi qotirmang! Ashrap-Mashrapingiz bilan ishim yo‘q. Davay, bir «La‘lixon»ni torting, ha, qani shu oyimcha bir yo‘rg‘alasin!..Do‘-o‘st-t, qaddingdan!..

Qori uni, hazillashyapti, deb gumon qilib, kuldi:

- Nimaga irshayapsiz? A? Ho‘v, sizdan so‘rayapman, nega irshaydingiz? Yo ochib qo‘yibdimi?

Atrofda kulgi qiyqiriq:

- Ha, Soli parang, cho‘tal undirmaguncha qo‘ymaysan!

- Shuni «Elpese»ga o‘ynatsangiz-chi, Qori aka!

Qori atrofga javdirab qaradi. Jingalaksoch yigit so‘rining oldida gajakdor juvon bilan gap sotib turar, chollar o‘tirgan chorpoya bo‘shab qolgan edi.

- Qani, aytmaysizmi?. Mana pul, mana, ko‘ryapsizmi? «La‘lixon»ni bitta aytasiz — hammasi sizniki. K-kelishdikmi?.. Ho‘v, ko‘zidan, qani, buyoqqa qarang!.. E, Qori, haliyam qaqqayib turibsizmi?

- Uni bilmayman, uka. Men boshqa narsa aytib bera qolay? Yaqinda o‘rganuvdim.

- Boshqa narsa? Nima u? A? «Elpese»mi?

- Mana, hozir...

- Shosh-shoshmang, oldin otini ayting. Oti qandaqa?

- «Ko‘cha bog‘i, birinchi».

- Nima-a? Vey, siz mani mast, deb, a? Biz sizga masxara bo‘p qoldikmi? Man mastmi?! - u ko‘ksiga mushtladi. - Ayting, mastmi?

- Yo‘q, uka, sizni mast dedimmi?

- Bo‘lmasa, nega... hiq, uyingizning nomerini aytib boshimni qotirasiz? A? Ho‘v, manga qarang...

Olomon siyraklashib qolgan, gur-gur kulgi... Qorining tomog‘iga no‘xatdek bir narsa tiqildi. Atrofga javdiradi. Jingalaksoch yigit ularning yoniga yaqinlashdi:

- E, nima janjal? Ha, Qori aka, bo‘ldimi?

- Yo‘q, Qori hozir «La‘lixon»ni aytadi, nariroq tur! Chaqir anavi opangni!

- Ha, Qori aka, aytasangiz aytaqoling, shu Soli parang ham bir xursand bo‘lsin! - dedi yigit kulimsirab.

- Bilmayman-da, uka.

Soli parang gandraklab, uning yengidan ushladi:

- Nega bilmaysiz? A? Bizga kelganda bilmas bo‘p qoldingizmi? Yo‘q! Yo bizning pulimiz harommi? Yo‘-o‘q, aytasiz! Ayt tiraman!

- O‘lma, Soli parang!

- E, bo‘ldi-da, o‘rtani ham sovutib yubordinglar! - Nog‘ora bazm bo‘lsin!

Jingalaksoch yigit o'rtaga tushib kelayotgan ikkita norg'ul yigitchaga ko'z qisib qo'ydi-da, mikrofonni qo'liga oldi.

- Yana navbat — nog'ora bazmga! Marhamat, Usmon aka!

Yigitlar kula-kula Soli parangni sudrab olib chiqib ketishdi. U esa yakkash og'zidan tupuk sochib baqirar edi.

Surnay yangradi. Gajakdor juvon muqom bilan davraga tushdi. Kelishgan, atlas ko'ylak chippa yopishgan qomat shirakayf ko'zlar o'ngida tag'in jilva qila boshladi.

Jingalaksoch yigit Qorini yetaklab joyiga o'tqazdi. «Cho'taldan oling endi», deb kuldi-da, nari ketdi.

Qori muzdek kleyonkaga tirsagini qo'yib o'tirar, badani misdek qizib borar edi. To'satdan umrida qilmagan ishini qildi — stol ustidagi aroq shishasini ochdi. Piyoladagi sovib qolgan choyni sepib tashladi-da, to'kib-sochib aroq quydi, yonida o'tirgan yigitchalarni lol qoldirib, simirib yubordi. Achchiq suyuqlik ichini o't kabi sidirib ketdi.

Bir vaqt ko'zlarini qisgancha osmonga qaradi. Yetti qaroqchi shundoq tepasida milt-milt qiladi. Osmon unga belangandek oppoq...

U hassasini oldi-da, shartta o'rtaga chiqdi. Davra guvillar edi. Dovdirab qolgan xushmo'ylov doirachi indamay childirmasini uzatdi.

- Chaqir... boyagini... - deb iljaydi. Qori va ichkari uyda behuzur yotgan Soli parangning chiqishini kutmasdan ashulani boshlab yubordi:

- Daryaning betinde-e

Bir kavun yede-em-m...

Xirqiroq tovushi favqulodda shang'illar, biroq o'zi eshitmas edi. Davra hamon guvillardi. Birdan childirmani yerga urdi-da, titroq lablarini mahkam tishlagancha gandiraklab to'yxonadan chiqib ketdi.

Ostona hatlab ko'chaga qadam qo'yarkan, ko'ksiga muzdek soy shamoli urildi. Zum o'tmay shamol miyasida guvillay boshladi: «Birov - xudoning bandasi, birov - bandaning bandisi...»

Dala yo'liga tushib olgach, pastak bir do'ngga o'tirib nafas rostladi. G'ira-shira qorong'ilikda qishloq gun-gursdek qorayib ko'zga chalinardn. Osmon bala-a-and edi. Birdan kayfi chog' bo'lib ketdi. Irg'ay hassasini chertib, asta xirgoyi qildi:

Ey, sarvinoz, gulshani bog'i malohatingni...

Keyin xilvat bog'ko'chalar oralab uyiga jo'nadi.

* * *

MUHAMMAD YUSUF

VATANIM

Men dunyoni nima qildim,
O'zing yorug' jahonim,
O'zim xoqon,
O'zim sulton,
Sen taxti Sulaymonim,
Yolg'izim,
Yagonam deymi,
Toppingan koshonam deymi,
O'zing mening ulug'lardan
Ulug'imsan, Vatanim...

Shodon kunim gul otgan sen,
Chechak otgan izimga,
Nolon kunim yupatgan sen,
Yuzing bosib yuzimga.
Singlim deymi,
Onam deymi,
Hamdardu hamxonam deymi,
Oftobdan ham o'zing mehri
Ilig'imsan, Vatanim.

Sen Mashrabsan,
Xalqda tumor,
Balxda dorga osilgan,
Navoiysan, shoh yonida
Faqirini duo qilgan.
Yassaviysan, meniki deb,
Ko'ringan da'vo qilgan,
Ming bir yog'i ochilmagan
Qo'rig'imsan, Vatanim.

Sen Xo'jandsan,
Chingizlarga
Darvozasin ochmagan,
Temur Malik orqasidan
Sirdaryoga sakragan,
Muqannasan qorachig'i
Olovlarga sachragan,
Shiroqlarni ko'rgan cho'pon,
Cho'lig'imsan, Vatanim.

Kim Qashqarni qildi makon,
Kim Enasoy tomonda,
Jaloliddin – Kurdistonda,
Boburing – Hindistonda,
Bu qanday yuz qarolig‘, deb
Yotarlar zimistonda,
Tarqab ketgan to‘qson olti
Urug‘imsan, Vatanim...

O‘g‘lim desang osmonlarga
G‘irot bo‘lib uchgayman,
Chambil yurtda Alpomishga
Navkar bo‘lib tushgayman,
Padarkushdan pana qilib
Ulug‘beking quchgayman,
G‘ichir-g‘ichir tishimdagi
So‘lig‘imsan, Vatanim...

O‘tgan kuning – o‘tgan kundir,
O‘z boshingga yetgan kun,
Qodiriyni bergan zamin,
Qodiriyni sotgan kun.
Qo‘lin bog‘lab,
Dilin dog‘lab,
Yetaklashib ketgan kun,
Voh bolam! deb aytolmagan
Dudug‘imsan, Vatanim.

Yoningda qon yig‘lagan bir
Shoiringga qarab qo‘y,
Gar Qo‘qonga yo‘ling tushsa,
Detdomlarni so‘rab qo‘y.
Hech bo‘lmasa Usmon xokin
Keltirmoqqa yarab qo‘y,
Olislarda qurib qolgan
Qudug‘imsan, Vatanim...

Sen – shoxlari osmonlarga
Tegib turgan chinorim,
Ota desam,
O‘g‘lim deb,
Bosh egib turgan chinorim,

Qo‘ynimdagi iftixorim,
Bo‘ynimdagi tumorim,
O‘zing mening ulug‘lardan
Ulug‘imsan, Vatanim!

* * *

QO‘CHQOR NORQOBIL

KINONING O‘ZGINASI

Hikoya

Sattor afg‘on o‘ldi, mahalla raisi qutuldi. Lekin o‘zini sababchi bilib ichi yorishmadi, ezildi. Xuddi birov unga, sen aybdor, deyayotganday... Mayit chiqqan hovliga uchinchi kun ertalab yana bordi. Lang ochiq, log‘ori-qiyshiq, otam zamonidan qolgan yog‘och darvozaga aytgulik-deguligi yo‘q, liqildoq-siqildoq eski kursilar taqab qo‘yilgan. Kelgan-ketgan shularga omonatgina cho‘kib, marhumning haqqiga duo qiladi.

Rais eshik oldida tik turishni afzal bildi, xushomadiga Quadrat samovarchi yugurgilab olib kelgan boshqalaridan behiroq kursiga ijirg‘anib qaradi:

- Kerakmas. Olib bor, joyiga qo‘y...

Rais ezg‘indi, jigaridan ayrilgan motamsaro qiyofasiga kirishga urinadi. Ichidan bir otash uradi yuziga, ha, yuzi qizaradi, o‘zida odamiylik tamomila o‘lib ketmaganini his qiladi. Ko‘nglida xijillik tugun bog‘laydi. Kamiga Quadrat samovarchi temir choynakda choy damlab, o‘zi tomon qadamlaydi, rais ko‘zini olib qochadi: “Dovdir. Kattaparastlik kaltafaxm qip qo‘yadi-da, odamni...”.

- Rais bova, choy iching... - darbozaning bir qanotiga tirkalgan qo‘hna stol ustida to‘nkarilgan piyola Quadratning qo‘lida paydo bo‘lib qoladi, - choy, rais bova, choy...

- Men choy ichmayman, nega mening oldimga kelib kino qo‘yyapsan, sen bola? – o‘qrayadi “padxalim”ga, – o‘ralashma buncha...

Rais ro‘parasida bel bog‘lab motamqad turgan kimsalar - marhumning xesh-aqrabosiga bir ko‘z qadab, saf boshida g‘o‘ddaygan To‘ra mijg‘ovga sinchkov nazar soladi. Mijg‘ovning tund angoridan hech narsani anglamadi: “Demak, bexabar. Sattor afg‘onni xonamdan haydab chiqarganim, ketar jafosiga afg‘on ham sog‘ qo‘li bilan quloq-chakkamga qarsillatib qo‘yib yuborganidan bexabar. Aytmagan, hech kimga aytmagan, afg‘on rahmatli... Yo‘qsa, odamlarning og‘zida ermak, qo‘lida elak bo‘lardim. Hamma jimku...”

Shu tobda marhumga yon qo'shni To'ra mijg'ov ham mahalla raisining nigohiga xavotiru hadik bilan ko'z qirini tashladi. Hech bir ma'no uqmad: "Aytmagan. Rais bexabar. O'larmidim, o'g'illarimga aytib shu tol o'lgurning qurigan shoxlari tugul, tag-tugi bilan kestirib tashlasam..."

Sattor urushdan nogiron bo'lib qaytdi. So'l qo'li yo'q. Keyinchalik o'ng qo'li ham kaltalik qilib qoldi - turmushning tutumi-yu, ro'zg'orning yutumi ayab o'tirmadi, oyoq-qo'li but, to'rt muchasi sog'larni sarg'aytirgan bu hayot tupkaning tubi, tog' tagidagi bir mayda qishloqdagi nogiron kimsaga ham shafqat qilmadi. Daromadli ish otliga topilmaydi-yu, Sattor afg'onga yo'l bo'lsin. Nafaqasini nafsiga boylab bir kunini ko'raverdi sho'rlik. Nogironga noz qiluvchilar ko'p bo'ldi. Kech uylandi. Qishloqning chetidagi cho'ntakko'chaning oxiridan yer olib, uy qurdi. Qo'ldan berganga qush to'ymas - aka-ukalari ham ortganini ilindi, lekin yo'qqa yamoq ne darkor, deganlariday, o'zingda bo'lmasa qiyin-da, xayriyat, bir parcha bo'lsa ham yeri bor, xotini ko'ksiga tirgak bo'ladi - tomorqadan topgani bois qozoniga qora kuya o'rlaydi.

Aytdik-ku, Sattorning hovlisi qishloq chetiga ulangan cho'ntakko'chaning oxirida. Tamom, naryog'i berk - zovlik. Ahli qishloq bu joyni "jin ko'cha" deb aytadi. Dunyobexabar bu sho'rlik ko'cha paydo bo'lganiga o'ttiz yildan oshdi, lekin ikki hovuch tosh, bir arava shag'al bosilmagan. Asfalt haqida-ku gap bo'lishi mumkin emas. Buning ustiga, Sattorning qo'ni-qo'shnilari ham o'zidan qolishmaydi, qo'li yupqa, cho'ntagida shamol o'ynaydigan kimsalar. O'bir-do'qqi, aravaning avra-astarini to'kadigan jinko'chaga tosh yotqizib epaqaga keltirish g'am-tashvishiga tushgan Sattor yo'q qo'lining yengini hilviratib, g'ayrat-shijoat bilan hokimiyatga yo'l oldi. Ro'parasidagi qo'shnisi To'ra mijg'ov dalda berdi: "Qo'shni, siz afg'onsiz. Jangchisiz. Buning ustiga, yarador bo'lib, qo'ldan ayrilgansiz. Hokimiyat sizga quloq solmay, menga quloq solsinmi?!"

Birinchi gal kattakonlarni topolmadi. Yana bordi. Hokimiyatdagi mas'ul rahbar, hal qilamiz, faqat keyingi yillar rejasiga kiradi, deb xonasining ostonasigacha kuzatib keldi-da, eshikni qarsillatib yopdi. Keyin bundan ham kattaroq amaldorga uchradi. U ham "ko'rib chiqamiz"dan nariga o'tmadi, ko'changiz rejaga kirishi kerak, dedi.

- Qachon rejaga kiradi?..

- Keyingi yillar.

- Axir, men bir oydan keyin to'y qilaman. Qizimni turmushga chiqar-yapman. Quda-andalar oldida noqulay-da, - asabi chatnadi afg'onning.

Mansabdor unga ajabsinib qaradi:

- Siz boravering. Men mahallangiz raisiga aytib qo'yaman. Birorta tadbirkor-madbirkor topilar, yo'lini qilamiz.

Bu gal Sattor afg'onning o'zi amaldor eshigini qarsillatib yopdi.

Ertasiga mahalla raisi bilan “sen-men”ga bordi.

- Qaerda eshitgansan, mahalla shag‘al to‘shab, asfalt yotqizish bilan shug‘ullanganini? - ijikiladi rais.

Sattor afg‘on umrida buncha muztar bo‘lmagandi. Shunday g‘avg‘oga bosh suqqani uchun o‘zini ich-ichidan la‘natladi, umrida birovning oldida bunchalik mulzam bo‘lmagandi, xuddi tilanchiga o‘xshayapman, deb o‘yladi. Biroq bir oydan keyin qizining to‘yi, Xudoning yodidan ko‘tarilgan bu ko‘chaga osmondan ikki tomchi yog‘in tushsa, yuz botmon loy bo‘lishini xayoliga keltirdi. Yog‘ingarchiliksiz ham o‘ydim-chuqur bunday ko‘chaga ko‘nikmagan odamlarning o‘pkasi to‘kiladi, bizlar-ku o‘rganib ketganmiz, deb o‘yladi.

- Iloji yo‘qmi? - ijirg‘andi.

- Iloji yo‘q. Aytdim-ku, bu mening vazifamga kirmaydi deb, - xo‘mraydi rais.

- Davlat ichidagi davlatmiz, mahalla unday, mahalla bunday, deb chiranasanlar-ku, - dedi afg‘on ham boshi qizib, - qo‘lingdan hech ish kelmaskanda-a?! Karrillaysanlar faqat!

- Tushunmas ekansan-a? Afg‘on bo‘lsang o‘zingga. Nega menga ko‘zingni chaqchaytirasan? Chiq xonamdan, chiq! Bor, qaerga borsang, boraver! O‘sha yoqdan o‘lmay kelibsan, shunga shukr qilib yuraver!

Raisning oxirgi gapi jon-jonidan o‘tib ketdi. Asabi o‘ynab, qoni qaynadi. Sog‘ qo‘li bilan raisning quloq-chakkasiga tarsillatib tarsaki tortdi.

Idoradan dardi dunyosiga o‘t ketib qaytdi. Mana shu, eskining esini ketkizar shalog‘i shumshuk yog‘och darbozani tepib ocharkan: “Qamatsang, qamataver, qo‘lingdan kelganini qil!” - deya yozg‘irardi. Shu tobda qarshisida qo‘shnisi To‘ra mijg‘ov ko‘rinish berdi:

- Ha, hamsoya, bo‘rimi tulki? O‘xshamadimi ishlar?

Sattor afg‘on unga ham ijirg‘anib qarab qo‘ydi-da, shahd bilan hovliga kirdi. Ichkaridan bolta ko‘tarib chiqdi. Tomoshatalab qo‘shni To‘ra mijg‘ovning jonida jon qolmadi, ortga tislandi:

- E-y-e-e...

- Hamsoya, menga qarang, manavi qarib-chirib qurigan tol epkin essa, yerga shox tashlayapti. Shuning katta shoxlarini kesib tashlanglar, kecha so‘loqmonday bo‘lib biri ag‘anadi. Tomimni bosib qoldi. Mana bolta, uch o‘g‘li bor uyning ham toli qurib yotadimi?

To‘ra mijg‘ov eshitmaganga olib o‘zini hovliga urdi. Afg‘on bir qo‘lida bolta biroz serrayib turdi, so‘ng shimiga tortilgan qayishiga boltani qistirdi-da, bir qo‘li bilan tolga tirmashdi. Jon achchig‘ida chirmashib, tanada bo‘rtgan novdaga o‘tirdi. Hansiradi. Ko‘z oldi xiralashdi, so‘ng yuragida og‘riq tuydi-da, vaznsiz bir holatda yerga quladi...

Tez yordam mashinasi shifoxonaga olib ketdi. U yerda bir kun shiftga termilib yotdi. Boshida jonsarak o‘tirgan xotiniga armon bilan shunday dedi:

- Bizning ham o'g'limiz bo'lganda edi. Sora, o'g'limiz bo'lganda edi...

Keyin alahsib ko'p narsalarni gapirdi. Ko'cha... tol... to'y. Xotini Sora hech narsa tushunmadi. Sattor afg'on tong-saharda omonatini topshirdi.

...Xullas, ta'ziyaning uchinchi kuni ham elko'rsinga kelgan mahalla raisi qarshisida serrayib turgan To'ra mijg'ovga bir qur nazar tashlab, nimadir demoqchi bo'lib og'iz juftlagan ham ediki, cho'ntagidagi qo'ltelefoni jiringladi. Telefonga quloq osgan raisning tuyqus rangi oqarib, tutilib, gapini yo'qotib gandiraklab qoldi.

- A-a-a, xo'p. Men shu yerdaman. Bu yerdami, haligi Sattor afg'onni so'rayapsizmi? Uni u yoqqa olib borolmayman. U... U... U o'lib qoldi. Ta'ziyadaman.

Atrofdagilar qulog'ini ding qilishdi. To'ra mijg'ov raisning yoniga kelib tomoq qirdi:

- Tinchlikmi, rais?

- Tinchlik. Hokim, hokimimiz so'radi. Qiziq... - shivirladi rais.

- Kimni so'radi? So'rasa so'rabdi-da.

- Sattor afg'onni so'radi. Nima ish bilan shug'ullanyapti, ahvoli qanday, oilasining sharoiti bilan qiziqdi.

To'ra mijg'ov alpang-jalpang bo'lib, raisga hayratlanib boqdi:

- I-e-e, hokim so'radimi? Siz nima dedingiz?

- Eshitmadingizmi? O'lgan, dedim-ku, - ming'irladi rais, - endi o'zi kelyaptiykin. Men bu xudobexabar ko'chadan tezroq katta yo'lga chiqib turay, balki ahvolni tushuntirib o'sha yoqdan qaytarvorarman.

Rais katta yo'l tomon lo'killab ketdi.

Peshinga borib Tog'tagi qishlog'ida "alaquyun-oqtoyoq", to's-to'polon boshlandi. Qishloqning birdan-bir markaz ko'chasidan tosh-shag'al, tuproq, asfalt ortgan turli-tuman bahaybat ulovlar o'ta boshladi. Oldida zil-zambil kattakon katogi bor asfalt yotqizg'ichdan tortib, tekislash uchun surgichi, qazishga mos cho'michi bor texnikalar paydo bo'ldi. Borliq guvillagan ovoz va tutin ichida qoldi. Birpasda zamin paydo bo'lgandan beri son-safoga kirmagan, qishloqning qarg'ishga yo'liqqan o'sha "o'lik" ko'chasida tirkamali traktorlar yo'lni surib tekislashga kirishib ketdi. Tosh-shag'al, asfalt va yana allambalo yuklangan bahaybat ulovlar o'z yuklarini to'kib, g'izillab iziga qaytishar, ular xuddi asalarilar kabi biri qo'yib, biri qatnardi. Ayniqsa, Sattor afg'onning uyidagi tomoshani ko'rsangiz, bir avtobus maxsus kiyimli ishchilar kelishib, ulovdan tushishlari hamono afg'onning uyiga "hujum" boshlashdi. Eng avvalo, xarobi chiqqan yog'och eshik olib tashlandi. Bir necha kishi esa qiyshayib turgan o'sha qurigan tolning kesishga kirishishdi, g'uvillagan motoarra keksa, bahaybat tolning shoxlarini bir zumda g'izillatib uzib ola boshladi. Ishchilarning yarmi devor oqlashga kirishdi. Yo'lakka shag'al yotqizgan kim, bruschatka tortgan kim, rangin toshchalar to'shab, tuvakgullar joylagan kim... Xullas, bir zumda uy

devorlari oqlandi, romlar bo'yaldi. Ostonaga qo'shqanotli temir darvoza o'rnatilib, och-yashil rang urildi. Bir zumda Xudo rahmat qilgur afg'onning uyi tanib bo'lmas darajaga keldi. Hovliga yam-yashil chim yotqizilib, "joni qattiq" qimmatbaho ajnabiy gul ko'chatlari o'tqazildi.

Ertalab, yo qudratingdan, o'sha ikki chaqirimga yetar-etmas cho'ntak-ko'cha, jinko'cha, qarg'ishko'cha deysizmi, nima desangiz deng, tasmaday sip-sillik, ravon asfalt yo'lga aylanibdi. Ko'cha chetidagi boshqa uylarning ham devorlariga ohak surkalib, ko'rimli holga keltirilibdi. Ayniqsa, ayniqsa... Sattor afg'onning baland, lang ochiq och-yashil tusli qo'shqanotli ulkan darvozasi ortida ko'zga tashlangan ko'm-ko'k chimzoru gulu gulzor hovlisiga kiraverishda salobatli va po'rim, notanish kimsalar saf tortib turishardi. Kechasi bilan kiprik qoqmagan mahalla raisi uyqusizlikdan garangsib turgan To'ra mijg'ovga shivirlab qo'ydi:

- Ana, hokimimizning o'zlariyam kelib turibdilar. Saf boshida. Viloyatning kattasiyam kelarkan.

- Bu deyman, Xudo rahmatli Sattorjon hech narsani bildirmay yurarkanda-a? – dedi To'ra mijg'ov ich-ichidan hasrat o'ti gurillab.

- Yurtimizdagi eng katta rahbarlarning biri bilan afg'onda birga jang qilgan ekan. O'sha rahbar viloyat markaziga kelgach, Oltintepada mening quroldosh jangchi oshnam bor, o'sha yerga borib, uni ham bir ko'rib qo'ysak, debdi. Afsus, u kishiga Sattorjon bilan diydor ko'rishish nasib qilmadi, – mahalla raisi og'ir yutinib ko'z yoshlarini artgan bo'ldi. So'ng yer ostidan hokimga nazar soldi, u kishi ham saf boshida g'amgin bosh egib turibdi. Yonida haligi tunov kunlari bechora Sattor afg'onni ko'chang ta'miri rejaga kirmagan, deb qaytarib yuborgan ikki mulozim ham qad tutgan.

Yig'ilganlar Sattorjon (endi)ning yaqin do'sti – eng katta rahbarlardan birini kutishmoqda edi... Quadrat samovarchi bir choynak choy va to'rtta paxtagulli yap-yangi piyolani yap-yangi yumshoq kursilar yonida yaltillab turgan yap-yangi stol ustiga qo'yarkan, hokimga tavoze etdi va mahalla raisiga iljayib, xushomadgo'ylik qildi:

- Azizlarimiz kelarkan, balki nonu tuz bilan qarshi olish kerakmikin? Irimi shunday, shekilli?

Raisning jon-poni chiqib ketdi. O'qrayib qaradi. O'ng qo'li barmoqlarini bir nuqtaga mushukpanja qilib, xuddi har yili To'xta cholning molxonasi oldida o'z-o'zidan o'sib qolaveradigan ko'knorining tumshug'iday tugib so'z qotdi:

- Mundaygina qilib, jim o'tir, esi past...Yana kinoni boshlading-a?

Bu mashmashani xo'jayin eshitmadimikin, deb saf boshiga ko'z yugurtirgandi, qo'ltelefonda kim bilandir gaplashayotgan hokim yuzini burishtirdi-da, mahalla raisiga ijirg'anib qaradi, "bu yoqqa kel" ma'nosida

qo'li bilan ishora qildi. Rais avzoyi ayozni qo'rqitar darajaga kelgan hokimning yoniga pildirab borib, dami ichiga tushib ketdi.

- E-e-ey, tentakkalla, miyanga qurt tushganmi? Kattakonning afg'on oshnasi boshqa Sattor ekan-ku. Suvlisoy xo'jaligidagi maktab direktori Sattor To'raev u kishi bilan afg'onda birga bo'lgan ekan... Kechqurun o'sha yoqqa boriladigan bo'libdi.

Rais angrayib qoldi, ichidan nimadir chirt uzilganday bo'ldi. Qulog'i ding qo'shni To'ra mijg'ov qahrli, biroq quvonch tuyg'ulari ifodalangan tabassum bilan iljaydi. Hokim... hokim esa qo'ltelefoni orqali kimgadir zahrini sochdi.

- Suvlisoydagi, anavi direktorning uyini topinglar. Nima? Ko'chapo'chasini epaqaga keltiringlar...

Birpasda ta'ziyali xonadon atrofida hech kim qolmadi. Hamma gumdon bo'ldi. Yo'q, birgina Quدرات samovorchisi yap-yangi kursiga cho'kkan ko'yi, sip-silliq asfalt yo'lga qarab, jilmayib turardi. Xayolida mahalla raisining zahar-zaqqum aft - angori jonlandi.

- Mana, senga kino! Senga kino kerakmidi? Kinoning zo'ri shu! - deya shivirladi va ichkariga, hovlidagilarga eshittirmay ich-ichidan, o'zini to'xtatolmay, chayqalib kula boshladi.

* * *

GLOSSARIY

Adabiy aloqa va ta'sir – adabiyotlarning o'zaro aloqasi va bir-biriga ta'siri, bir adabiyotda paydo bo'lgan ilg'or tajriba va an'analarning boshqa adabiyot tomonidan o'zlashtirilishi va rivojlantirilishi. Biror-bir xalq o'z qobig'ida rivojlanmagani kabi, uning adabiyoti ham tashqi ta'sirlarsiz taraqqiy etishi mumkin emas. Adabiyotlar bir-birini ham mazmun, ham shakl jihatidan boyitadi. Adabiy aloqa va ta'sir natijasida adabiyotlarga yangi janrlar kirib keladi, yangi uslublar qaror topadi, sayyor syujetlar, mushtarak an'analar vujudga keladi.

Adekvat tarjima – lotincha adekvatus so'zidan olingan bo'lib, tenglashtirilgan ma'nosini bildiradi, ya'ni teng, muvofiq, muqobil. Asl nusxani to'liq aks ettiruvchi, unga har jihatdan muvofiq va bilan tenglashadigan tarjima.

Amorf tillar. Affikslarga ega bo'lmagan, so'zlar orasidagi grammatik aloqalar bitishuv yo'li bilan yoki yordamchi so'zlar vositasida ifodalanadigan tillar. Masalan, xitoy tili.

Antinomiya (yunoncha: anti – zid, nomos – qonun) – ziddiyatlar haqidagi qonun (ziddiyatli qonuniyatlar). Tarjimashunoslikda ham bir qator o'zaro zid, bir-birini inkor etadigan qonuniyatlar mavjud: tarjima nazariyasi tilshunoslik asosiga qurilishi kerak – tarjimashunoslik adabiyotshunoslik asosiga qurilishi kerak; asar hijjalab, so'zma-so'z o'girilishi kerak – asar erkin ijodiy tarjima qilinishi kerak; tarjima jarayonida asarni milliyashtirish lozim – tarjimada asarda tasvirlangan milliy xususiyatlarni aynan aks ettirish zarur; tarjima asliyatday o'qilsin – tarjimaning tarjimaligi bilinib tursin; tarjima muallifning uslubini aks ettirsin – tarjima mutarjimning uslubini aks ettirsin va h.

An'ana – avloddan avlodga o'tib keladigan moddiy va ma'naviy qadriyatlar. Milliy, madaniy, maishiy, adabiy va boshqa an'analar mavjud. Biror-bir soha muayyan an'analardan xoli emas. Jumladan, badiiy tarjima ham o'zining ko'p asrlik an'alariga ega. Masalan, u yoki bu adabiyotdan, tildan, adib ijodidan o'girish an'anasi; tajimaga turlicha yondashuv an'anasi; tarjima jarayonida har xil usul va qoidalarni qo'llash an'anasi; har turli prinsiplar asosida tarjima qilish an'analari; milliy so'zlar, tushunchalar, iboralarni tarjima qilish an'anasi va boshqalar.

Asliyat – tarjima uchun asos bo'lgan asar, original. Lekin bu ta'rif bevosita tarjimaga taalluqli bo'lib, bilvosita tarjima uchun uning boshqa tildagi tarjimasi, ba'zida hatto tarjimasining tarjimasi ham asliyat vazifasini bajaradi.

Avtomatik tarjima – mashinaviy tarjima. Bu kibernetika fanining kashfiyoti bo'lib, matematik mantiq asosida til materiallarini dasturlashtirishga asoslangan. Avtomatik tarjima faqat bir ma'noli so'zlar

va bir xil grammatik tuzilishga ega tillardan bo'lgan tarjimadagina muvaffaqiyat keltirishi mumkin. U so'zlarni o'z o'rnida tarjima qilib qo'yadi – keyin ular asosida qayta gap tuzish, ya'ni ikkinchi ish qilish kerak bo'ladi. Avtomatik tarjima aslo ijodiy tarjimaning o'rnini bosolmaydi.

Avtosemantik gap. Mustaqil gap, grammatik jihatdan boshqa gap bilan bog'lanmagan, kommunikativ jihatdan tugallangan gap.

Aforizm. Ixcham shaklli, chuqur mazmunli, muallifi aniq gap: Oz demak hikmatga bois, oz yemak sihatga bois (Navoiy).

Badiiy matn – nasriy, she'riy, dramatik va publisistik asarlar matni. U boshqa matnlardan tilning ifodaviylik va ta'sirchanligi bilan ajralib turadi. Badiiy matnning asosiy belgilari sifatida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin: 1) obrazlilik; 2) tasviriylik; 3) ifodaviylik; 4) uslubiy bo'yoqdorlik; 5) ta'sirchanlik.

Badiiy tarjima – badiiy asarlar – nasriy, she'riy, dramatik asarlar tarjimasi. Tildan muqobil vositalar izlab topish va tanlash xususiyatiga egaligi jihatidan har qanday tarjima ijodiy xarakter kasb etadi, lekin tilning ifodaviyligi bilan chambarchas bog'liqligi va badiiyat qonuniyatlariga bo'ysunishi tufayli badiiy tarjima san'at hisoblanadi. Shuning uchun badiiy tarjima til bilgan har qanday mutaxassis shug'ullanib ketaveradigan soha emas, unga shoirlar, yozuvchilar, adabiyotshunoslar va badiiy tab'dan bobahra kishilargina qo'l uradilar.

Bevosita tarjima – bir tildagi asarning ikkinchi tilga to'g'ridan-to'g'ri asliyatdan o'girilishi. Bu – eng to'g'ri va maqbul yo'l bo'lsa-da, barcha tillardan bevosita tarjima qilish imkoniyati hamisha ham mavjud emas. Shuning uchun vositachi til xizmatidan foydalanishga to'g'ri keladi.

Bilvosita tarjima – vositachi til orqali tarjima qilish. Bilvosita tarjimaning ikki shakli mavjud: 1) muayyan asarni uning boshqa tildagi tarjimasi orqali tarjima qilish; 2) til bilmaydigan tarjimon uchun maxsus tayyorlab beriladigan taglama asosida o'girish.

Bilingvizm (lotincha: bu – ikki, lingvia – til) – ikki tillilik, zullisonaynlik. Jahon adabiyoti tarixida uch (masalan, Ubaydiy o'zbek, fors-tojik va arab, A.K.Tolstoy rus, fransuz va nemis), hatto to'rt (masalan, I.S.Turgenov rus, nemis, fransuz va ingliz) tilda yozgan adiblar o'tgan bo'lsa-da, ko'pchilik ikki tilda o'z salohiyatini namoyon qilgan. Bilingvizm (zullisonaynlik, dvuyazichie) hodisasi keng tarqalgan tushunchadir.

Gap bo'laklarining tartibi. Gap bo'laklarining o'zaro ma'lum grammatik qonun-qoida asosida, ma'lum sintaktik, semantik, stilistik qiymati bilan bog'liq holda joylashuvi. Gap bo'laklari tartibining ikki turi bor: 1) to'g'ri tartib, 2) teskari tartib yoki inversiya.

Gapning grammatik (sintaktik) strukturasi. Gapning uni hosil etgan sintaktik yelementlardan (komponentlardan) iborat strukturasi.

Grammatik stilistika. Soʻz turkumlari va ularga xos formalarning taʼsirchanlik xususiyatlari, sintaktik konstruksiyalarning stilistik imkoniyatlari, shuningdek nutqda grammatik vositalarni maqsadga muvofiq tarzda tanlash va qoʻllash haqidagi taʼlimot.

Ibora (frazologik birlik). Tuzilishi jihatidan soʻz birikmasiga, gapga teng, semantik jihatdan bir butun, umumlashgan maʼno anglatadigan, nutq protsessida yaratilmay, balki nutqqa tayyor holda kiritiladigan lugʻaviy birlik. Turgʻun birikmalarning obrazli, koʻchma maʼnoga ega turi. Masalan, oʻzb. tomdan tarasha tushganday, oyogʻini qoʻliga olmoq, burnini koʻtarmoq, sichqonning ini ming tanga va b. Frazologik birliklarning odatda uch tipi koʻrsatiladi: 1) frazeologik qoʻshilma, 2) frazeologik butunlik, 3) frazeologik chatishma.

Idioma (frazologik chatishma). Maʼnosi tarkibidagi soʻzlarning maʼnosidan kelib chiqmaydigan, hatto unga zid maʼno ifodalaydigan frazeologik birliklar. Masalan, oʻzb.: oyogʻini qoʻliga olmoq (“juda tez yurmoq, tez yugurmoq”) kabi.

Ijodiy tarjima – asl nusxaga ijodiy munosabatda boʻlish orqali uning gʻoyaviy mazmuni, shakliy jihatlari, uslubi, jarangini yangi tilda qayta tiklash. Mohiyatan badiiy tarjima ijodiy yondashuvni taqozo etadi. Asliyatga ijodiy munosabatda boʻlmay turib unga muvofiq tarjima yaratib boʻlmaydi. Ijodiy tarjima orqali oʻquvchiga manzur boʻladigan soʻz sanʼati durdonasi yaratiladi.

Izohli tarjima – oʻquvchiga tushunarli boʻlsin uchun tarjimada baʼzi soʻz va tushunchalarni izohlab ketish. Asliyat oʻquvchisiga shundogʻam tushunarli boʻlgan soʻz, tushuncha yoki tashbeh tarjima oʻquvchisiga yetarli darajada tushunarli boʻlmasligi mumkin. Shuning uchun bunday hollarda tarjimonlar baʼzida qoʻshimcha izoh berib oʻtadilar.

Individual uslub – yozuvchining butun ijodiga xos asosiy uslubiy unsurlar majmui. Tarjimada ularni aks ettirilmagan tarjimon aniqlik daʼvo qilolmaydi.

Kalka. Oʻzga til materialidan qismma-qism nusxa olish yoʻli bilan hosil qilingan soʻz yoki boshqa bir til birligi. Kalkalar leksik, semantik, frazeologik boʻlishi mumkin.

Kalkalash. Oʻzga tilning leksik, frazeologik birliklarining modellari asosida oʻz til elementlaridan foydalanib soʻz yoki frazeologik birliklar hosil qilish.

Ketma-ket tarjima. 1. Ogʻzaki tarjimaning ushbu turi notiqning soʻzi (nutqi) tinglangandan soʻng bir tildan boshqa tilga tarjima qilish, suhbatdosh, notiq nutqi, radio xabarlarini toʻliq bayon qilish; nutqni idrok etib, ogʻzaki nutqni shakllantirish. 2. Ogʻzaki nutqni tinglab boʻlingandan soʻng ogʻzaki tarjima qilish. Ketma-ket tarjimaning turlari: yozib olib tarjima qilish; abzasli-frazali tarjima; bir tomonlama va ikki tomonlama

tarjima. Ketma-ket tarjima deganda tarjimaning professional tarjima faoliyati sifatida eshitib ogʻzaki tarjima qilish tushuniladi.

Milliylilik – har bir millatning boshqalardan ajralib turadigan, oʻzigagina xos xususiyatlar majmui.

Muqobil (arabcha: qarshi, zid) – bu soʻzning javob boʻluvchi, javoban amalga oshirilgan; teng, barobar, toʻgʻri keladigan maʼnolari ham bor. Tarjimashunoslikda bu soʻz aynan teng, barobar; mos, muvofiq maʼnosida qoʻllanadi. Adekvat tarjima baʼzida muqobil tarjima deb ham yuritiladi.

Realistik tarjima (realizm yunoncha: mavjud, haqiqiy) – bu realistik adabiyot bilan bogʻliq tushuncha boʻlib, realistik adabiyot hayotni haqiqatga muvofiq tasvirlaganidek realistik tarjima asarni asliga muvofiq aks ettiradi.

Realiya – milliy xos soʻzlar. Realিয়া lotincha soʻz boʻlib, buyumga, narsaga oid degan maʼnoni bildiradi. Tarjimashunoslikda u yoki bu millatga xos soʻz va tushunchalar realiya deb yuritiladi. Realialar xalqning milliy xususiyatini ifodalab, badiiy asarda milliy koloritni yuzaga chiqaradi. Realialarga kishi va joy nomlari, marosimlar, kiyimlar, taomlar, roʻzgʻor anjomlari, cholgʻu asboblari va boshqalar kiradi.

Sinxron tarjima – ogʻzaki tarjima turlari orasida eng murakkabi boʻlib, mazkur turdagi tarjimada maxsus jihozdan foydalanib tarjima amalga oshiriladi. Bu notiq nutq soʻzlayotgan chogʻida tarjimonning uni boʻlmasdan uzluksiz nutq mazmunini tinglovchilarga yetkazib berishning ogʻzaki tarjima usulidir. “Sinxron tarjima” atamasi tarkibidagi “sinxron” soʻzi yunon tilidan olingan, “syn” – birgalikda, “chronos” – vaqt, yaʼni (*synchronos*) “bir paytda”, “bir vaqtga mos kelish”, “bir-biriga mos ravishda, ayni bir vaqtda sodir boʻlgan yoki boʻladigan”, “sinxronizmga, sinxronlikka tegishli” maʼnolari bilan sohaning muhim atamalaridan biri sifatida dunyoning bir necha tiliga oʻzlashib olgan.

Sinxronlashtirish – ikki yoki undan ortiq takrorlanuvchi jarayondagi unsurlarning oʻzgarishsiz vaqt oraligʻida bir-biriga nisbatan moslashtirilishi (masalan, sinxron tarjimada notiq bilan tarjimon nutqi) demakdir. Dunyoning ayrim tillari (masalan turk tilida sinxron tarjima “simültane çeviri” deyiladi (lot. “simul” va fr. “simultane” soʻzining maʼnosi “bir paytda”, “bir vaqtning oʻzida”, “çeviri” soʻzi esa sof turkcha “tarjima”dir).

Soʻzma-soʻz tarjima – hech narsani almashtirmasdan yoki qayta guruhlashtirmasdan, soʻzni soʻz bilan tarjima qilish. Tarjimada soʻzni emas, maʼnoni berish muhim. Shuning uchun soʻzma-soʻz tarjimadan qochishga daʼvat qilinadi. Lekin baʼzida soʻzma-soʻz tarjima qilish imkoniyati ham mavjud boʻladi, yaʼni bunda asliyat aynan soʻzma-soʻz tarjima tiliga koʻchadi. Oddiy jummalarnigina emas, baʼzida hatto frazeologizmlarni ham soʻzma-soʻz tarjima qilish mumkin va oʻzini oqlagan oʻrinlarda bu usulni rad etib boʻlmaydi. Masalan: Terpi kazak, atamanom budesh. – Sabr qil, kazak, ataman boʻlasan. Yesli ne sdaetsya, yego unichtojayut. – Agar

dushman taslim bo'lmasa, uni yanchib tashlaydilar. So'zma-so'z tarjimaning ko'pincha hijjalab tarjima qilish ma'nosida qo'llanilib kelishini ko'zda tutib, G'.Salomov uning o'rniga "aniq tarjima" terminidan foydalanish maqsadga muvofiqligini taklif etgan edi. Chunki rus tilida ham "doslovniy perevod" ko'p hollarda formalistik – "bukvalniy perevod" ma'nosida ishlatilganligi sababli A.V.Fedorov tavsiya qilgan "tochniy perevod" termini ma'qul ko'rinadi.

Taglama – asl nusxa tilini bilmaydigan tarjimon uchun maxsus tayyorlab beriladigan so'zma-so'z, jumlama-jumla, satrma-satr (she'riy tarjimada) aynan tarjima, tahtul lafz, podstrochnik.

Tarjima (arabcha: bir tildan ikkinchi bir tilga ag'darish; o'girish, izohlash, sharhlash) – muayyan bir tilda og'zaki yoki yozma ravishda bayon qilingan fikrni boshqa til vositalari bilan qayta ifodalash. Tarjima so'zi tarjimon so'zidan hosil bo'lgan, tarjimon so'zi esa forscha tarzabon so'zidan kelib chiqqan. Ma'lumki, qadimda O'rta Osiyo va Eron xalqlari orasida notiqlik san'ati juda rivojlangan. Notiqlarni esa tarzabon deb ataganlar. Tar – fors tilida yangi, shirali, tarovatli, nozik, latif kabi ma'nolarni bildiradi. Zabon – til degani. Tarzabon – notiq, chiroyli gapiruvchi, so'z ustasi, yangi va o'tkir so'zlarni aytuvchi demak. Tarzabonlar chuqur bilim, keng dunyoqarash, notiqlik mahoratiga ega bo'lishdan tashqari, bir necha tillarni ham bilganlar va o'z nutqlarida ulardan foydalanganlar.

Shunday qilib, tarjimon – tarzabon so'zining arabcha tarjimasi bo'lsa, tarjima tarjimon so'zidan kelib chiqqan. Tarjima o'tmishda hozirgi ma'nosidan tashqari, bayon etish, tushuntirib berish, matnni sharhlash, tafsir, ma'noni chaqish, sodda qilib ifodalash ma'nolarini ifodalab kelgan. Chunonchi, tarjimai hol – ahvolni bayon etish.

Tarjimon (arabcha: tarjima qiluvchi) – bir tildagi og'zaki nutq yoki yozma matnni ikkinchi tilga tarjima qiluvchi kishi, mutarjim, tilmoch.

Tarjimon mahorati – tarjimonning tarjima qilishdagi ustaligi, mohirligi, san'atkorligi. Bunga har ikki tilni birday bilish, ijodkorlik iste'dodi, tajriba va malaka orqali erishiladi. Ijod zahmatini chekishda tarjimonning ham qismati muallifnikidan qolishmasligini bot-bot ta'kidlab, obraz, vaziyat va ruhiy holat ifodasi taqozosiga ko'ra uning hamisha yetti qat kontekstning tagiga tushib, ayni kerakli so'zni topishiga to'g'ri kelishiga e'tibor qaratgan G'.Salomovning yozishicha, "agar bir asarni turmush tajribasi, ma'lumoti, mahorati, so'z boyligi har xil bo'lgan ikkita tarjimon bir tilga ag'darsa, bir-biridan jiddiy farq qiladigan ikkita – deyarli boshqa-boshqa asar hosil bo'lishi ham shu sabablidir.

Tarjima jarayoni – tarjimonning muayyan asar tarjimasi bilan mashg'ul bo'lishi. U aslida tarjima uchun asar tanlashdan boshlanadi. Keyin u asarni o'rganadi, idrok etadi, tahlil va talqin qiladi. Nihoyat ona tilidan so'z, so'z birikmalari, grammatik shakllar kabi muvofiq vositalar topib, uni

tarjima qiladi. Tarjimashunoslikda tarjima jarayoni uch bosqichdan iborat deb ko'rsatiladi: 1) asl nusxani idrok etish; 2) asl nusxani talqin qilish; 3) asl nusxani qayta ifodalash.

Tarjimashunoslik – tilshunoslik va adabiyotshunoslik fanlari kesishgan nuqtada vujudga kelgan umumfilologik fandır.

Tarjimon (arabcha: tarjima qiluvchi) – bir tildagi og'zaki nutq yoki yozma matnni ikkinchi tilga tarjima qiluvchi kishi, mutarjim, tilmoch.

Tarjimon mahorati – tarjimonning tarjima qilishdagi ustaligi, mohirligi, san'atkorligi. Bunga har ikki tilni birday bilish, ijodkorlik iste'dodi, tajriba va malaka orqali erishiladi.

Uslub – arabcha so'z bo'lib, usul, tartib, yo'sin, shakl kabi ma'nolarni bildiradi. Adabiyotshunoslikda u har bir ijodkorning yozish usuli, bayon tarzi, tasvir manzarasi mazmunida qo'llanadi.

Uslub keng va tor ma'no doirasiga ega. Tor ma'noda uslub umuman tasvirlash, bayon etish, so'zlash usuli. Keng ma'noda esa biror-bir ijodkorning (A. Qodiriy, A. Qahhor), asarning ("O'tkan kunlar", "Kecha va kunduz"), yozuvchilar guruhining (jadidlar, ma'rifatparvarlar), adabiyotning (Sharq va G'arb, o'zbek, rus), davrning (XV asr, XIX asr), oqimning (romantizm, realizm) uslubi va hokazo.

Frazeologizmlar – turg'un so'z birikmalari: maqol, matal va ibora (idioma)lar. Frazeologizmlar tarjimasida quyidagi usullar qo'llanadi: 1) asl nusxadagi frazeologizmga tarjima tilidan teng qiymatli ekvivalent qidirib topish; 2) muqobil variant topib qo'yish; 3) frazeologizmni aynan, so'zma-so'z tarjima qilish. Har uchala holat ham uchramagan taqdirda tarjimon ularning umumiy ma'nosini aks ettirish bilan kifoyalanadi.

Erkin tarjima – asl nusxaning g'oyaviy mazmuni va badiiy xususiyatlarini o'zgartiruvchi, uni butunlay boshqa izga solib yuboruvchi tarjima prinsipi. Bunday tarjimada muallif uslubi emas, balki tarjimon uslubi ustun turadi. U asliyatni xohlagancha o'zgartiradi, qisqartiradi, unga o'zidan qo'shadi. Ba'zida asl nusxa mazmuni va syujetini saqlagan holda uni o'z so'zlari bilan yangidan yozib chiqadi.

TAVSIYA ETILGAN ADABIYOTLAR

ILMIY ADABIYOTLAR

Gʻaybulloh as-Salom. Ey umri aziz. – Toshkent: “Sharq”, 1997.

Gʻafurov I. Tarjimashunoslik mutaxassisligiga kirish. – Toshkent, 2008.

Ishoqov Yo. Soʻz sanʼati soʻzligi. – Toshkent: “Zarqalam”, 2006..

Komilov N. Xizr chashmasi. – Toshkent: “Maʼnaviyat”, 2005.

Musaev Q. Tarjima nazariyasi asoslari. – Toshkent: “Fan”, 2005.

Olimov S., Matyoqubov A. Lermontovning oʻzbek tarjimonlari. – Toshkent: “Fan”, 1989.

Ochilov E. “Tuhfat ul-afkor” tarjimalarining qiyosiy tahlili // Navoiyning ijod olami (Maqolalar toʻplami). 2-kitob. – Toshkent: ”Fan”, 2011. 46-72-betlar.

Ochilov E. Barhayot siymolar. – Toshkent: “Oʻzbekiston”, 2012.

Ochilov E. Muborak sarchashmalar. – Toshkent: “Oʻqituvchi”, 1997.

Ochilov E. Tarjima nazariyasi va amaliyoti (oʻquv qoʻllanma). – Toshkent, 2012.

Salomov Gʻ., Komilov N., Salimova Z., Joʻraev K., Otajonov N. Tarjimon mahorati. – Toshkent: “Fan”, 1979.

Sirojiddinov Sh., Odilova G. Badiiy tarjima asoslari (Monografiya). – Toshkent: “Mumtoz soʻz”, 2011.

Sultonova D. Sheʼr va tarjima. – Samarqand, 2009.

Tarjima masalalari (Ilmiy maqolalar toʻplami). – Toshkent: Sharqshunoslik instituti, 2012.

Tarjima muammolari. Uch kitobdan iborat. – Toshkent-Samarqand, 1991.

Tarjima nazariyasi va abadiy-lisoniy aloqalar (Gʻ.Salomovning 60 yilligiga bagʻishlangan ilmiy-nazariy konferensiya materiallari). – Toshkent, 1992.

Umirov S. Sollanib oqayotgan daryo. – Toshkent: “Fan”, 1992.

Usmonova Sh., Alimbekov A., Hamidov X. Aziz Nesin asarlari badiiyatining tarjimada aks etishi. – Toshkent: “Nodirabegim”, 2021.

Usmonova Sh., Hamidov X. Oʻzbek va turk tillarida somatik frazeologizmlar. – Toshkent: “Nodirabegim”, 2021.

Oʻzbekistonda badiiy tarjima taraqqiyoti (tarjima tarixidan lavhalar). – Toshkent: “Fan”, 1986.

Oʻzbekistonda badiiy tarjima tarixi (tarjima tarixidan lavhalar). – Toshkent: “Fan”, 1985.

Oʻzbekistonda tarjimachilik. – Toshkent: “Fan”, 1988.

Hamidov X. Oʻtkir Xoshimov asarlari turk tilida. – Toshkent: “Nodirabegim”, 2020.

Sharipov J. Ruschadan o'zbekchaga she'riy tarjimaning ba'zi masalalari. – Toshkent: “Fan”, 1959.

O'zbekiston tarjimashunoslari forumi - 2020. - Toshkent, TDSHU, 2020.

Yosh tarjimashunos VI. – Toshkent, TDSHU, 2021.

RUS TILIDAGI ADABIYOTLAR

Бархударов Л.В. Язык и перевод. – Москва, 1975.

Комиссаров В.Н. Общая теория перевода. – Москва, 1999.

Левый И. Искусство перевода. Перевод с чешского Вл.Россельса. – Москва: “Прогресс”, 1974.

Лилова А. Введение в общую теорию перевода. – Москва, 1985.

Морозов М.М. Пособие по переводу. – Москва: Иностранная литература, 1985.

Россельс Вл. Сколько весит слово (Статьи разных лет). – Москва: “Советский писатель”, 1984.

Рыльский М. Искусство перевода. – Москва, 1986.

Федоров А.В. Основы общей теории перевода. – Москва, 1983.

Чуковский К.И. Высокое искусство. – Москва, 1968.

LUG‘ATLAR

Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyev M. Adabiyotshunoslik lug‘ati. – Toshkent: “Akademnashr”, 2010.

Literaturniy ensiklopedicheskiy slovar. – Moskva, 1987.

O'zbek tilining izohli lug‘ati. Besh jildlik. 1-5-jildlar. – Toshkent, 2006-2008.

Hotamov N., Sarimsoqov B. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha lug‘ati (to'ldirilgan ikkinchi nashri). – Toshkent: “O'qituvchi”, 1983.

BADIIY ADABIYOTLAR

Alisher Navoiy. Asarlar. XV jildlik. 5-jild. 1-2-kitoblar. – Toshkent: “Badiiy adabiyot nashriyoti”, 1965.

Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. XX jildlik. 18-20-jildlar. – Toshkent: “Fan”, 2002-2003.

Mir Alisher Navoiy. Foniylar gulshani (J.Kamol tarjimasi). – Toshkent: “Meriyus”, 2011.

Nodira. Asarlar. Ikki jildlik. 2-jild. 2-kitob. – Toshkent: G'.G'ulom nomidagi Badiiy adabiyot nashriyoti, 1971.

Oybek. Asarlar. O'n jildlik. 10-jild (Tarjimalar). – Toshkent, 1975.

Oripov A. Tanlangan asarlar. 3-jild. – Toshkent: G'.G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2001.

Pushkin A.S. Yevgeniy Onegin (M.Kenjabek tarjimasi). – Toshkent: G‘.G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1988.

Umar Xayyom. Ruboiylar (Fors, o‘zbek va rus tillarida). – Toshkent: “Raduga”, 1985.

Umar Xayyom. Tiriklik tilsimi. Ruboiylar (E.Ochilov tarjimasi). – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2012.

Uch bulbul gulshani. – Toshkent: G‘.G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1986.

Fozilov E. XIV asr Xorazm yodnomalari. – Toshkent: “Fan”, 1973.

Shekspir V. Saylanma. Uch jildlik (J.Kamol tarjimasi). – Toshkent: “Fan”, 2007-2008.

Hamidov X. Abdulla Aripov. Secme Siirler. – Toshkent: “Nodirabegim”, 2021.

Rustam Sharipov. Badiiy tarjima. – T., TDShU, 2024. – 120 bet.

Mas’ul muharrir:

TDShU “Tarjimashunoslik va xalqaro jurnalistika”
kafedrası professori, filologiya fanlari doktori (DSc)

Xayrulla Hamidov

Taqrizchilar:

O‘zbekiston davlat xoreografiya Akademiyasining
dotsenti, filologiya fanlari doktori (DSc)

Xulkar Xamroyeva

TDShU “Tarjimashunoslik va xalqaro jurnalistika” kafedrası
mudiri, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Nilufar Xodjayeva

O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim
vazirligining 2021 yil 25 dekabrda 538-son buyrug‘i bilan
nashrga tavsiya etilgan.

© R.Sharipov

© Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, 2024 .